

Стела Дерменджиева • Атанас Дерменджиев
Петя Събева • Цветелина Пейкова

УЧЕБНО ПОМАГАЛО
ЗА ПОДПОМАГАНЕ
НА ОБУЧЕНИЕТО,
ОРГАНИЗИРАНО
В ЧУЖБИНА

География и икономика

ПРОСВЕТА
ОСНОВАНО 1945

5. – 7. клас

Стела Дерменджиева
Атанас Дерменджиев
Петя Събева
Цветелина Пейкова

УЧЕБНО ПОМАГАЛО
ЗА ПОДПОМАГАНЕ
НА ОБУЧЕНИЕТО,
ОРГАНИЗИРАНО
В ЧУЖБИНА

География и икономика

5.–7. клас

ПРОСВЕТА София

СЪДЪРЖАНИЕ

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ, ГРАНИЦИ И ГОЛЕМИНА

1	Това е България	6
2 – 3	Границите – географската рамка на България	8

РЕЛЕФ И ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ

4 – 5	България – мозайка от земни форми	10
6	Пещерите – един приказен свят	12
7 – 8	Природните области на България	14
9 – 10	Тайнството на земните недра	16

КЛИМАТ И ВОДИ

11 – 12	Климатът на България	18
13 – 14	Климатични области и стопанско значение на климата	20
15 – 16	„Изумрудените съзи“ на природата	22
17	Водите на България – жителна сила	24

ПОЧВИ, РАСТИТЕЛНОСТ И ЖИВОТИНСКИ СВЯТ. ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ

18 – 19	Почви	26
20 – 21	Растителност и животински свят	28
22 – 23	Защитените територии – „светая светих“ на природата	30
24 – 25	Природните условия на България – урок за обобщение	32

ДУНАВСКА РАВНИНА

26 – 27	Дунавската равнина – най-обширната в България	34
---------	---	----

СТАРОПЛАНИНСКА ОБЛАСТ

28 – 29	Предбалкан	36
30 – 31	Стара планина	38

КРАИЩЕНСКО-СРЕДНОГОРСКА ОБЛАСТ

32 – 33	Задбалкански котловини	40
34 – 35	Средногорие	42
36 – 37	Крайще	44

СЪДЪРЖАНИЕ

ТРАКИЙСКО-СТРАНДЖАНСКА ОБЛАСТ

38 – 39	Горнотракийска низина, Среднотунджанско поречие и Бургаска низина	46
40 – 41	Странджа и Сакар	48

РИЛО-РОДОПСКА ОБЛАСТ

42 – 43	Осоговско-Беласишка планинска група и средната част от поречието на Струма	50
44 – 45	Рила	52
46 – 47	Пирин и голямата на река Места	54
48 – 49	Родопи	56

БЪЛГАРСКО ЧЕРНОМОРСКО КРАЙБРЕЖИЕ. ЧЕРНО МОРЕ

50 – 51	Българско черноморско крайбрежие	58
52 – 54	Природата на България – урок за обобщение	60

НАСЕЛЕНИЕ И СЕЛИЩА В БЪЛГАРИЯ

55 – 56	Население на България	62
57 – 58	Селища в България	64

ДЪРЖАВНО УСТРОЙСТВО И АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИАЛНО ДЕЛЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ

59 – 60	Държавно управление и устройство на демократична България	66
---------	---	----

СТОПАНСТВО НА БЪЛГАРИЯ

61 – 62	Основни етапи в развитието на стопанството на България	68
63 – 64	Фактори за развитие на стопанството	70

ОСНОВНИ СТОПАНСКИ ДЕЙНОСТИ В БЪЛГАРИЯ

65 – 66	Добиващи дейности	72
67 – 68	Обработващи дейности	74
69 – 70	Обслужващи дейности	76
71 – 73	Население, държавно устройство и стопанство на България – урок за обобщение	78
74 – 77	География на България – урок за преговор	80
78 – 81	България – такава, каквато я носим в сърцето си – урок за преговор	82

Речник	85
--------------	----

УКАЗАТЕЛ ЗА РАБОТА С УЧЕБНИКА

УРОК ЗА НОВИ ЗНАНИЯ

KAMARAT IS BROTHER

«Правильно думать!... В жизни
много есть таких слов,
которые служат людям на
спасение во всем мире! Думать
и творить — это искусство. Нужно
сильное воображение, чтобы
идеи были — в творчестве и
науке, но не разрывались тут,
и поэтому искусство — это
такая граница и точка разрыва

NEW BOOK

Figure 1

В Украине формирование системы высшего образования началось в 1918 году. То же название по международному **University** (университет) имеет много школ. В Украине по сравнению с другими странами. По числу студентов на тысячу населения это один из самых высоких показателей Европы. Однако в Украине на государственные университеты не хватает средств и на содержание, и на развитие, и на развитие инфраструктуры и на развитие. По формированию это всё-таки является неким балансом между образованием, профессией и социальным развитием. Поэтому на уровне высшего уровня не хватает средств, а в Украине это не является.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ВЫВОДЫ

Вид	Мощность кВт	Длина м
Мотор	30-100	300
Двигатель	10-300	300
Автомат	10-300	300
Трансформатор	10-300	300
Линия	10-300	300

18. *High-dimensional paths in Banach spaces*

210

Заглавие на темата

Номер и заглавие на урок

Основен текст на урока

Обозначение на
илюстрациите, схемите
и др. в текста

Илюстрации, схеми, карти
и др.

Обозначение на ключови
понятия, обяснени в речника

Въпроси и задачи

УРОК ЗА ОБОБЩЕНИЕ

НАСЕЛЕНИЕ, ДЪРЖАВНО УСТРОЙСТВО
И СТОПАНСТВО НА БЪЛГАРИЯ

71-72

Sistemarea apăsătoare este caracteristică și
timpului, iar apăsătorii sunt în toate zilele

Националният съвет за разпространение на информацията в България се състои от представители на всички политически партии, на всички държавни институции, на всички професионални асоциации, на всички неправителствени организации, на всички религиозни общности, на всички национални и етнически общности, на всички социални групи, на всички професионални асоциации, на всички неправителствени организации, на всички религиозни общности, на всички национални и етнически общности, на всички социални групи.

TEST Să se prezinte o problemă de transformare a performanței și să se discute cu clasele. Amplasat! Să se prezinte o problemă și să se discute! Să se prezinte o problemă și să se discute!

Unit 1: Introduction	Unit 2: The Basics	Unit 3: Advanced Topics
1.1. The Basics of the Game	2.1. The Basics of the Game	3.1. The Basics of the Game
1.2. The Basics of the Game	2.2. The Basics of the Game	3.2. The Basics of the Game
1.3. The Basics of the Game	2.3. The Basics of the Game	3.3. The Basics of the Game
1.4. The Basics of the Game	2.4. The Basics of the Game	3.4. The Basics of the Game
1.5. The Basics of the Game	2.5. The Basics of the Game	3.5. The Basics of the Game
1.6. The Basics of the Game	2.6. The Basics of the Game	3.6. The Basics of the Game
1.7. The Basics of the Game	2.7. The Basics of the Game	3.7. The Basics of the Game
1.8. The Basics of the Game	2.8. The Basics of the Game	3.8. The Basics of the Game
1.9. The Basics of the Game	2.9. The Basics of the Game	3.9. The Basics of the Game
1.10. The Basics of the Game	2.10. The Basics of the Game	3.10. The Basics of the Game

Заглавие на темата

Номер и заглавие на урок

Задачи за самостоятелно изпълнение

Задачи за обобщение

УРОК ЗА ПРЕГОВОР

БЪЛГАРИЯ - ТАКАВА, КАКВАТО Е НОСИМ В СЪЩЕСТВО СЪ

78 88

[illegible][illegible]

100

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ, ГРАНИЦИ И ГОЛЕМИНА НА БЪЛГАРИЯ

1

Това е България

Географското положение на България разкрива местоположението ѝ в света, в Европа и на Балканския полуостров. Сравнително малката ѝ територия има кръстопътно положение, което е предопределило както нейното природно разнообразие, така и историческото и стопанското ѝ развитие.

Земя като една човешка длан...
Но по-голяма ти не си ми нужна,
Щастлив съм аз, че твоята кръв е южна,
че е от кремък твоят стар Балкан.
Земя като една човешка длан...
Но ти за мен си цяло мироздание,
че аз те мера не на разстояние,
а с обич, от която съм пъян!

Георги Джагаров

1 Разположение на България върху снимка на Земята от Космоса и върху картата на Европа

БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА И НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ

Когато застанем пред географската карта, погледът ни е прикован от онова югоизточно ъгълче на Европа, голямо колкото човешка длан **1**. Това ъгълче ни е мило и свидно, защото там е България.

Европа е един от най-малките континенти на Земята **2**. В южната му част се простират три полуострова. Един от тях е Балканският полуостров. Той е получил името си от Стара планина, която в миналото е наричана Балкан. България е разположена в източната част на Балканския полуостров.

БЪЛГАРИЯ Е НА ВАЖЕН КРЪСТОПЪТ

България има кръстопътно географско положение. През територията ѝ преминават пътища, които свързват Западна и Средна Европа с Азия и Северна и Североизточна Европа с

2 Континентите на Земята

Южна Европа и Африка. Кръстопътното положение на българските земи е повлияло върху съдбата на нашия народ. В далечното минало през тези земи са се придвижвали много народи, обменяли са се стоки и културни ценности. Често пъти тук са се водили битки и войни.

Страната има широк излаз на Черно море. То е „морската врата“ на България. В големите черноморски пристанища Варна и Бургас пристигат кораби от цял свят. В него се лови риба, а от водите му се добива сол. Черноморските курорти и плажове привличат хиляди туристи.

България е дунавска страна. Река Дунав свързва България с други държави, разположени по нейното течение. Тя е плавателна река. По нея минава границата между България и Румъния.

ТЕРИТОРИЯТА НА БЪЛГАРИЯ

Съвременната площ на България е 111 001 km². Тя заема 22% от територията на Балканския полуостров и се нарежда на 16-о място по площ сред страните в Европа. От север на юг България е широка около 330 km, а от запад на изток е дълга около 520 km **3**.

3 Крайни точки на България

РЕЧНИК

Географската карта е мащабно умалено, обобщено изображение на земната повърхност (или част от нея) върху плоскост с помощта на условни знаци.

Географско положение – отразява местоположението и отношението на дадена територия или обект спрямо други обекти или части от земната повърхност в три аспекта: глобален, регионален и локален.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Намерете и оцветете на картата територията на континента, в който е България.

2. Намерете и оцветете на картата територията на България и морето, с което граничи.

3. Зачертайте излишните думи в текста.

Европа е *малък/голям* по площ континент. В неговата *югоизточна/североизточна* част е разположена България. Тя се намира на *Балканския/Скандинавския* полуостров. Страната има *кръстопътно/периферно* географско положение. България е *средиземноморска/черноморска* страна. Плавателната река *Искър/Дунав* свързва България с други държави.

4. Открийте и напишете кое число на коя част от България съответства.

Северозападна част – _____

Югозападна част – _____

Североизточна част – _____

Югоизточна част – _____

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ, ГРАНИЦИ И ГОЛЕМИНА НА БЪЛГАРИЯ

2-3

Границите – географската рамка на България

Местоположението и границите са важен географски фактор, който разкрива предимствата на страната ни. От тях до голяма степен зависят съдбините на България.

*Питат ли ме де зората
ме ѝ огряла първи път,
питат ли ме де ѝ земята,
що най-любя на светът.
Тамо, аз ще отговоря,
де се белий Дунав лей,
де от изток Черно море
се бунтува и светлей;
тамо, де се възвишава
горда Стара планина,
де Марица тихо шава
из тракийска равнина,...*

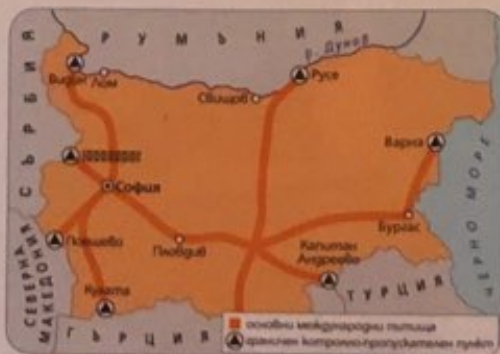
Иван Вазов

1 Страните на Балканския полуостров

2 Мостът „Нова Европа“ при Видин е дълъг 2 km.

3 Международни пътища, преминаващи през България, и ГКПП

СВЕЖ ПОЛЪХ ОТ ЕВРОПА

На север и североизток България граничи с Румъния **1**. Държавната граница е водна и сухоземна и е дълга 609 km. Тя минава по река Дунав, която Херодот нарича „брат на Нил и син на Океана“, а Наполеон – „цар на реките“. На запад водната граница започва от устието на река Тимок и завършва на изток при град Силистра. Сухоземната граница с Румъния започва от Силистра и стига до Черно море. Река Дунав дава възможност за развитие на водния транспорт и търговията. Речният канал „Рейн – Майн – Дунав“ свързва България с 10 страни, разположени от Северно до Черно море. Големи дунавски пристанища са Русе, Свищов, Лом и Видин. Транспортните връзки между България и Румъния се улесняват от двата моста при Русе и Видин **2**, до които има гранични контролно-пропускателни пунктове (ГКПП) **3**.

ВЗОР КЪМ СИНЕВАТА

Източната граница на България е с Черно море. Дълга е 378 km. Започва северно от нос Каргал и завършва до устието на река Резовска. В двата големи залива са разположени пристани-

щата Варна **4** и Бургас. По крайбрежието се развива морски туризъм. Черно море е източник на много богатства – риба, морска сол, лечебна кал и др. По крайбрежието са изградени промишлени предприятия, които са пряко свързани с морето – например корабостроителният комбинат във Варна, рибноконсервната фабрика в Бургас и др.

НА КРАЧКА ОТ ТОПЛИЯ ЮГ

На югоизток България граничи с Турция. Границата е дълга 259 km. Тя започва от устието на река Резовска и стига до ГКПП Капитан Андреево **5**. През границата минава най-краткият път от Западна Европа за Близкия изток.

Южната граница с Гърция е дълга 493 km. Тя започва от ГКПП Капитан Андреево и стига до връх Тумба в планината Беласица. През ГКПП Кулата минава оживен международен път.

ЕДНО ВЪЗМОЖНО БРАТСКО РЪКОСТИСКАНЕ

На запад България граничи със Северна Македония и със Сърбия. Границата със Северна Македония е най-късата – 165 km. Единствено тя не се пресича от железопътна линия. При ГКПП Гюешево минава път, който свързва Черно с Адриатическо море и България със Северна Македония и Албания.

Границата със Сърбия е дълга 341 km. Тя започва от връх Китка и в посока север се изкачва по билото на Стара планина, след което се спуска до крайната си точка – устието на река Тимок. На тази граница ГКПП Калотина е най-натоварен, защото през него минава най-краткият път от Западна Европа за Югозападна Азия.

България се стреми да поддържа отношения на разбирателство и взаимопомощ с всички съседни страни. Държавните граници и приграничните територии се превръщат в зони на интензивно сътрудничество.

4 Пристанище Варна

РЕЧНИК

Държавна граница – разграничителна линия между териториите на държавите, маркирана по определен начин върху земната повърхност.

5 ГКПП Капитан Андреево на границата на България с Турция

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Отбележете верните твърдения със знак ✓.

България граничи с четири държави и едно море.	
Границата със Северна Македония се пресича от шосета и жп линия.	
Българо-румънската граница е най-дълга.	
Границата със Сърбия се пресича от основен международен път.	
Речният канал „Рейн – Майн – Дунав“ свързва България с 10 страни.	
Връзките между България и Румъния се улесняват от двата моста при Лом и Силистра.	

2. Направете мислена обиколка на България. Опишете границите ѝ, като започнете от ГКПП Капитан Андреево.
3. Начертайте на контурната карта най-прекия път от Западна Европа за Югозападна Азия.

РЕЛЕФ И ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ

4–5

България – мозайка от земни форми

Релефът на България е изключително разнообразен. Той има важно значение, защото влияе върху климата, водите, почвите, растителния и животинския свят, а така също и върху изграждането на селищната мрежа и стопанската дейност на човека.

*Високи сини планини,
реки и златни равнини,
небето нежно от коприна
Това е моята родина.*

Младен Исаев

2 Проломът на река Искър в Стара планина е най-дългият в България.

3 Формирането на Каменната сватба в Родопите е започнало преди 40 милиона години вследствие на подводна вулканична дейност, от която са се образували скалите. По-късно, след като морето се оттеглило, скалите били моделирани от дъжда, вятъра и слънчевото греене.

1 Релеф на България

ОБРАЗУВАНЕ НА РЕЛЕФА В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

Съвременният **релеф** на България се е образувал в течение на милиони години като резултат от едновременното действие на вътрешните и външните земни сили. **Вътрешните земни сили** предизвикват бавни издигания и потъвания на земната повърхност, изригване на вулкани, земетресения. Те създават едрите форми на релефа – планини, **равнини** и др. **1**

Съвременните планини са се образували вследствие на издигане и нагъване на земните пластове. Други части от земната повърхност дълго време са потъвали и са били заети от морски басейни, които по-късно са пресъхнали.

Външните земни сили са слънчевата енергия, вятърът, морската и течащата вода, някогашните ледници. Те са дооформили земната повърхнина, като са създали разнообразни по-малки форми на релефа – пещери, проломи **2**, скални образувания **3** и др.

Съвременният релеф на България продължава да се видоизменя в резултат от взаимодействието на вътрешните и външните земни сили. На територията на страната продължават процесите на бавно издигане и потъване. България се намира в земетръсна зона.

РАЗНООБРАЗНАТА ПОВЪРХНИНА НА БЪЛГАРИЯ

Релефът на България е разнообразен. Той се издига от 0 m при Черно море до 2925 m на връх Мусала в Рила планина. Средната надморска височина на релефа в България е 470 m.

Разпространени са различни форми на релефа. Около 2/3 от територията на страната е заета от равнини, низини и хълмисти земи, а 1/3 – от ниски, средно високи и високи планини **Таблица 1**.

Стара планина е най-дългата българска планина. Тя се е образувала по-късно от другите големи планини. Разположена е почти по средата на страната и я дели на Северна и Южна България. Рила и Пирин са най-високите планини, а Родопите са най-обширната. Те са сред най-старите планини в България.

Дунавската равнина е най-обширната. Тя е разположена в Северна България. На юг се простира най-голямата **низина** – Горнотракийската.

В южното подножие на Стара планина са разположени много **котловини**. Най-голяма от тях е Софийската, в която се намира столицата на България.

ЗНАЧЕНИЕ НА РЕЛЕФА

Релефът има важно значение за останалите природни компоненти – климата, водите, почвите, растителния и животинския свят, както и за възникването на селищата и стопанската дейност на човека. Планините влияят върху климата със своята височина и разположение.

Разнообразната повърхнина и уникалните форми на релефа правят България една от най-привлекателните за туризъм страни в света.

Таблица 1 Разпределение на релефа по височинни пояси

ВИСОЧИННИ ПОЯСИ	ДЯЛ (в %)
Низини (0 – 200 m)	31,5
Равнинно-хълмист (200 – 600 m)	41,0
Нископланински (600 – 1000 m)	15,2
Среднопланински (1000 – 1600 m)	9,8
Високопланински (Над 1600 m)	2,5

РЕЧНИК

Релеф – съвкупност от неравностите на земната повърхност. Обхваща всички форми на Земята – планини, равнини, низини, долини и др., които се различават по външен вид, височина, възраст и размери.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Довършете схемата, като отнесете посочените форми на релефа към съответната група по произход.

Форми на релефа: Стара планина; Искърски пролом; пещерата Леденика; Дунавска равнина; Каменната сватба; Горнотракийска низина.

ФОРМИ НА СЪВРЕМЕННИЯ РЕЛЕФ

Резултат от дейността на вътрешните земни сили

Резултат от дейността на външните земни сили

- Подрежете буквите в гуми, които са имена на обекти. Посочете ги на картата. Съставете изречения с тях.

РИПИН

ОПРОДИ

СУМАЛА

- Къде в България релефът е подходящ за развитие на земеделието и за изграждане на селища?

- Отбележете с „✓“ Верните твърдения.

Релефът на България е разнообразен.

Средната надморска височина е 470 m.

Преобладава планинският релеф.

Равнините се образуват при издигане и нагъване на земната повърхност.

Релефът на България се издига от 0 до 2925 m.

Най-високата планина в България е Рила.

Стара планина разделя България на две части – Северна и Южна.

В планините има условия за развитие на туризма и дърводобива.

Горнотракийската низина е в Северна България, а Дунавската равнина – в Южна.

Пещерите – един приказен свят

Българските пещери съхраняват причудливи природни образувания и рисуwalния гений на праисторическия човек. Те са истински подземни дворци!

За образуването на пещерите в България се разказват приказни истории. Според някои легенди в тях живеели митични създания. Пещерите са служили за убежище на първобитния човек – намерени са скелети на животни, сечива, рисунки на хора и животни и т.н.

РЕЧНИК

Пещера – подземна кухня, образувана в лесно разтворими скали в горните пластове на земната кора.

1 Пещерата Съева дупка

ТАЙНИТЕ ЗЕМНИ УБЕЖИЩА

Пещерите представляват система от сложно преплитачи се подземни тунели и зали. Обитават се от стотици животни, приспособени да живеят във вечен мрак.

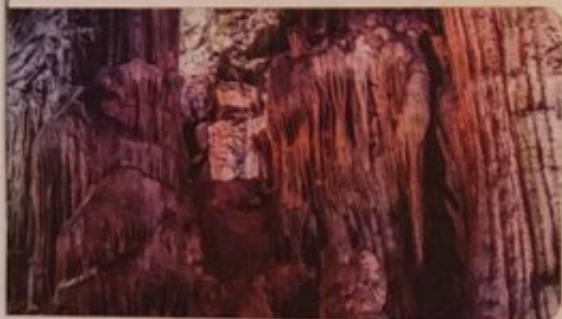
В България са открити и описани около 5500 пещери, някои от които са уникално красиви и грандиозни. Други са мистични и страшни. Първите сведения за пещери в българските земи дава Петър Богдан (1640 г.), български книжовник, автор на „История на България“.

ПЕЩЕРИТЕ В БЪЛГАРИЯ

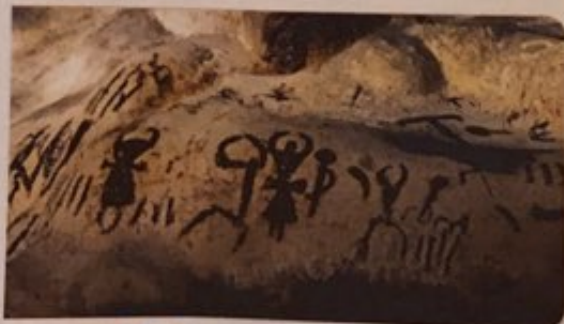
В южните склонове на Витоша се намира най-дългата пещера в България **Духлата** (над 18 km). В нея текат подземни реки, които са образували многоетажен лабиринт от галерии. Пещерата е обитавана от над 20 вида животни, сред които и множество прилепи. В Духлата има красиви пещерни образувания и множество малки езера.

Най-дълбоката пропадна пещера е **Колкина дупка** (540 m) в западната част на Стара планина.

Една от най-красивите български пещери е **Съева дупка**. Намира се в Предбалкана, Северна България. Образувана е преди повече от 1 млн. години. Поради добрата ѝ акустика в нея се изнасят концерти.

2 Пещерата Леденика се намира в западната част на Стара планина.

3 Пещерата Мазурата – една от най-големите и най-красивите пещери.

Пещерата **Леденика** **2** в Стара планина се отличава с много красивите си ледени висулки (сталактити), колони и водопади, които се образуват през зимата и пролетта, когато в пещерата се задържа много студен въздух. Единствено в нея се среща насекомото светломразец.

Пещерата **Магурата** **3**, образувана преди 15 млн. години, е разположена в Западния Предбалкан. Тя е една от най-големите пещери в България. В нея са открити кости на пещерна мечка, пещерна хиена и див кон. По стените ѝ има уникални праисторически скални рисунки. Те изобразяват човешки фигури, ловни сцени, животни, растения, рисувани с прилепно гуано (тор). Особено ценен е слънчевият годишен календар, който съдържа обозначения за 366 денонощия.

Родопската пещера **Дяволското гърло** **4** е формирана вследствие на пропадане на земните пластове. Водите на река Триградска образуват в пещерата 18 водопада. Един от тях се спуска от 42 m височина. Той е най-големият на Балканския полуостров. В Дяволското гърло зимува най-голямата в България колония на пещерен дългокрил прилеп.

Ягодинската пещера **5** е дълга над 8 km и е една от най-красивите пещери в Родопите. Тя представлява подземен триетажен лабиринт от различни по големина зали и галерии с красива пещерна украса.

Пещерата **Снежанка** се намира в Западните Родопи. Получава името си от женска фигура, образувала се по естествен път в една от най-красивите зали в нея – Вълшебната зала.

4 Входът на пещерата Дяволското гърло

5 Ягодинската пещера – красива пещерна украса в най-дългата пещера в Родопите.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Открийте наименованията на пещерите в буквословицата и ги оградете.

Я	Г	О	Д	И	Н	С	К	А	П	Е	Щ	Е	Р	А	У
А	С	Н	Е	Ж	А	Н	К	А	Ж	Е	Ж	Р	Ж	О	П
Р	М	В	Д	Я	В	О	Л	С	К	О	Г	Ъ	Р	Л	О
О	А	О	Г	И	П	С	М	А	Г	У	Р	А	Т	А	П
Д	У	Х	Л	А	Т	А	С	Ч	З	И	Й	Е	Р	А	У
И	С	Ъ	Е	В	А	Д	У	П	К	А	Й	Р	Ж	О	П
Ц	К	О	Л	К	И	Н	А	Д	У	П	К	А	Т	А	П
И	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К	Л	Ъ	Р	Л	О
Б	А	Ч	О	К	И	Р	О	Я	С	Ъ	К	Р	Ж	О	П

- Коя българска пещера е:

- най-дългата – _____
- най-дълбоката – _____ ?

- На картата са отбелязани местата на пещерите от фиг. **1 2 3 4** и **5**. Напишете първата буква на всяка от пещерите на мястото, където е разположена.

- Проучете в интернет и представете в избрана от вас форма най-интересната българска пещера.

Природните области на България

Всяка природна област на България разкрива част от нейното неповторимо богатство. Равнините, низините и котловините предлагат благоприятни условия за живот и стопанска дейност на хората. От заоблени и счупени до стръмни и внушителни, планините са част от природната картина на България.

*Горда Стара планина,
до ней Дунава синей,
слънце Тракия огрява,
над Пирин пламеней.*

Цветан Радославов

Цветан Радославов е автор на българския химн „Мила Родино“.

Основа на текста е песента „Горда Стара планина“, композирана от него по пътя към бойното поле по време на Сръбско-българската война (1885 г.)

1. Дунавска равнина	4. Тракийско-Странджанска област
2. Старопланинска област	5. Рило-Родопска област
3. Краищенско-Средногорска област	6. Българско черноморско крайбрежие

1 Природни области в България

РЕЧНИК

Природни области – територии с почти еднакви природни условия.

ТЕРИТОРИАЛНА ПОДЯЛБА

България е една от най-красивите страни в света. Природните процеси са изваяли причудливи форми, които правят повърхнината ѝ изключително разнообразна.

Оформя се мозайка от **природни области**, които с редуването си придават на релефа особен чар – Дунавска равнина, Старопланинска област, Краищенско-Средногорска област, Тракийско-Странджанска област, Рило-Родопска област и Българско черноморско крайбрежие 1.

Дунавската равнина заема северната природна област на България. Тя се отличава с низинен, равнинно-хълмист 2 и **платовиден релеф**.

Старопланинската област се простира по средата на страната. Поделя се на две подобласти – Предбалкан и Стара планина. Предбалканът е северната по-ниска част от областта. Той е съчетание от хълмове, ниски планини, котловини и **долини**. Значително по-висока е южната част на областта, в която се издига Стара планина. Тя се състои от планински дялове, свързани със **седловини**.

Краищенско-Средногорската област е мозайка от планини и котловини с различна височина.

2 Пейзаж от Дунавската равнина

Тракийско-Странджанската област обхваща Горнотракийската низина **3** и ниските планини, разположени в югоизточната част на България – Сакар и Странджа.

Рило-Родопската област се намира най на юг и е най-високата. Тя включва планини с различна посока на простиране. Долините и котловините разнообразяват релефа ѝ.

Областта **Българско черноморско крайбрежие** носи бележите на трите природни области, които се простират на изток до морския бряг – Дунавската равнина, Старопланинската област и Тракийско-Странджанската област. Релефът ѝ е разнообразен и формиран под влияние на Черно море.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ НА РЕЛЕФА В ПРИРОДНИТЕ ОБЛАСТИ

Низините и котловините в природните области предлагат благоприятни условия за развитие на земеделието, за изграждането на пътища и селища. Хълмистите и нископланинските земи създават предпоставки за развитие на лозарството, овощарството и пасищното животновъдство. Гъстотата на населението в низините, равнинно-хълмистите райони и в котловините е най-голяма.

Планинският релеф в природните области дава възможност за развитие на дърводобива, хидроенергийното строителство, пасищното животновъдство и туризма. Той ограничава изграждането на селища и осъпява строителството на пътища.

ПРАВИЛО ЗА ОПИСАНИЕ НА ПРИРОДНА ОБЛАСТ

1. Определете географското ѝ положение и териториите, които обхваща.
2. Характеризирайте релефа ѝ, полезните изкопаеми, климата, водите, почвите, растителността и животинския ѝ свят.
3. Оценете значението на природните ѝ ресурси.
4. Посочете основните ѝ екологични проблеми.

3 Изглед от Горнотракийската низина

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Подредете природните области с цифровия им код според разположението им в посока от север на юг.

- 1 – Тракийско-Странджанска област
- 2 – Дунавска равнина
- 3 – Краищенско-Средногорска област
- 4 – Рило-Родопска област
- 5 – Старопланинска област

2. Открийте и напишете имената на природните обекти, като разместите буквите. Напишете природната област, в която се намира всеки от тях.

Природен обект

Природна област

ИЛАР

КАСАР

КАНПРЕДЛАБ

3. Оградете дейностите, за които има благоприятни условия в природните области с равнинен, низинен и котловинен релеф.

- А) земеделие
- Б) дърводобив
- В) пасищно животновъдство
- Г) строителство на селища и пътища
- Д) ски туризъм.

4. Отбележете на картата с цифра 1 природната област, в която релефът е равнинно-хълмист, низинен и платовиден, а с цифра 2 природната област с високи планини и котловини.

Тайнството на земните недра

Огледайте се наоколо и ще видите остъклени сгради, автомобили, задвижвани с горива, телевизор, порцеланова чаша, обувки с каучукови подметки, ученическа чанта, направена от здрави химически влакна, химикалка... За изработването на всички тези предмети са необходими суровини, които се добиват от полезните изкопаеми. Кои от тях са разпространени в България?

Ако надникнем в дълбините на България, ще открием един чуден свят. Сред скали и наслаги, сред разломи или почти на повърхността, под земните пластове, натрупвани с векове, се крият тайнства, заключени като в зорко охранявана пещера.

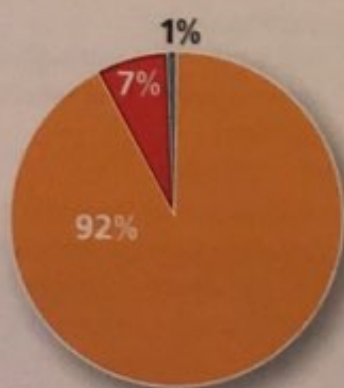

РЕЧНИК

Полезни изкопаеми – веществата, добивани от земната кора или на земната повърхност, които се използват като материал за производство.

1 Карта на полезните изкопаеми

Лигнитни
Кафяви
Черни и антрацитни

2 Относителен дял на различните видове въглища в България

ПОЛЕЗНИТЕ ИЗКОПАЕМИ – ВАЖЕН ПРИРОДЕН РЕСУРС

Земните недра на България крият големи природни тайнства. Там се съхраняват разнообразни по вид, количество и качество полезни изкопаеми. Те са неравномерно разпределени по територията на страната. Полезните изкопаеми имат важно значение за развитието на стопанството. Продължителното им добиване е причина за тяхното изчерпване.

В България има около 50 вида полезни изкопаеми в над 450 находища. В повечето обаче запасите са малки и с ниско качество. Геолозите се шегуват: „България е богата на бедни полезни изкопаеми.“

КЪДЕ ДА ОТКРИЕМ ПОЛЕЗНИТЕ ИЗКОПАЕМИ?

В България има находища на всички видове **изкопаеми горива** – въглища, нефт и природен газ. В най-големи количества са въглищата. Открити са находища на всички типове въглища – лигнитни, кафяви, черни и антрацитни 1. Те са с различна калоричност (отделят различно количество топлина при горене).

Лигнитните въглища са с най-големи запаси 2, но и най-нискокалорични. Най-големите им находища са в Горнотракийската низина.

зина – в Маришкия басейн, и в Софийско. *Кафявите въглища* са с по-голяма калоричност от лигнитните. Съсредоточени са в няколко находища – в Югозападна България (Бобовдолско, Пернишко) и в Бургаско. Лигнитните и кафявите въглища се използват за производство на електроенергия в ТЕЦ и за отопление. *Черните и антрацитните въглища* са най-калорични. Добивът на антрацитни въглища е прекратен, а главното находище на черни въглища е в Стара планина (Балкански басейн).

В България има ограничени запаси от *нефт* и *природен газ*. Находищата им са в Дунавската равнина и по Северното черноморско крайбрежие 1. Природният газ е важна суровина за производството на електроенергия, а нефтът се използва за производството на горива, пластмаси, каучукови изделия, химически влакна и др.

От *рудните полезни изкопаеми* се извличат метали 2. С най-голямо стопанско значение са железните, мангановите, оловно-цинковите и медните руди. Запасите от *железни руди* са с ниско метално съдържание. Най-голямо е находището в Софийската котловина. *Манганови руди* се добиват недалеч от Северното черноморско крайбрежие (Варненско и Добричко). Около 60% от *оловно-цинковите руди* са съсредоточени в Родопите. Страната ни разполага със сравнително големи запаси от *медни руди*. Най-големи са находищата в Стара планина, Средна гора и Бургаско.

Нерудните полезни изкопаеми са неметали с различно приложение. В България са установени над 80 вида нерудни полезни изкопаеми. Находищата на *каолин* са разположени главно в Североизточна България 3. Той е суровина за производство на порцеланови и фаянсови изделия. *Гипсът* се използва в строителството, в цементовата промишленост и в медицината. Най-голямо е находището във Видинско. Запасите от *каменна сол* са значителни. Тя се добива в източната част на Дунавската равнина и се използва в химическата промишленост.

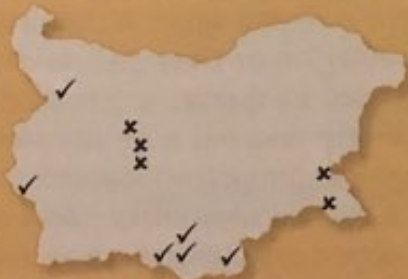

3 Производствена верига: добив на медни руди – производство на меден концентрат – производство на електролитна мед за енергетиката.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. На картосхемата са отбелязани находищата на два вида полезни изкопаеми. Напишете кои са те.

✓ – _____
x – _____

3. Защо в България се внасят големи количества нефт и природен газ?

2. Представете в картосхемата находищата на полезното изкопаемо, което се използва за производство на порцеланови изделия.

4. Какво е стопанското значение на изброените полезни изкопаеми?

■ Гипс – _____

■ Природен газ – _____

■ Каменна сол – _____

■ Кафяви въглища – _____

Климатът на България

Климатът има важно значение за нашето ежедневие и стопанската ни дейност. Той е важен фактор за формирането на водите и почвите, както и за разпространението на растителния и животинския свят.

Тихият пролетен дъжд
звънна над моята стряха,
с тихия пролетен дъжд
колко надежди умряха!
Тихия пролетен дъжд
слуша земята и тръпне,
тихият пролетен дъжд
пролетни приказки шепне.
В тихия пролетен дъжд
сълзи, възторг и уплаха,
с тихия пролетен дъжд
колко искрици изтляха!

Николай Лилиев

1 Климатични пояси и области в Европа

РЕЧНИК

Климат – средното многогодишно състояние на времето на дадено място.

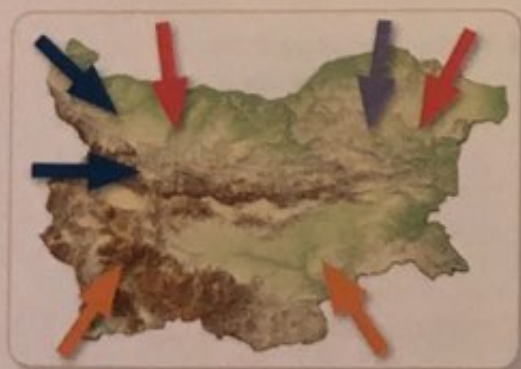
ФАКТОРИ ЗА ФОРМИРАНЕТО НА КЛИМАТА

Географското положение на България е в южната част на умерения климатичен пояс 1, на прехода му към субтропичния пояс.

През България преминават три основни въздушни маси – умерени, тропични и полярни 2. Целогодишно нахлуват въздушните маси на умерените ширини – континентални и океански. Континенталните въздушни маси навлизат предимно от север и североизток, а океанските – от запад и северозапад. Полярните въздушни маси нахлуват през зимата, а тропичните – предимно през лятото.

Върху климата на България влияят три водни басейна – Атлантическият океан, Средиземно море и Черно море. Атлантическият океан се намира на повече от 2000 km от България, но има най-съществено влияние. Това се дължи на факта, че западните ветрове са преобладаващи за умерените ширини и те пренасят влажния атлантически въздух. Средиземноморското климатично влияние се чувства най-осезателно в най-южните ниски части на България. Въздействието на Черно море е ограничено само в тясна крайбрежна ивица.

Релефът влияе с разположението си спрямо преобладаващите въздушни маси и с надморската си височина. Високите планини преграждат пътя на въздушните маси, а равнинният релеф и долините на реките позволяват свободния им достъп.

2 Основни посоки, от които нахлуват въздушните маси в България

- умерени океански
- умерени континентални
- тропични
- полярни

ЕЛЕМЕНТИ НА КЛИМАТА

Температурата на въздуха. Средната годишна температура в България е $10,5^{\circ}\text{C}$. От север на юг тя се повишава, а с увеличаване на надморската височина се понижава. Изменя се през сезоните **Б**. Най-високата средна годишна температура е измерена в Санданско-Петричката котловина ($13,9^{\circ}\text{C}$), а най-ниската – на връх Мусала (-3°C). Откакто се правят измервания в България, най-ниска температура ($-38,3^{\circ}\text{C}$) е отчетена в град Трън (1947 г.), а най-високата ($45,2^{\circ}\text{C}$) е измерена в град Садово (1916 г.).

Средното количество на валежите в нашата страна е между 450 и 1300 mm, а средната годишна сума е 670 mm. Валежите в България намаляват от запад на изток и се повишават с увеличаване на надморската височина. Те са най-големи по северните склонове на Стара планина и в Пирин, а най-малки – по Добруджанското крайбрежие. Валежите се изменят и по сезони. В по-голямата част от страната максимумът им е в края на пролетта и началото на лятото (май – юни). В районите със средиземноморско влияние максимумът е есенно-зимен (ноември – декември).

Ветровете са с различна посока и скорост. Преобладават западните и северозападните ветрове. Те пренасят влажния въздух от Атлантическия океан. По Черноморското крайбрежие и в Добруджа ветровете са източни и североизточни. През зимата те често са свързани с ниски температури и обилни снеговалежи. В района на връх Ботев и връх Мургаш в Стара планина скоростта на вятъра е най-висока.

3 Сезоните в България

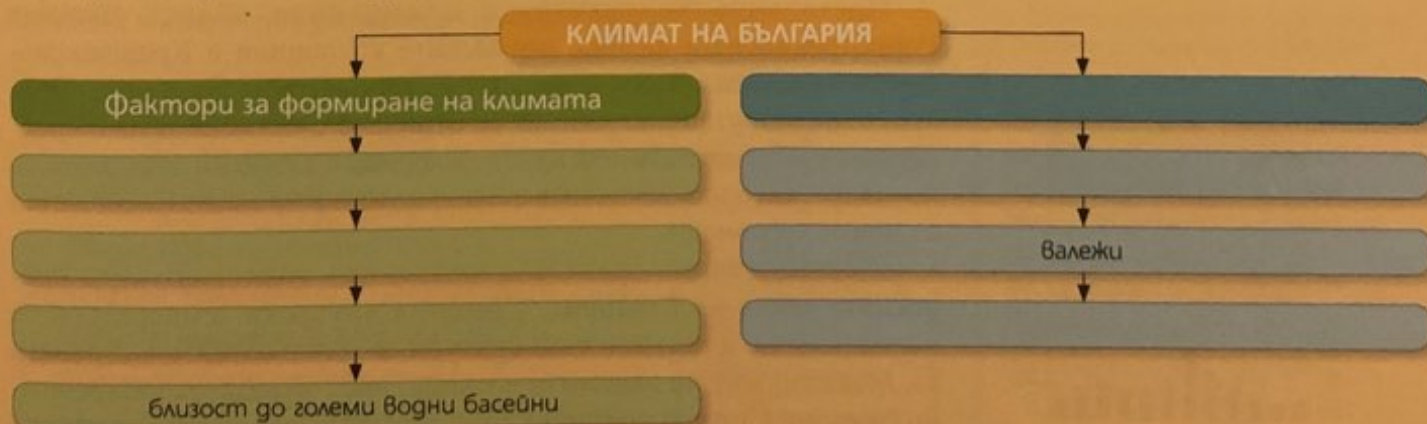
ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Подредете водните обекти според влиянието им върху климата на България.

Черно море, Атлантически океан, Средиземно море

2. Попълнете пропуснатото в схемата за климата на България.

Разкрийте връзката между факторите и елементите на климата.

3. Отбележете със знак „✓“ верните твърдения за климата на България.

Източните ветрове пренасят влажен въздух от Атлантическия океан.

В Западна България и в планините падат най-много валежи.

Скоростта на вятъра е най-висока в Дунавската равнина.

Най-топлото място в България е Санданско-Петричката котловина.

Най-студеното място в България е връх Мусала.

В по-голямата част от страната максимумът на валежите е през лятото и есента.

Климатични области и стопанско значение на климата

В България климатът е много различен, затова се случва в Русе да е студено и мъгливо, а в Сандански – топло и слънчево. Преходното географско положение и специфичните фактори и елементи на климата обуславят формирането на отделни области.

1 Добруджа през пролетта

През май е! В тия дни нивите са в буйния си растеж. Навред, додето очите стигат, е само ниви, зелени още, но вече високи, гъсти и изкласили. Два тона има в тоя пейзаж: синята ведрина на небето и зеленината на нивите. Но тук пленява не разнообразието и пъстротата, а тайнствената прелест на всичко, което е безкрайно и огромно. От цялото поле иде радост, благодатният плод зрее сред блясъка и пищната красота на цялата природа. Неволно човек сменя шапка пред тоя колосален труд, душата се напълва с възторг пред могъщата хубост на земята... Това е Добруджа през месец май.

Йордан Йовков

РЕЧНИК

Климатична област – територии със сходни стойности на климатичните елементи.

КЛИМАТИЧНИ ОБЛАСТИ

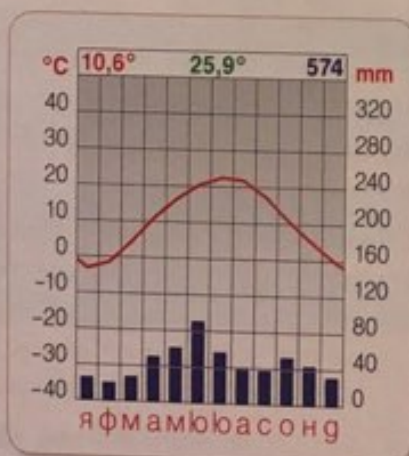
Територията на България е разделена на пет климатични области – умереноконтинентална, преходноконтинентална, континентално-средиземноморска, черноморска и планинска 6.

Умереноконтиненталната климатична област обхваща почти цялата Дунавска равнина и земите до 1000 m в Старопланинската област и част от Краищенско-Средногорската област. Зимата е студена, а лятото – горещо 2. Валежите нарастват от север на юг и от изток на запад. Максимумът им е през юни.

Преходноконтиненталната климатична област обхваща Горнотракийската низина, по-ниските котловини в Краищенско-Средногорската област и част от Североизточна България. Преходноконтиненталният климат се отличава с по-мека зима в сравнение с умереноконтиненталния, а лятото е топло 3. Валежите са по-малко, като максималните есенно-зимни и пролетни количества са почти изравнени.

Континентално-средиземноморската област обхваща най-южните части на България. Средните януарски температури са положителни, а летните температури са най-високите в страната 4. Максимумът на валежите е главно през зимата, те са предимно от дъжд. Снежна покривка се задържа твърде рядко, не повече от 1 – 2 дни.

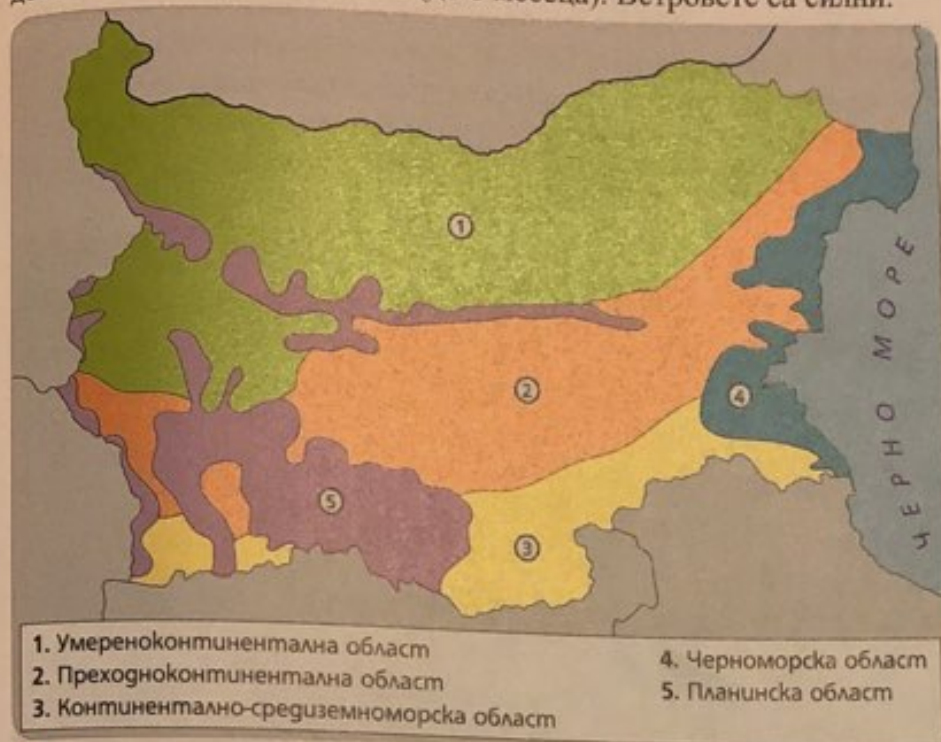
Черноморската област обхваща крайбрежната суша, простираща се на 40 – 60 km от морския бряг. Средните годишни температури се повишават от север на юг. Характерен вятър за областта е бризът, който духа през деня от морето към сушата, а през нощта – обратно.

- Средна годишна температура
- Годишна температурна амплитуда
- Годишна сума на валежите

2 Климатограма на ст. Кнежа

Планинската област обхваща районите с надморска височина над 1000 m. Отличава се с ниски температури и значителни количества на валежите – над 1000 mm [5]. Снежната покривка е дебела и се задържа по-дълго (до 8 месеца). Ветровете са силни.

6 Климатични области в България

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ НА КЛИМАТА

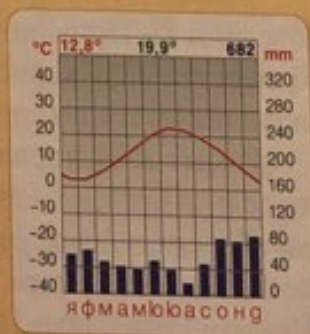
Климатът влияе върху разпространението на земеделските култури в България. Условия за развитие на топлолюбиви култури (ориз, памук, фъстъци, сусам и др.) има само в южните части на страната. В планинските райони и в Североизточна България ветровете са постоянни по посока и с относително голяма скорост. По тези места са изградени много ветрогенератори. Посоката на вятъра има важно значение за самоочистването на въздуха, което се има предвид при изграждането на жилищни квартали и промишлени предприятия. Климатът влияе върху развитието на транспорта и туризма.

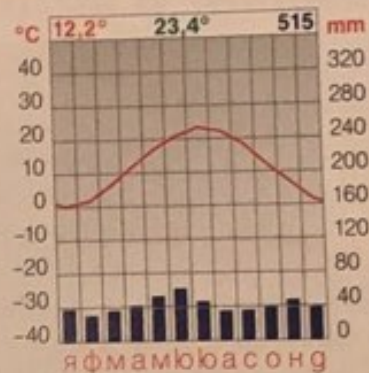
ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. С помощта на климатограмата попълнете климатичните данни и отговорете на въпросите.

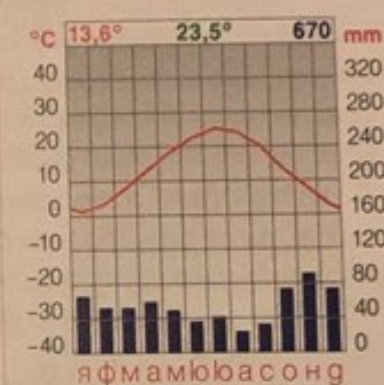
- Средна годишна температура – _____
- Годишна температурна амплитуда – _____
- Годишно количество на валежите – _____
- Средна януарска температура – _____
- Месеци с максимални валежи – _____
- Климатограмата за коя част от черноморската климатична област се отнася – северната или южната? – _____

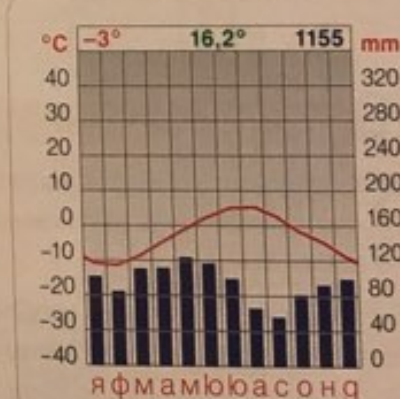
2. В коя климатична област средната януарска температура е около -2°C , а валежите са с пролетен максимум? _____

3 Климатограма на ст. Пловдив

4 Климатограма на ст. Петрич

5 Климатограма на ст. Мусала

3. Отбележете на картосхемата със знак „x“ територии, в които има благоприятни климатични условия за отглеждане на топлолюбиви култури (ориз, памук и др.), а със знак „✓“ територии, в които климатът е подходящ за ски туризъм.

„Изумрудените сълзи“ на природата

Наричат повърхностните води „изумрудените сълзи“ на природата. Реките, водопадите и езерата ни са естествени природни оазиси и свидетели на бурното развитие на природата. С тях е свързано възникването на много български селища. Винаги се удивляваме как Янтра гальовно се увива около гордата снага на Търновград, а той величествено се отразява в нейните смълчани от възхита води.

*Нашият Дунав!... Всякога,
когато чуем това име,
невидими пръсти удрят по
струните на всяко сърце. Дунав
е връстник на вековете. Колко
събития, определящи съдбата,
колко дела – и трагични, и
славни, са се разигравали тук,
и достойни декорации са били
тези брегове и тази река.*

Йордан Йовков

1 Река Дунав

РЕЧНИК

Река – естествен воден поток с големи размери и с постоянно течение.

Хидрограма – графично изображение, което показва промените в нивото на речните води през годината.

ВОДНИ РЕСУРСИ НА БЪЛГАРИЯ

В България са формирани всички видове води на сушата (без ледници). Те се разделят на **повърхностни** (**реки**, езера и блата) и **подземни води**. България не разполага с големи водни запаси. По водни ресурси на човек от населението тя заема едно от последните места в Европа. Водите в България са разпределени неравномерно по територията ѝ и по сезони. За формирането им най-важно значение имат климатът (валежи, изпарение), релефът и скалната покривка. Най-богати на води са високите части на планините, а в Североизточна България те са недостатъчни.

РЕКИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Реките в България са сравнително къси и с малки **водосборни басейни** 2. Причините за това са малката територия на страната, близостта ѝ до Черно и Егейско море и разположението на Стара планина почти по средата на територията ѝ.

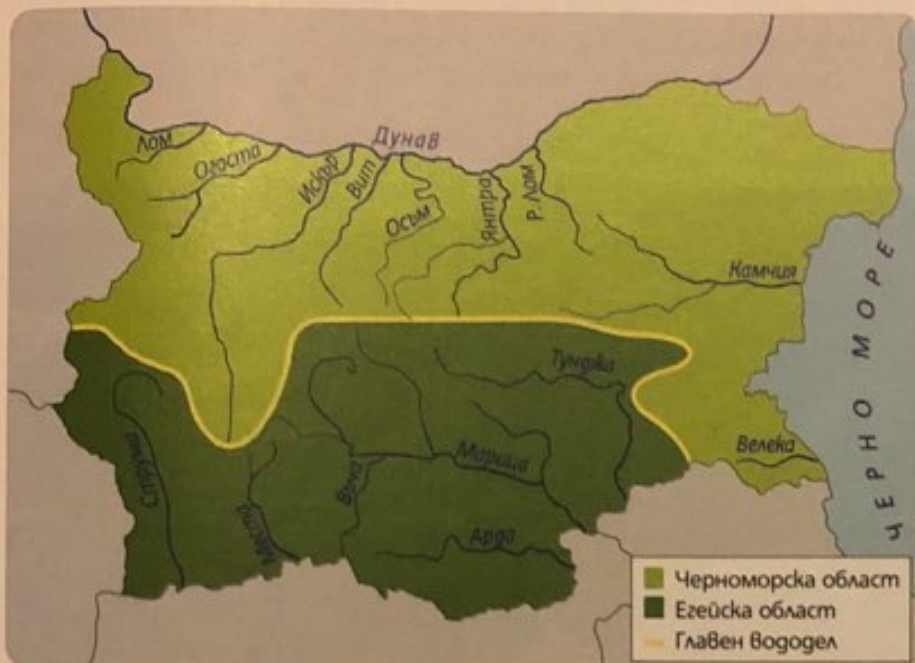
Реките в България са част от две **отточни области** – на Черно море и на Егейско море 3. **Главният вододел** между тези две оточни области започва от билото на Странджа на югоизток, прехвърля се на билото на Стара планина, след това заобикаля изворите на река Искър в Рила и през Витоша стига до западната ни граница.

Някои реки се вливат директно в Черно море (Камчия 4) а други – чрез река Дунав (Искър, Янтра). Част от реките, които се оттичат към Егейско море, се вливат директно в него (Струма, Места, Марица), а други – чрез река Марица.

РЕКА	ВОДОСБОРЕН БАСЕЙН в km ²	ДЪЛЖИНА в km
Марица	34 166	322
Струма	10 797	290
Искър	8646	368
Тунджа	7884	350
Арда	5201	241
Места	2767	126

2 Най-големите реки в България

Реките формират оттока си главно в планините, но те са най-пълноводни в равнините. В Добруджа поради особеностите на скалите (главно варовици) почти липсват повърхностни води. В по-голямата част от страната **пълноводието на реките** настъпва през пролетта.

3 Отточни области в България

Река Искър е най-дългата река в България. Тя води началото си от Рила. Протича през Софийското поле, образува в Стара планина най-дългия пролом, пресича Дунавската равнина и се влива в Дунав. Реката се подхранва от водите на топящите се снегове и от дъждовете. На нея е изграден най-големият язовир в България – язовир „Искър“.

Марица е реката с най-голям водосборен басейн в България. Тя извира от Маричините езера в Рила. Протича през Горнотракийската низина, където приема много притоци. Преди да се влее в Егейско море (извън България), тя приема водите на реките Тунджа и Арда.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Подчертайте грешките в текста.

България има големи водни запаси. Те са равномерно разпределени по територията ѝ. В България има подземни води, реки, езера, блатата и ледници. Реките са сравнително дълги. Те са част от две отточни области – Дунавска и Черноморска.

2. Групирайте изброените реки по предложените признаци. Отбележете ги с цифрата им.

1. Искър; 2. Струма; 3. Марица; 4. Вит; 5. Янтра; 6. Тунджа; 7. Осъм; 8. Места

Реки, които извират от Рила – _____

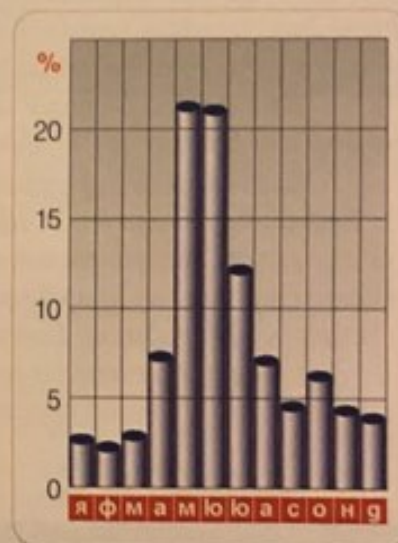
Реки, които извират от Стара планина – _____

Реки, които се вливат в Егейско море – _____

Реки, които се вливат в Дунав – _____

4 Река Камчия е най-дългата българска река, която се влива направо в Черно море.

5 Хидрограма на река Марица при ст. Пловдив

2. С помощта на хидрограмата на река Марица 5 определете:

■ Кога реката е пълноводна? – _____

■ Кои са причините за това пълноводие? – _____

■ Кога реката е маловодна? – _____

■ Кои са причините за това маловодие? – _____

Водите на България – животелна среда

Водите са изключително ценен елемент от природната среда, без който не са възможни животът на човека и неговата стопанска дейност.

Езерото Клептуза носи името на извор, кръстен на една девойка – Клепна, от рода на Узите.

Подгонена от зли хора, тя решила да се скрие в гъстите родопски гори, но късметът не бил на нейна страна. Малко преди да я заловят, се помолила – по-добре земята да я погълне, отколкото да попадне в ръцете им. Господ чул молбата ѝ, земята се разцепила и Клепна потънала в нея. Щом се скрила от погледите им, от ямата бликнала вода и удавила нейните преследвачи. Водата още си тече и езерото е все така красиво.

1 Карстовият извор Клептуза подхранва изкуствено езеро.

ЕЗЕРАТА – „СИНИТЕ ОЧИ НА ЗЕМЯТА“

Езерата са част от повърхностните води в България. Те са около 400, но по размери не са големи. Повечето от тях са разположени в Рила и Пирин, във вдлъбнатини, оформени от ледниците, които в далечното минало са се спускали от върховете на планините. Така са се образували Седемте рилски езера 2. Най-големи по площ са крайморските езера – Бургаско и Варненско. Край река Дунав се намира езерото Сребърна 3. По неговите брегове гнездят редки птици и затова то е обявено за резерват.

ПОДЗЕМНИ ВОДИ

Подземните води се образуват при проникването на дъждовни и повърхностни води в скалните пукнатини на земната кора. Те се натрупват в дълбочина и се движат по наклона на подземните пластове. Там, където излизат на повърхността, образуват извори.

В България има около 90 карстови извора. Те се образуват в райони, изградени предимно от варовикови скали. Карстовите води формират около 40% от всички води в страната. Най-големите карстови извори са Девненските извори (в Дунавската равнина), Главата Панега (в Старопланинската област), Клептуза (в Родопите) и др.

2 Част от Седемте рилски езера

3 Пеликани в езерото Сребърна

В България има над 600 минерални извора с различен химичен състав и температура на водата. Минералните води идват от големи дълбочини в земната кора и съдържат в състава си разтворени минерални соли, микроелементи и биологично активни вещества. Най-топлият минерален извор е в подножието на Рила – Сапарева баня (101,4°C) **4**. Той е и единственият гейзер в България. Известни са и минералните извори в Сандански, Хисаря, Банкя, Девин и др.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ НА ВОДИТЕ

Водите имат важно значение за живота на хората и за развитието на различни стопански дейности. Много български селища са възникнали край реки (Пловдив, Велико Търново **5**) или в съседство с извори (Сандански, Кюстендил, София). По-голямата част от водите се използват за водоснабдяване и за напояване на земеделските земи. За по-пълноценното оползотворяване на речните води в България са построени над 2000 язовира. На част от тях са построени ВЕЦ за производство на електроенергия. Езерата имат различно стопанско значение. Варненското езеро е плавателно и се използва за транспорт, а от Поморийското езеро се добива сол. В повечето езера се лови риба и са обект на туризъм. Минералните извори се използват за отдих и лечение. Ограничените водни запаси в България изискват разумно използване и опазване от замърсяване.

4 Минералният извор в Сапарева баня

5 Старата българска столица Велико Търново е разположена край река Янтра.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Напишете край коя река са разположени следните градове:

- Пазарджик, Пловдив, Димитровград – _____
- Кърджали – _____
- Габрово, Велико Търново – _____

2. Отбележете със знак „✓“ стопанското значение на водите на сушата.

☐ риболов	☐ воден транспорт
☐ добив на нефт	☐ напояване и водоснабдяване
☐ добив на сол	☐ производство на метали
☐ производство на електроенергия	
☐ лечебен и познавателен туризъм	

3. Обозначете на картата с цифра мястото, където се намират посочените езера.

- 1 – Бургаско езеро
- 2 – езеро Сребърна
- 3 – Седемте рилски езера

4. Обозначете на картата с цифра мястото, където се намират посочените извори.

- 1 – Девненски извори
- 2 – Клептуза
- 3 – Глава Панега

ПОЧВИ, РАСТИТЕЛНОСТ И ЖИВОТИНСКИ СВЯТ. ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ

18–19

Почви

Почвената покривка на България е много пъстра. Под влияние на климата тя се променя от север на юг и от подножията към върховете на високите планини. Плодородните почви имат важно значение за развитието на земеделието, за изхранването на населението и влияят върху развитието на други стопански дейности.

*Лете под нозете ни се носи
ароматният дъх на нагрят
чернозем, а ноздрите ни се
изпълват с приятния мирис на
опечено от слънцето жито.
Зиме изтръпналите от студа
горски почви се гушат под
снежния кожух, пазейки
топлия спомен от романтично
зеленото лято. Една почвена
идилия, която се повтаря с
векове!*

1 Почвени типове в България

РЕЧНИК

Почва – повърхностният
рахлав слой на земната кора,
притежаващ свойството пло-
дородие.

ПОЧВЕНИ ТИПОВЕ	В % ОТ ПЛОЩТА НА БЪЛГАРИЯ
Канелени горски	22,0
Черноземни	21,0
Сиви горски	17,0
Кафяви горски	14,8
Алувиално- ливадни	9,0
Смолници	5,4
Други	10,8

2 Почвени типове в България

ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПОЧВИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Почвата е основен елемент от природната среда. Тя се образува бавно и продължително. Почвата има минерална и органична част. Минералната част се образува при разрушаване на скалите, а органичната (хумусът) – от растителни и животински остатъци. Голямото разнообразие на релефа, скалите, климата и растителността в България са причина за пъстрата почвена покривка **1 2**.

В Северна България в условията на умереноконтинентален климат до 800 m надморска височина са разпространени черноземните и сивите горски почви. **Черноземните почви** се формират под тревиста растителност, върху скалата **лъос**. Те са богати на хумус. Разпространени са в Дунавската равнина. **Сивите горски почви** се формират в Предбалкана под широколистна растителност.

В Южна България при преходноконтинентален и континентално-средиземноморски климат до 800 m надморска височина са разпространени канелените горски почви и смолниците. **Канелените горски почви** заемат обширни територии на юг от Стара планина и се формират под широколистна растителност **3**. **Смолниците** са тъмни на цвят, с високо съдържание на глина, а при овлажняване стават лепкави като смола, откъдето идва името им. Заемат отделни райони на Горнотракийската низина, някои котловини на Южна България и Бургаската низина.

3 Обработка на канелени горски почви в Карловското поле

В планините над 800 m надморска височина са разпространени кафявите горски почви и планинско-ливадните почви. **Кафявите горски почви** се образуват при хладни и влажни планински условия, под горска растителност. Разпространени са във всички планини между 800 и 1800 m надморска височина. **Планинско-ливадните почви** заемат пояса над 1700 m надморска височина. Образуват се при суров климат и големи количества валежи.

В България има почви, образувани в специфични условия. Едни от тях са **алувиално-ливадните почви**. Те са разпространени край реките, върху техните наноси.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ НА ПОЧВИТЕ

Най-плодородните почви в България са черноземните, алувиално-ливадните и смолниците. Върху тях виреят зърнени култури **4**, зеленчуци, овощия и др. Средно плодородни са канелените горски почви. Те са подходящи за отглеждане на лозови и овощни насаждения, слънчоглед и зърнени култури.

Слабо плодородни са кафявите горски почви. Върху тях растат картофи, ръж, овес и др. Планинско-ливадните почви не са плодородни и не се обработват **5**.

4 Царевицата, отглеждана върху черноземни почви, дава високи добиви.

5 Високоталови пасища върху планинско-ливадни почви

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Изберете и напишете цифрата на почвата, за която се отнася описанието.

1. Сиви горски;	3. Алувиално-ливадни;	5. Черноземни
2. Планинско-ливадни;	4. Канелени горски;	6. Смолници

Разпространени са край реките. Върху тях се отглеждат зеленчуци.

Заемат обширни територии на юг от Стара планина. Подходящи са за отглеждане на лозови и овощни насаждения, слънчоглед и зърнени култури

Образуват се при суров климат и големи количества валежи. Не се обработват.

Средно плодородни почви, разпространени в Предбалкана.

Плодородни почви с голямо съдържание на глина.

Плодородни почви, образувани върху скалата лъос.

2. Териториалното разположение на кои почви е обозначено с цифри на картата?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

ПОЧВИ, РАСТИТЕЛНОСТ И ЖИВОТИНСКИ СВЯТ. ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ

20–21

Растителност и животински свят

Растителната покривка на България е като шарена роговска черга. Годишните сезони като умели майстори втъкават разноцветни шевици, за да изваят замайваща картина, променяща цветовете си гама по волята на светлината. Унесени в разглеждането ѝ, попиваме топлината на растителното ѝ наметало.

В България има растения, които са по-стари от последния ледников период, а други, като тиринския мак, може да се видят само у нас.

Тези видове са оцелели, но човекът със своята дейност е станал причина за изчезването на много растения и животни.

Доказателство за това са сведенията, останали от древногръцкия историк Херодот, който пише за земите между реките Места и Ахелой: „Целият регион е пълен с лъвове и диви бикове.“

1 Лавровишня

2 Роговски крем

РАСТИТЕЛНОСТТА – ЕСТЕСТВЕННОТО ПРИРОДНО НАМЕТАЛО НА ЗЕМЯТА

Разнообразието на растителни видове в България е голямо. Съвременната естествена растителност се състои от над 4200 растения, представени от широколистни, иглолистни, храстови и тревни видове.

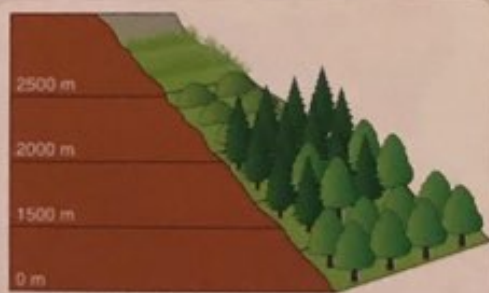
Дървесната растителност включва широколистните и иглолистните гори. От храстовата растителност типични представители са хвойната, клекът, зелениката и др. Тревната растителност се е развила на мястото на унищожените в миналото гори.

Под влияние на климата и релефа растителността се променя от север на юг и по надморска височина.

Естествената растителност в Североизточна България е от степни видове. Тя е представена от предимно сухоустойчиви тревни растения. Най-широко разпространени в България са широколистните листопадни видове. Те заемат 2/3 от територията на страната. В състава им се включват бук, дъб, габър, липа и др. Представителите на средиземноморската растителност са разпространени в най-южната част на страната. Типични видове са вечнозеленият дъб, лавровишната 1, родопският крем 2, жасминът и др.

В планините се обособяват растителни пояси 3.

Растителността има голямо стопанско значение. Тя е източник

3 Разпространение на растителността в планините

на дървесина, която се преработва в дървообработващата, мебелната и целулозно-хартиената промишленост. Естествените ливади и пасища имат важно значение за животновъдството. Билките се използват във фармацевтичната промишленост. Горите привличат много туристи.

РАЗНООБРАЗНИЯТ ЖИВОТИНСКИ СВЯТ

В България има над 15 000 животински вида. Животинският свят се изменя от север на юг и по надморска височина. В низините и равнините той значително е обеднял поради намесата на човека.

Степната зона се обитава от пъстрия пор, степната мишка, златистия хомяк и др. В зоната на широколистните гори има различни видове – вълк, лисица, заек, кукумявка и др. Средиземноморската зона се обитава от колхидски фазан **4**, костенурки, змии и гущери. Специфични представители от птиците са черният щъркел, белоглавият и египетският лешояд.

Разпределението на животните във височина зависи от основните типове растителност. За дъбовия пояс са характерни гризачите – полски мишки, хомяци, лалугери, среща се чакалът **5** и др. Буковият пояс се обитава от сърната, дивата свиня и множество птици. В иглолистния пояс се срещат кафявата мечка, вълкът, лисицата, заекът, усойницата и др. Животинският свят в алпийския пояс се е приспособил към най-суровите климатични условия. Тук се срещат дивата коза и алпийският тритон.

Животинският свят има голямо значение за запазване на природното равновесие. Част от него е обект на ловния и риболовния туризъм в България.

4 Колхидски фазан

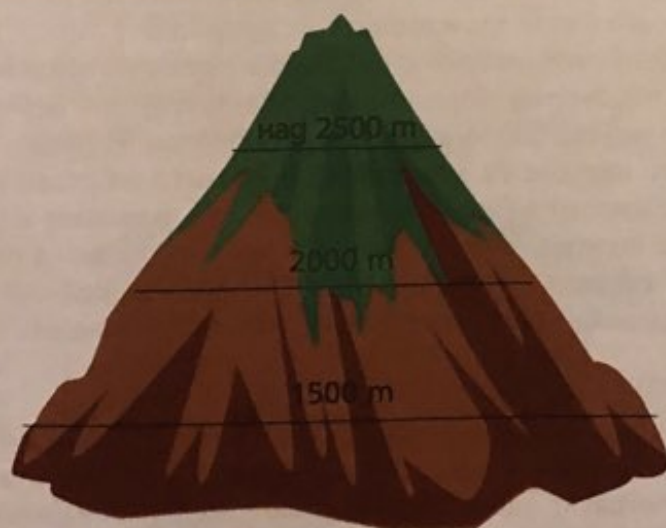

5 Чакал

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Запишете в схемата представители на растителния и животинския свят срещу височината, на която обитават.

2. Във всяко изречение е допусната по една грешка. Подчертайте я.

- Кафявата мечка, лалугерът, вълкът и лисицата обитават иглолистния пояс в планините.
- Специфични представители за средиземноморската зона са колхидският фазан, костенурките и планинската жаба.
- Степната зона се обитава от дивата свиня, пъстрия пор и хомяка.
- Белоглавият лешояд, египетският лешояд и дивата коза обитават Източните Родопи, в които климатът е континентално-средиземноморски.

ПОЧВИ, РАСТИТЕЛНОСТ И ЖИВОТИНСКИ СВЯТ. ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ

22–23

Защитените територии – „светая светих“ на природата

Защитените територии са „зеленото сърце“ на нашата природа, чието туптене е в унисон с полаганите грижи за тяхното опазване и съхраняване.

*Пред фантастичните видения
на Белоградчишките скали
човешката фантазия е
ограбена, абсолютно ограбена
с всички свои капризи.*

Антон Страшимиров

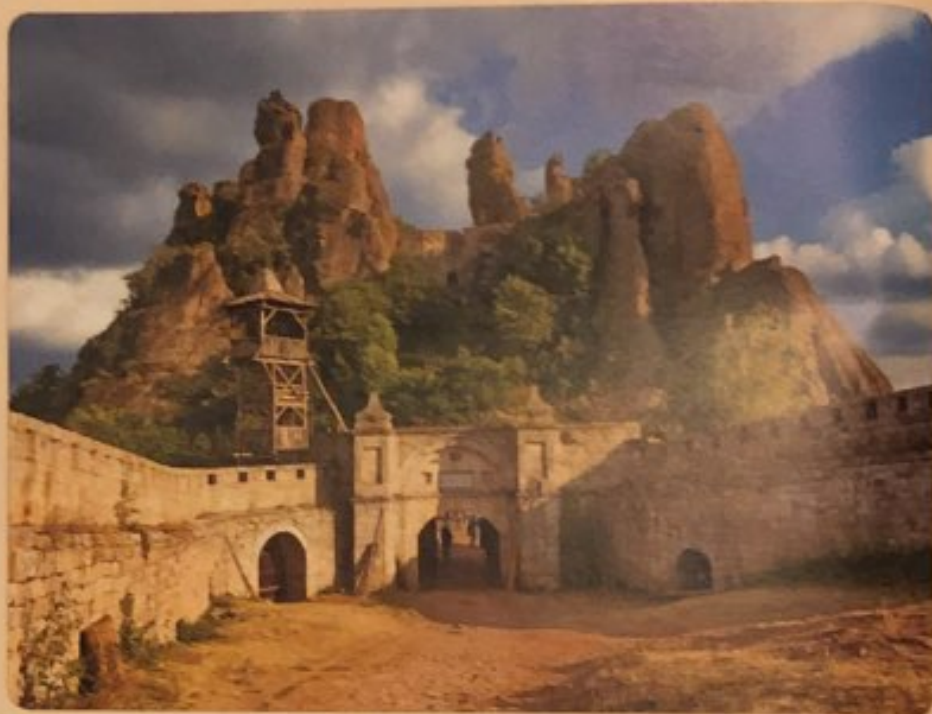

РЕЧНИК

Национален парк – защитена територия, в която е съчетано опазването на природата с отдиха и туризма.

Природен парк – защитена територия, създадена с цел да осигури дългосрочна защита на естествените и изкуствените екосистеми, като едновременно с това може да има дейности от рода на туризъм, земеделие и промишленост, които да не замърсяват околната среда.

Резерват – защитена територия, в която се опазват растителни и животински видове, застрашени от изчезване.

1 Белоградчишките скали и старата крепост

ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ

Голяма част от естествената растителност и животните са променили своите местообитания или са били унищожени поради нарастващата стопанска дейност. Друга част от тях не са могли да се приспособят към променящите се природни условия и са мигрирали. Затова в България е създадена мрежа от защитени територии – **национални паркове, природни паркове и резервати**, в които се опазва биологичното разнообразие. В националните и природните паркове са забранени събирането на редки защитени видове, внасянето на неприсъщи за района растения и животни, добивът на полезни изкопаеми по открит способ, но са разрешени отдихът и туризмът. В резерватите стопанската дейност е забранена, а придвижването в тях става само по маркираните пътеки.

ЗЕЛЕНИТЕ ОАЗИСИ НА БЪЛГАРИЯ

Защитените територии в България са 1020. Те заемат 5,3% от площта на страната – един от най-добрите показатели в Европа. Към тях се отнасят 3 национални парка – „Централен Балкан“, „Пирин“ и „Рила“, 11 природни парка, около 60 резервата, множество защитени местности и 345 природни забележителности.

2 Авлига

Първият резерват в България е „Силкосия“ в Странджа. Широколистните му гори от дъб и източен бук се обитават от диви котки, белки, костенурки, кълвачи, авлиги **2**. Във влажните места растат защитените видове лавровишня и странджанска зеленика.

На 50 km южно от Бургас се намира резерватът „Ропотамо“. Това е един от най-дивите кътове в България. Разположен е по течението на река Ропотамо. Бреговете ѝ са обрасли с гъсти гори от ясен, бук и елша, преплетени с увивни растения **3**. В плитките участъци на реката растат водни лилии. Край реката зимуват корморани, чапли и патици.

Резерватът „Червената стена“ е най-големият в Родопите. Там расте една от най-красивите български орхидеи – венерина пантофка **4**, родопски силивряк и редопско лале.

Националният парк „Пирин“ е признат за световно природно наследство. Там се намира най-старото иглолистно дърво в България – Байкушевата мура. В символ на планината се е превърнало рядко срещаното цвете еделвайс. Под специална закрила са кафявите мечки, дивите кози, скалните орли **5** и др.

ЧУДНИТЕ ТВОРЕНИЯ НА ПРИРОДАТА

Една от най-посещаваните природни забележителности е уникалното скално образувание *Белоградчишки скали* **1**. Природният феномен е разположен в Западния Предбалкан. Според учените над двеста милиона години са били необходими на природата, за да извае фантастичните, високи до 200 m скални форми. Голяма част от тях наподобяват фигури на хора или животни и имат свои имена – Овчарчето, Ученичката, Конникът, Камилата, Кукувицата и др. В основата на скалите са останали стените на някогашна римска крепост.

3 Бреговете на река Ропотамо

4 Венерина пантофка

5 Скален орел

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Представете в избрано от вас изображение специфичните особености на природата на България.
2. Свържете със стрелки всяко от защитените видове растения с планината, в която се опазва.

3. Потърсете информация в интернет за растението родопски силивряк, наричано още орфеево цвете, по името на легендарния тракийски певец и музикант Орфей, и я представете.
4. Отбележете на картата с цифровия им код местата, където са разположени националните паркове и първият резерват в България.
1 – Национален парк „Рила“
2 – Национален парк „Централен Балкан“
3 – Национален парк „Пирин“
4 – Резерват „Силкосия“

Задача 1 С помощта на следващия текст ще обобщите най-същественото за географското положение и границите на България. Напишете ключовите думи, които са пропуснати в текста. Прочетете текста с вашите допълнения.

България е разположена в _____ и заема _____ част на Балканския полуостров. Има широк излаз на _____ и на река Дунав. България има _____ положение. През територията ѝ преминават важни пътища от Западна и Средна Европа за _____ и от Северна и Североизточна Европа за Източното Средиземноморие и _____. България граничи с пет държави: _____, _____ и _____.

Задача 2 Отбележете верните твърдения със знак „✓“.

В релефа на България преобладават равнините, низините и хълмистите земи.

Искърският пролом е образуван от дейността на ледниците.

Старопланинската област разделя България на две части – западна и източна.

Рило-Родопската област е разположена на юг и е най-високата природна област.

В България има разнообразни полезни изкопаеми, с високо качество и големи запаси.

В България има големи запаси на лигнитни въглища, медни и оловно-цинкови руди, каменна сол и каолин.

България се намира в умерения климатичен пояс.

Западните ветрове пренасят по-влажен въздух над България.

Огромните водни ресурси на България се състоят от подземни води, реки, езера, блатата и ледници.

Най-дългата река в България е Марица, а единствената плавателна река е Искър.

Почвите в Северна и Южна България и в планините са еднакви.

Върху плодородните черноземни почви се отглеждат зърнени култури.

В резерватите на България се опазват редки растителни и животински видове.

Задача 3 Разпознайте за коя климатична област се отнася описанието. С коя цифра е обозначена на картата?

Климатичната област е под влияние на въздушните маси, нахлуващи от Средиземно море. В нея е измерена най-високата средна годишна температура в България – 13,9°C. Има благоприятни условия за отглеждане на топлолюбиви култури – бадеми, смокини, ранни зеленчуци, тютюн и др.

Климатичната област е _____.

На картата е обозначена с цифра _____.

Задача 4 Разпознайте за коя река се отнася описанието.
С коя цифра е обозначена на картата?

Реката извира от Рила. Тече на север, като пресича Софийската котловина, Стара планина и Дунавската равнина. Влива се в Дунав. Пълноводна е в края на пролетта. На нея се намира най-големият язовир в България.

Реката е _____

На картата е обозначена с цифра _____

Задача 5 Какво обединява обектите във всяка от колоните?
Поставете подходящия надпис на всяка колона.

Сапарева баня	Марица	Поморийско
Хисар	Камчия	Варненско
Девин	Янтра	Бургаско
Банкя	Арда	Шабленско

Задача 6 Кои природни обекти се споменават в първия куплет на химна на България?

Задача 7 Съставете кратък текст до 10 изречения, като използвате посочената информация.

Национален парк

Природен парк

Резерват

„Силкосия“

Защитени територии

Бухал

Теснолист божур

Пепелянка

Дунавската равнина – най-обширната в България

Какво е за нас Дунавската равнина? Плодородните ѝ почви, подходящият климат и трудът на човека я правят най-голямата, главната житница на България. Какво ли не ражда тази благословена земя! Хубава е тя през всички сезони – през снежната зима и ранната пролет, през лятото, когато се прибира златното зърно, през есента, когато нейната щедрост е в изобилие.

Добруджа! Кой българин не е бленувал да проникне в нейните равни степи, един от малкото кътове на Земята, където расте и зрее злато? Кой българин не е копнеел да надзърне в нейните мили падини, в които някога – преди много години и много векове – смел дух запали бъдника на българщината... Кой българин не се е стремил към нея с всичкото си сърце?

Стилиян Чилингиров

1 Природни области в България

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Между река Дунав и най-северните дигли на Предбалкана от река Тимок до Черно море се заключават просторите на най-обширната у нас равнинна земя – Дунавската равнина **1**.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Релефът на Дунавската равнина е равнинно-хълмист и платовиден. Средната надморска височина е 178 m.

Западната част на Дунавската равнина е най-ниска и най-равна. Заради плодородието си някои райони в нея са наречени „златии“. Средната част на Дунавската равнина е по-хълмиста. Там са разположени Плевенските височини. На изток Дунавската равнина е най-обширна и най-висока (517 m). Там са разположени платата – Добруджанско, Лудогорско, Мадарско **2** и др.

Дунавската равнина крие в недра си разнообразни полезни изкопаеми – черни въглища (в Добруджа), незначителни количества нефт и природен газ, гипс (във Видинско), каолин (в източната част).

2 Магарското плато

3 Мостът над река Янтра при град Бяла, построен от майстор Кольо Фичето.

Климатът в Дунавската равнина (без Източна Добруджа) е умереноконтинентален. Широката отвореност на североизток и равнинният характер на релефа са причина през зимата да нахлува студен въздух от Руската равнина. Лятото е горещо. Валежите са с пролетен максимум, като количествата им намаляват от запад на изток.

През Дунавската равнина преминават много реки – Огоста, Искър, Вит, Осъм, Янтра **3** и др. Богата е на подземни води. Част от тях излизат на повърхността като извори. Най-големи са Девненските извори. От крайдунавските езера е запазено само езерото Сребърна – превърнато в резерват **4**.

В Дунавската равнина са разпространени плодородните черноземни почви, а край реките – алувиално-ливадните. Естествената растителност заема ограничени пространства. Рядко се срещат степни тревни видове. Край река Дунав се развива влаголюбива растителност – върба, топола. Добруджа се обитава от степна мишка, скакалци, хомяк и др.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Дунавската равнина е една от най-усвоените в стопанско отношение територии. В нея има благоприятни условия за развитие на земеделието. Върху черноземните почви се отглеждат главно пшеница **5**, царевица и слънчоглед. По долините на реките, върху алувиално-ливадните почви, виреят зеленчуци. Релефът улеснява развитието на транспорта и изграждането на селища. Дейността на човека е причина за замърсяване на въздуха, на водите в реките и на почвите.

4 Големи бели чапли в резервата „Сребърна“, включен в Списъка на световното природно наследство на ЮНЕСКО. В него има растения, които са рядкост за Европа – водни лилии, блатно кокиче, блатна незабравка. Там гнездят къдроглави пеликани.

5 Ниви с пшеница

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Заменете числата със съответстващата им буква от азбуката, за да „разчетете“ изречението. Допълнете липсващите препинателни знаци и го докажете с географски факти.

5	20	14	1	3	18	11	1	19	1		17	1	3	14	9	14	1		14	6	
6		18	11	20	24	14	1		11	1	11	19	15		13	14	15	8	9	14	1
18	9		13	9	18	12	30	19													

2. Свържете със стрелки природните дадености на Дунавската равнина със стопанските дейности, за които са ресурс.

черноземни почви

каолин

алувиално-ливадни почви

гипс

строителство

зеленчукопроизводство

зърнопроизводство

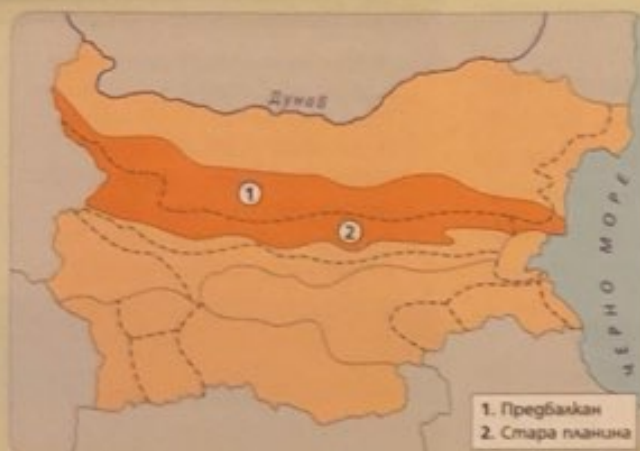
производство на порцелан

3. Подчертайте ключовите думи и изрази, които НЕ са част от характеристиката на Дунавската равнина.

Планински климат; златии;
Плевенски височини; Искърски пролом; оловно-цинкови руди;
Добруджа; резерват „Сребърна“;
черноземни почви; пшеница;
Вечнозелена средиземноморска растителност; мека зима и прохладно лято; каолин; степна мишка.

Предбалкан

На юг Дунавската равнина плавно преминава в пространна ивица от ниски и високи ридове, котловини, долини, проломи, хълмове и карстови плата. Това е Предбалканът, равниво пазен от внушителната снега на Стара планина.

1 Географско положение на Старопланинската област

2 Пещерата Съева гунка

3 Деветашката пещера е една от най-големите в България. Общата ѝ дължина е 2442 m, а общата ѝ площ е 20 400 m². Тя е дом за хиляди прилепи.

Река Златна Панега, която води началото си от извора Глава Панега, носи името на дъщерята на бог Асклестий – Панака. С течение на годините името ѝ се изменило на Панега. Откъде обаче този божествен извор черпи водите си? Според някои предания от Охридското езеро, според други – от Рилските езера. Пасял волен овчар стадото си из Рила планина, близо до едно от Рилските езера. Един ден хвърлил кривака си по една непослушна овца, но той паднал в езерото и потънал. Беден бил овчарят, всичко което припечелвал, слагал в кривака. Загубил цялото си имане, той се отчаял и започнал да броди немилнедраг. Така стигнал до извора на река Панега и там що да види – неговият кривак. Разбрал той, че водата е донесла изгубеното му щастие. Така прибавил към името на реката „златна“ и станало днешното Златна Панега.

Разнообразните природни особености в Старопланинската област са причина тя да се разделя на две части – Предбалкан и Стара планина 1.

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Предбалканът заема преходно положение между Дунавската равнина на север и Стара планина на юг. На запад дългата верига стига до границата ни със Сърбия, а на изток – до Черноморското крайбрежие. Предбалканът заема площ около 14 000 km².

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Средната надморска височина на Предбалкана е 364 m. Съставен е от множество успоредни ридове, наричани планини или височини – Търновски височини, Преславска планина и др. Между тях и Стара планина са разположени котловините – Ботевградска, Севлиеvsка и др.

Предбалканът се дели на три части: Западен, Среден и Източен Предбалкан. Най-широк е Средният Предбалкан. В него се намира Васильовската планина с най-високия – Васильов връх (1490 m). Значителна част от Предбалкана е изградена от варовици, което е обусловило образуването на пещери –

Магурата, Съева дупка **2**, „Бачо Киро“, Деветашката пещера **3** и др. В Западния Предбалкан се намира природният феномен Белоградчишки скали **4**.

В Предбалкана има малки находища на черни въглища, природен газ, железни руди, варовици и глини.

Климатът в Предбалкана е умереноконтинентален **5**, а в земите над 1000 m – планински. Валежите намаляват от запад (900 mm) на изток (600 mm) и се увеличават в близост до Стара планина (1070 mm).

От Предбалкана водят началото си малки реки – Скът, Цибрица и др. В района са концентрирани много подземни води. В Предбалкана се намира вторият по големина карстов извор в България – Глава Панега. Има и минерални извори.

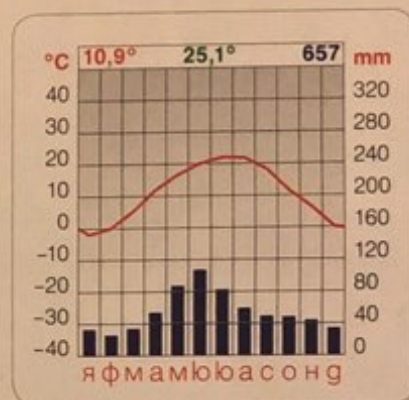
Почвите са предимно сиви горски, а в по-просторните долини – алувиално-ливадни. Естествената растителност е предимно от широколистни дървета и храсти – дъб, бук, липа, клен, леска, шипка и др. Горите се обитават от диви свине, сърни, лисици, а пещерите – от прилепи.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

В Предбалкана има много добри условия за развитие на пасищното животновъдство, отглеждането на овощия и лозя, за развитието на туризма. Екологични проблеми има в районите на циментовите заводи.

4 Белоградчишките скали

5 Климатограма на ст. Севлиево

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Подчертайте обекта, който НЕ е граница на Предбалкана.

Стара планина

границата със Сърбия

Черноморско крайбрежие

река Дунав

Дунавска равнина

2. Игра на паметта. Открийте възможно най-бързо правилните двойки понятия и ги свържете със стрелки. Играта приключва, когато някой от вас формира 8 правилни двойки.

Търновски

Белоградчишки

скали

карстов извор

Васильов

Съева дупка

пещера

Глава Панега

височини

Ботевградска

котловина

планина

връх

река

Скът

Преславска

3. С помощта на климатограмата на станция Севлиево **5** оградете твърдението, което НЕ е вярно.

- Средната януарска температура е -2°C .
- През февруари валежите са минимални.
- Средната годишна температура е $25,1^{\circ}\text{C}$.
- Макимумът на валежите е през юни.

Стара планина

От Тимок до Черно море през средата на България гордият хайдушки Балкан простира величавата си снага. Той е гръбнакът не само на нашата родина, но и на целия Балкански полуостров.

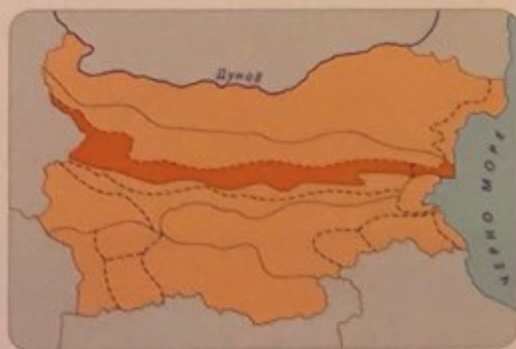
1 Водопадът Райското пръскало

*Настане вечер – месец изгрее,
звезди обсият свода небесен,
гора зашуми, вятър повее,
Балканът пее хайдушка песен.*

Христо Ботев

Калоферският Балкан. Никога не съм се наситил да гледам Стара планина, оная Стара планина, която загражда като стена северния кръгзор на Стремската долина. Не знам дали българската природа, във всичко щедра и гениална художница, е създала някъде по цяла България нещо по-величествено от тая част на Стара планина. Тук картината е поразителна и величието на зрелището има нещо подобно на вековете: безконечно и ужасяващо. Тук Стара планина, без предхълмия, без тераси, без стъпала, тъй да речем, без предисловия се издига внезапно в небесата, гола, страшна, велика и нищо не пречи на възхитения поглед да я обхване из един път, да ѝ се начуди и да я глътне във всичката ѝ безкрайност. Тя е като една фантастична стена, изградена от някой великан-зидар, за да раздели два свята.

Иван Вазов

2 Географско положение на Стара планина

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Стара планина е най-дългата в България. Тя представлява широко отворена на север-североизток дъга с дължина 550 km, простираща се от границата със Сърбия до нос Емине на Черно море. На север стига до Предбалкана, а на юг – до Задбалканските котловини 2. Площта ѝ е около 11 600 km². В миналото планината била наричана Хемус, Сребърна планина, Маторни гори, Балкан.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Средната надморска височина на Стара планина е 722 m. Тя е със заоблени била, над които се издигат единични върхове над 2000 m 3. На север склоновете ѝ са полегати, а на юг – стръмни. В западната ѝ част се намират красиви природни забележителности – Искърският пролом, пещерата Леденика и др. В средната част се издига най-високият връх на планината – връх Ботев – 2376 m и историческият връх Шипка 4. От стръмните Райски скали се спуска най-високият водопад в България – Райското пръскало 1. Източната част е най-ниска.

В Стара планина има находища на въглища, железни, оловно-цинкови и медни руди, на мрамори и варовици.

3 Стара планина през зимата

Стара планина е климатична граница между умереноконтиненталния климат на Северна България и по-мекия, повлиян от Средиземноморието, климат на Южна България. Планината препятства проникването на юг на северните ветрове. В по-голямата част от Стара планина (над 1000 m) се формира планински климат. По билото ѝ минава главният вододел между Черноморската и Егейската отточна област. Оттук излизат реките Огоста, Вит, Осъм, Янтра, Тунджа. Те се подхранват от топящите се снегове и падащите дъждове. Пълноводни са главно през пролетта. Планината е богата на подземни води, има и минерални извори.

Преобладават кафявите горски и планинско-ливадните почви. Върху тях с увеличаване на надморската височина са разпространени широколистни, смесени и иглолистни гори, а над тях са алпийските храсти и ливади. В Средна Стара планина се намира **Националният парк „Централен Балкан“**. В парка се опазват вековни букови гори, които дават убежище на кафяви мечки **5** и вълци, а по скалистите върхове може да се видят скални орли и диви кози.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

В Старопланинската област има много добри условия за развитие на туризма, пасищното животновъдство, дърводобива и добива на полезни изкопаеми. Водите в планината се използват за производство на електроенергия, за водоснабдяване и напояване. Основните екологични проблеми са свързани с добива на полезни изкопаеми, който силно изменя релефа и превръща земите в пустеещи, както и с незаконното изсичане на горите.

4 Врх Шунка (Свети Никола) и Паметникът на свободата

5 Кафявата мечка е част от емблемата на Националния парк „Централен Балкан“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Таблицата съдържа ключови думи и изрази, свързани с характеристиката на Стара планина. Във всяка колона е допусната по една грешка. Оградете я.

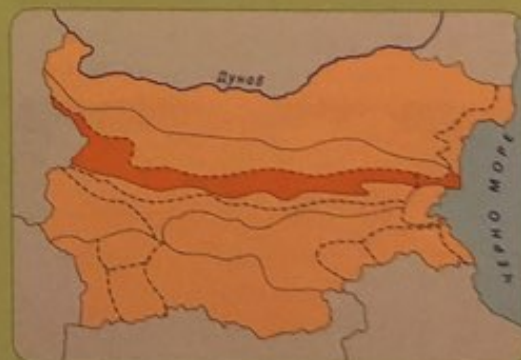
Искърски пролом	Хемус	Тунджа	стенна мишка
Райското пръскало	Странджа	Вит	гува коза
Легеника	Балкан	Марица	мечка
Врх Мусала	Сребърна планина	Осъм	скален орел

2. Докажете, че Стара планина е климатична граница и главен вододел, с текст от урока.

3. Кое историческо събитие се е случило на Врх Шунка?

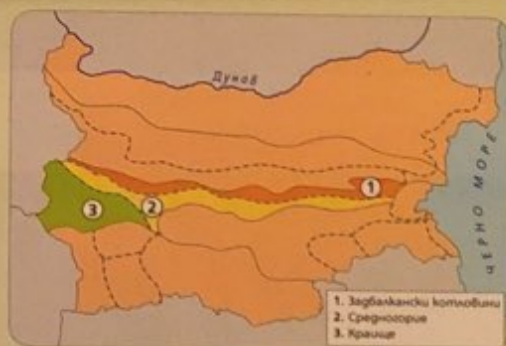
4. Обозначете с цифри върху картосхемата границите на Стара планина.

- 1 – нос Емине
- 2 – Заббалкански котловини
- 3 – Предбалкан
- 4 – границата със Сърбия

Задбалкански котловини

Задбалканските котловини са редица от полета, снишаващи се от запад на изток, заключени от стръмните склонове на Стара планина и полегатите гънки на Средногорието.

1 Географско положение на Краищенско-Средногорската област и Задбалканските котловини

Колко е прекрасно! Колко сила и фантазия е похарчила природата, за да окичи пролетното си рухо! Казанлъшката котловина омайва погледа с разкошната си пъстрина и величественост. Додето ти стига окоето, гледаш бляскаво зелени ливади, нежно кадифени морави, живописни картини, розови градини вече заруменели и заблагоухали, пресни поляни, през които шумят бистри планински потоци. И всичко това е прошарено с горички от кестени, сливи, череши, круши, ябълки, вишни – празнично разцъфтели. А през тази дивна картина между върбалаци и брегове се вие Тунджа и прави чудни извивки из цялото поле. В дъното на картината – Стара планина; верига и исполински върхове, които се къпят в синьото небе.

Иван Вазов

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Между Стара планина и Средногорието са стгушени едни от най-благодатните кътчета на нашата страна – Задбалканските котловини **1**. От запад на изток се редуват котловините Софийска, Златишко-Пирдопска, Карловска, Казанлъшка, Сливенска, Карнобатска и Айтоска. Те са отделени една от друга от напречни ридове.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Задбалканските котловини се различават по големина и по надморска височина на котловинното дъно. По-високи са западните котловини – Софийската (550 m) **2** и Златишко-Пирдопската (750 m), а по-ниски – източните (между 80 и 400 m). Софийската котловина е най-голямата.

Подземните богатства на Задбалканските котловини включват запаси от лигнитни въглища – в Софийското поле, и от кафяви въглища – в Казанлъшкото.

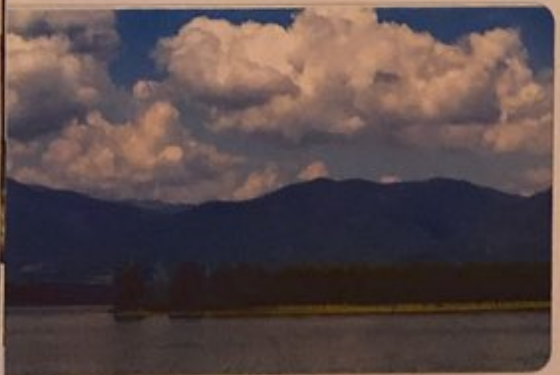
Климатът на западните котловини е умереноконтинентален, а на източните – преходноконтинентален. Характерни са местните ветрове борà и фьон. Борàта е силен, студен вятър, типичен за Сливенската котловина. Фьонът е топъл и сух вятър, характерен за Софийската котловина.

С изключение на Искър реките, които отводняват Задбалканските котловини, извираят от Стара планина (Тунджа, Стряма) или от Средногорието (Тополница). Те са най-пълноводни през пролетта. За регулиране на водите на река Тунджа са изградени язовирите „Копринка“ **3** и „Жребчево“. Голямо богатство на котловините са минералните извори (Баня, Сливенски минерални бани и др.).

Почвената покривка е разнообразна. В Софийската котловина

2 Софийската котловина

3 Язовир „Копринка“

4 Отглеждане на лавандула в Казанлъшкото поле

5 Розобер

на има смолници, а в останалите котловини са разпространени канелените горски почви. Край по-големите реки почвите са алувиално-ливадни.

Площите с естествена растителност непрекъснато намаляват. В Казанлъшката котловина е запазена така наречената орехова кория и вековната естествена дъбова гора. Покрай реките виреят върби и тополи. Животинският свят е представен от зайци, елени, сърни, чучулиги, яребици и др.

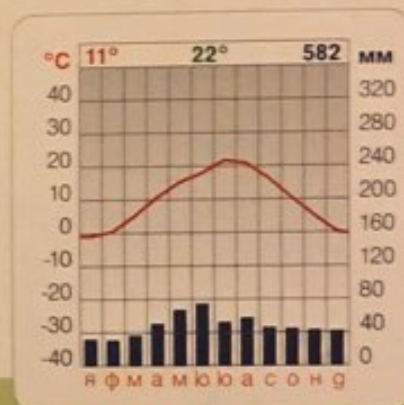
СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

В Карловската и Казанлъшката котловина, прочути по света като Долината на розите, има подходящи почвени и климатични условия за маслодайната роза 5. Там се отглеждат още лавандула 4, мента, а край реките – зеленчуци. Най-плодородната част на Сливенското поле е известна като Долината на прасковите. Релефът улеснява развитието на транспорта и изграждането на селища 6. В близост до минералните извори са изградени лечебни курорти.

Ускорената стопанска дейност в Софийската и Златишко-Пирдопската котловина е причина за замърсяване на въздуха.

6 Град Сливен

7 Климатограма на ст. София

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Подредете котловините според местоположението им от запад на изток. Обозначете ги с цифрата им. 1 – Сливенска; 2 – Казанлъшка; 3 – Златишко-Пирдопска; 4 – Айтошка; 5 – Карнобатска; 6 – Карловска; 7 – Софийска

2. За какво се използват отглежданите в Карловската и Казанлъшката котловина маслодайна роза, лавандула и мента?

3. Подчертайте изразите, които НЕ са свързани със Заббалканските котловини. С останалите изрази устно съставете текст описание.

по-високи котловини; по-ниски котловини; Камчия; черноземни почви; върби; чучулиги; лековити извори; Долината на розите; праскови.

4. С помощта на климатограма на ст. София 7 опишете проявлението на климатичните елементи в Софийската котловина.

Средногорие

Средногорието представлява верига от средно високи и ниски планини и хълмове, простиращи се успоредно на Стара планина. Ядрото му – Средна гора, е наречено така не само защото е средно висока, но и поради средишното ѝ положение между високите планини Рила, Пирин и Родопите от юг и Стара планина от север.

1 Географско положение на Средногорието

Черни връх. Застанал на тревистото му чело, ти се захласваш. Не можеш да откъснеш погледа си от замъглените долини и надиплените планински върхове в далечината. Умората ти се разпилява навсякъде. Черновръшкият въздух я е премахнал. Удвоил е силата ти, отворил е сърцето ти за ненагледната земна хубост. По каменистия връх дървета не растат, птички често не пеят, потоци не ромонят, рядко и орли прелитат. Той често е покрит с облаци. Светкавици светкат, гръмове трясат по него. Ветрове го брулят, студове го сковават. Но ти усещаш, че в гърдите ти блика възторг.

Черни връх – връх на всички витошки върхове, ти си ненагледен! Кой не ти се радва! Дивната ти хубост кой не възпява!

Й. Веселинов

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Средногорието се простира между Задбалканските котловини на север, Краището, Рила, Горнотракийската низина и Средно-тунджанското поречие на юг. На запад опира до държавната граница със Сърбия, а на изток – до Бургаската низина.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Средногорието включва различни по височина и дължина планини. Най-висока сред тях е Витоша (Черни връх – 2290 m). Разположена е южно, непосредствено до столицата София 2.

Най-дългата планина в Средногорието е Средна гора, която се простира от долината на река Искър до големия завой на река Тунджа. Състои се от три части – Ихтиманска Средна гора, Същинска Средна гора 3 и Сърнена гора.

В Същинска Средна гора е най-високият връх на планината – Богдан – 1604 m. Върхът носи името на легендарния хайдутин Богдан войвода. От всички страни той е обгърнат с гори, а от него на юг и на север се откриват прекрасни гледки.

В Същинска Средна гора има големи находища на медни руди. В най-високите планини (Витоша и Същинска Средна гора) климатът е планински, в по-ниските преобладава умереноконтиненталният климат, а в най-източните части той е преходноконтинентален.

От Витоша извира река Струма, а от Същинска Средна гора – река Тополница. Водите имат пролетно пълноводие. Големо богатство са минералните извори (Стрелча, Хисаря и др.)

2 Витоша се издига на юг от Софийската котловина

3 Поглед към Същинска Средна гора от Копривщица

В по-ниските части са разпространени канелените горски почви, а във Витоша и Същинска Средна гора – кафявите горски почви. Най-високите части на Витоша са заети от планинско-ливадни почви. Покрай речните долини почвите са алувиално-ливадни.

Естествената растителност е запазена главно в планините. Южните, по-топли склонове на Средна гора са заети от дъбови гори, а северните, по-влажни склонове и по-високите ѝ части – от букови гори. Заоблените била на планините са покрити с обширни пасища.

За да се опази уникалната природа в планината Витоша, още през 1934 г. територията е обявена за природен парк – първият в България и на Балканския полуостров. По-голямата част от него е заета от гори. В подножието на планината, върху канелени горски почви, е растителният пояс на дъба и габъра. Между 1300 и 1700 m, върху кафяви горски почви, са разположени буковите гори. Над 1700 m е царството на иглолистните гори, в които растат черен и бял бор, смърч, ела, лиственица, бяла мура. По билото на планината, над алпийските храсти от клек се простират планинските пасища. В природния парк „Витоша“ се опазват редки растителни видове – планински божур **4**, синя тинтява, златиста кандилка и др. Във витошките гори бродят сърни, елени, диви котки, лисици. Срещат се над 130 вида птици – голям пъстър кълвач **5**, ушата сова **6** и др.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

В Средногорието има условия за развитието на дърводобива, рудодобива и балнеоложкия туризъм (до минералните извори). Замърсяването на природната среда е особено голямо в районите на добив на полезни изкопаеми.

4 Планински божур

5 Голям пъстър кълвач

6 Ушата сова

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Разместете буквите, за да получите правилните думи. Запишете ги на обозначените места.

- Витоша е най-_____ (**и с о в т а к а**) планина в Средногорието.
- Средна гора се простира от долината на река Искър до големия завои на река _____ (**у г а т н ж**).
- Средногорските реки имат _____ (**р о п е н л т о**) пълноводие.
- _____ (**ъ о в т г б и е**) гори заемат южните склонове на Средна гора.
- В районите на добив на полезни изкопаеми _____ (**е а р з я а м в о ъ с н т**) на природната среда е особено голямо.

2. В текста са допуснати 4 грешки. Открийте ги и ги коригирайте.

Най-високият връх в Средна гора е Черни връх – 1604 m. Северните по-влажни склонове и по-високите части на Средна гора са покрити с дъбови гори. През 1934 г. във Витоша е създаден първият резерват в България. Най-високите части на Витоша са заети от алувиално-ливадни почви.

3. Подгответе растителните видове във възходящ ред в зависимост от височината, на която виреят в Природния парк „Витоша“. Запишете отговора.

- 1 – алпийски храсти;
- 2 – черен и бял бор;
- 3 – бук;
- 4 – планински пасища;
- 5 – смърч;
- 6 – ела;
- 7 – дъб;
- 8 – лиственица;
- 9 – габър;
- 10 – бяла мура.

Краище

Заклучено в западното ъгълче на България, Краището омайва с многообразието на повърхнината си – един естествен природен пъзел, който трудно би могъл да бъде нареден по волята на човека, една своеобразна мозайка от планини, котловини и реки, сътворили причудливи ждрела и проломи.

1 Географско положение на Краището

Когато преди повече от век Алеко Константинов посещава ждрелото на река Ерма, възкликва възхитен: „Какво, Швейцария ли?“.

Тук гледката спира дъха. Сред грохота от падащи водни талози и свежестта на жителни пръски, стегната в прегръдките на страховитите отвесни скали, река Ерма се провира с безкрайно упорство и бърза, бърза напред. А наоколо се носи ароматът на цъфналия люляк.

2 Земенска планина

3 Ждрелото на река Ерма

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Краището е разположено между Средногорието на север и Осоговска планина и Рила – на юг. Ихтиманска Средна гора служи за източна граница, а на запад стига до държавната граница **1**.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Краището представлява причудлива мозайка от планини, котловини и проломи. В посока северозапад-югоизток се простират две планински редици – Руйско-Верилската и Милевско-Конявската, а успоредно на тях котловините – Пернишка, Кюстендилска и др. Най-висока е Самоковската котловина (950 m).

Между Земенската **2** и Конявската планина река Струма образува дълбок и живописен пролом – Земенския. Ждрелото на река Ерма (край град Трън) е един от най-интересните скални феномени в България **3**. Представлява тясна и дълбоко врязана в твърдите варовици речна долина. Над тясното долино дъно на 150 – 300 m се издигат отвесни скалисти склонове.

От полезните изкопаеми най-голямо значение имат кафявите въглища и варовиците.

Климатът в Краището е предимно умереноконтинентален. В Трънската котловина е измерена най-ниската температура в България (–38,3°C). В южните котловини (Кюстендилска, Дупнишка и др.) той е преходноконтинентален.

През Краището протичат реките Струма, Искър, а също и Марица, която отводнява Долнобанското поле. В речните системи на някои от тях са образувани красиви водопади **4**. Водите на областта имат пролетно пълноводие, обусловено от по-голямото количество на валежите през този сезон и от снеготопенето. Мно-

жество минерални извори бликат в котловинните полета (Кюстендил, Невестино и др.)

Почвите имат мозаечно разпространение. В котловините широко разпространение имат смолниците, а в периферните им части – канелените почви. Кафявите са характерни за планинските склонове. Планинско-ливадни почви има само по билните части на най-високите планини. По долините на реките са разпространени най-плодородните почви – алувиално-ливадните.

По склоновете на планините се редуват дъбови и букови гори, а в котловините и покрай реките растителността е влаголюбива – върби, тополи и др. В резервата „Острица“, в планината Голо бърдо, се опазват над 300 вида растения – урумово лале, лопен, перуника **5** и др.

Горите се обитават от вълци, лисици, сърни. В южната част на Краището са разпространени гризачи и влечуги.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

В Краището има благоприятни условия за развитието на земеделието, добивната промишленост, балнеоложкия туризъм (до минералните извори).

На места усвояването на природните дадености е свързано със замърсяване на природната среда. То е особено голямо в районите на въгледобив и добив на строителни материали.

4 Водопадът Полска Скакавица е образуван на един от притоците на река Струма.

5 Перуника

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Свържете със стрелки понятията така, че да получите двойки „наименование – форма на релефа“.

Земенска

Конявска

Пернишка

Руй

Кюстендилска

Самоковска

планина

котловина

Милевска

Голо бърдо

Дупнишка

Трънска

Верила

Долнобанска

2. В буквословицата са „скрити“ седем понятия. Оградете ги. Определете с кои от елементите за характеристика на природна област са свързани. Напишете с тях твърдение за Краището.

Ю	Щ	Л	И	С	И	Ц	А	Ж	В	Ш
П	Е	Р	У	Н	И	К	А	Д	Ъ	Б
У	Р	У	М	О	В	О	Л	А	Л	Е
Ъ	С	Ъ	Р	Н	А	Ц	Б	У	К	З

3. Подчертайте гумите, които правят твърденията неправилни.

- Краището е природна област, която се отличава с еднообразен релеф.
- Между Руй и Милевска планина река Струма образува дълбок и живописен пролом – Земенския.
- С изключение на южните котловини (Кюстендилската и Дупнишката) климатът в Краището е преходноконтинентален.
- Водите на областта имат лятно пълноводие, обусловено от по-голямото количество на валежите през този сезон и от снеготопенето.
- До реките се развива балнеоложкия туризъм.

Горнотракийска низина, Среднотунджанско поречие и Бургаска низина

Горнотракийската низина обхваща средното поречие на река Марица и затова я наричат още Маричина низина. Тя е люлка на гревната тракийска култура и на съвременното българско земеделие. Природният ѝ облик я прави незаменима част от географския пъзел на България. На изток по-малката „сестра“ Тунджа бърза за среща с Марица, пресичайки плодородни полета.

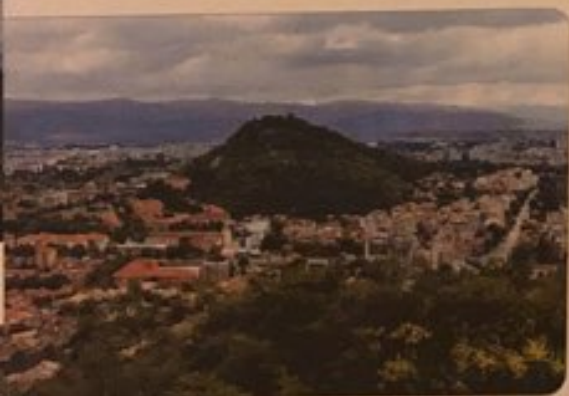

1 Географското положение на Горнотракийската низина в Тракийско-Странджанската област

*Марице, водице,
отде се сливаши?
Къде отиваши?
Момице, сестрице,
ида от Рила,
планина мила,
оттам извирам,
потоци собирам,
поя полени
с води студени,
разхлаждам всите
в горещините.*

*Карам мелници,
нося черници
и все надолу
низ равно поле.
При Одрин града
примам Арда,
другарка бясна,
и Тунджа тясна.
Във Бяло море
аз се изливам,
в широко дворъе
аз си почивам.*

Й. Веселинов

2 Тепетата са част от съвременния облик на град Пловдив.

3 Ямболското поле

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Горнотракийската низина се простира между полегатите склонове на Средна гора на север, стръмните склонове на Родопите на юг и хълмистите земи на Сакар и Странджа на югоизток **1**. Тя е най-голямата по площ в България (над 6000 km²). На изток от нея се разполагат Среднотунджанското поречие и Бургаската низина.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Горнотракийската низина е образувана от наносите, които са натрупали река Марица и нейните притоци. Средната ѝ надморска височина е около 170 m. Чирпанските височини разделят низината на две полета – Пловдивско-Пазарджишкото и Старозагорско. Пловдивско-Пазарджишкото поле се намира в западната част на низината. Плоският му релеф се нарушава от вътрешни възвишения (Пловдивските тепета **2**). Старозагорското поле заема източната част на низината. То е по-хълмисто.

Средната част от поречието на Тунджа включва две полета – Ямболското **3** на север и Елховското на юг.

Бургаската низина е някогашен залив на Черно море, по-късно запълнен с наноси.

В Горнотракийската низина са разкрити най-големите находища на лигнитни въглища в България.

Климатът в Горнотракийската низина и Ямболското поле е преходноконтинентален **4**. В Садово през 1916 г. е измерена

най-високата температура в България ($45,2^{\circ}\text{C}$). Лятото е сухо и горещо. В Елховското поле климатът е континентално-средиземноморски.

Горнотракийската низина се отводнява от най-пълноводната река в България – Марица 5 и нейните притоци, които са с пролетно пълноводие. По-известни от родопските ѝ притоци са Чепинска, Въча и Чепеларска, от средногорските – Тополница и Сазлийка, а от старопланинските – Стряма. Земите край реките Марица и Тунджа са богати на подземни води и минерални извори.

Широко разпространени са смолниците, канелените горски почви и алувиално-ливадните почви.

Днес голяма част от земите се обработват, което стеснява разпространението на естествената растителност (полски бряст, ясен). Край с. Гранит, Чирпанско, се намира и най-старото дърво в България – дъб на възраст около 1600 години.

Птичният свят е разнообразен. Срещат се колхидски фазан, славей, авлига и др.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Климатът, плодородните почви и наличието на води създават благоприятни условия за развитието на земеделието. В областта се отглеждат зеленчуци, овощия, зърнени култури, лозя и др. Водните ресурси се използват за водоснабдяване и напояване. Големите запаси от въглища са предпоставка за развитието на енергетиката. Низинният и хълмистият релеф улесняват изграждането на селища и на гъста транспортна мрежа. Екологични проблеми създава откритият добив на въглища.

4 Климатограма на ст. Стара Загора

5 Река Марица

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Горнотракийската низина, Среднотунджанското поречие и Бургаската низина са вписани в геометрични фигури. Определете кои граници са очертани с пунктирна линия и допишете липсващите наименования на природните части

Горнотракийска низина	Среднотунджанско поречие	Бургаска низина

- Според учените летният дъб в село Гранит (Старозагорско) е от 345 г. сл. Хр. и вероятно е сред най-старите дървета в Европа. Напишете две събития от историята и географията на българските земи, на които то е било свидетел.

- Подчертайте понятието, което е излишно във всяка група, и обяснете защо.

смолници	бяла мура
канелени горски почви	полски бряст
сиви горски почви	дъб
авлига	Марица
горски сънливец	Тунджа
колхидски фазан	Арда
умереноконтинентална област	
преходноконтинентална област	
континентално-средиземноморска област	

40–41

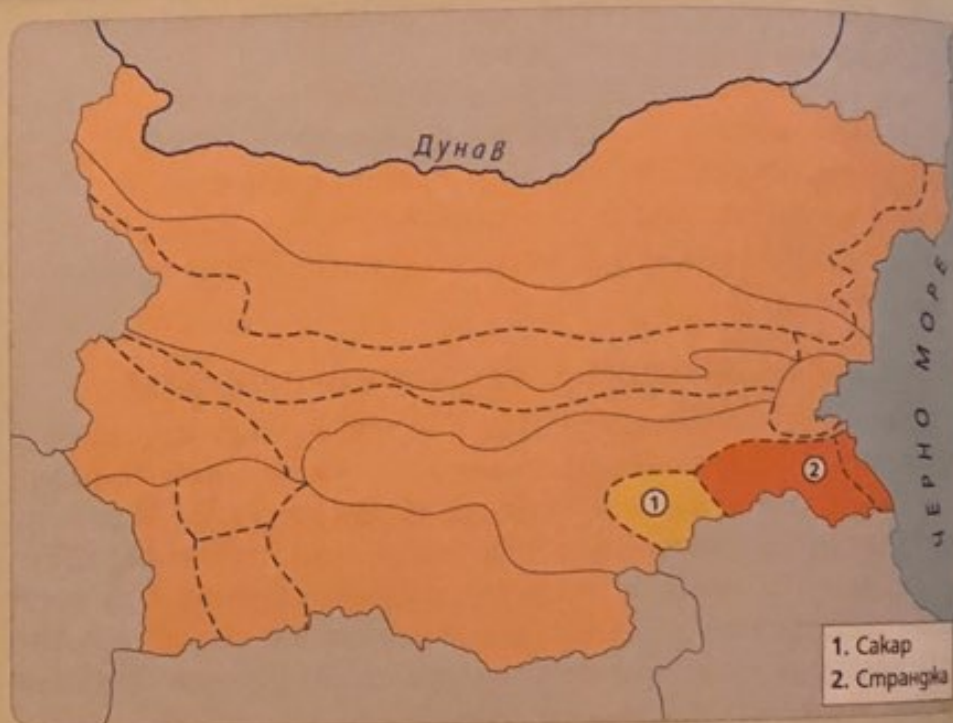
Странджа и Сакар

В югоизточния ъгъл на България се открояват загадъчните силуети на две планини – Странджа и Сакар. Като две сестри от многолюдното българско семейство те омайват със своята загадъчна природа и спокойствие и ни приканват да ги опознаем и посетим.

Странджа. На картата изглежда като хълмиста равнина. Нали е нисичка, разтилява се, губи се в своя ъгъл край Черно море.

И наистина не привлича като високите планини. А Странджа има и дълбоки долини, и бистри реки, и кичести ридове, и гъсти гори с поляни и цветя, каквито човек не е сънувал. Къде другаде има този планинско-морски климат, тая неизброима птича гора, тия сини небеса и бели облаци, тая чудна земя с плодородни лъки!

Ст. Станчев

1 Географско положение на Странджа и Сакар

2 Странджа

3 Водонагът Докузак в Странджа. Името му означава „гевек извора“.

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Сакар и Странджа са разположени в югоизточната част на България 1. Между долините на реките Марица и Тунджа се издига планината Сакар. Нейният най-висок връх е Вишеград – 856 m. На изток от долината на река Тунджа се намират Дервентските възвишения и планината Странджа 2. На територията на България е по-малката ѝ част, която достига 710 m надморска височина.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Сакар е ниска масивна планина. От връх Вишеград заобленото било се разклонява на къси, стръмни ридове, отделени с дълбоки долове. В източните части на планината има мрамори.

Странджа се състои от три дяла – Южен, Граничен и Босна. Първият е най-висок и се намира изцяло в Турция. В него се издига най-високият връх на планината (1031 m). На границата с Турция лежи Граничният дял, а на север от долината на река Велеш – ниският дял Босна.

В Странджа са открити малки находища на медни руди, олово-цинкови руди и мрамори.

Климатът в Сакар и Странджа е континентално-средиземноморски с мека, влажна зима и сухо, топло лято.

Поради близостта на Черно море реките, които извира-
т от Странджа (Ропотамо, Велека, Резовска), са къси. На някои от тях
има красиви водопади **3**. Реките се подхранват предимно от дъж-
довете и са пълноводни през зимата **4**.

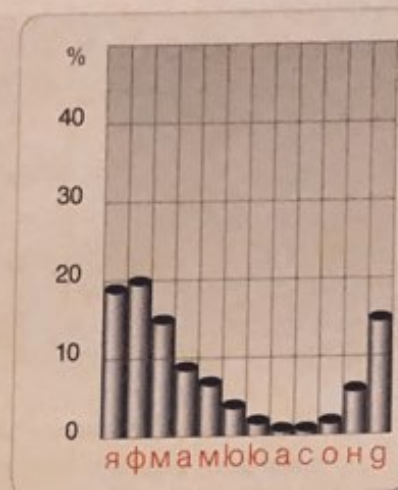
Двете планини са покрити с канелени горски почви. Поречието
на река Велека е единственото място в България, където се срещат
жълтоземни почви.

Странджа е известна и с гъстите си дъбови и букови гори. За
да се опази уникалната ѝ природна среда, е създаден **природният
парк „Странджа“**. Там виреят редки растителни видове – лавро-
вишня, странджанска зеленика **5**, странджанско бясно дърво и др.
Горите се обитават от дива свиня, сърна, чакал и др. Интересен
е и птичий свят – сойка, сврака, славей, кос, авлига и др. Част от
природния парк е най-старият резерват в България – „Силкосия“.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Планинските ливади са фактор за развитието на пасищното
животновъдство. В Странджа се добиват полезни изкопаеми, раз-
вит е дърводобивът. Освен заради красивата природа туристите
идват и заради запазения само там тайнствен нестинарски ритуал,
при който извършващите го танцуват боси върху жарава.

Проблем за планините са горските пожари, които унищожават
вековни гори.

4 Хидрограма на р. Велека
Кога река Велека е пълноводна
и кога е маловодна? Обяснете
причините за разпределението
на оттока ѝ.

5 Странджанска зеленика

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Разграничете в таблицата географските понятия и факти в зависи-
мост от територията, за която се отнасят: Сакар и Странджа.
Подчертайте понятията, които се отнасят за двете планини.

856 m, дял Босна, мрамори, жълтоземни
почви, 710 m, връх Вишеград, канелени
горски почви, долината на река Марица,
река Велека, континентално-средиземно-
морски климат, медни руди, река Ропо-
тамо, оловно-цинкови руди, пасищно
животновъдство

Сакар	Странджа

2. Попълнете кръстословицата. При последователно подреждане на
буквите, обозначени с цифри, ще получите името на река, извира-
ща от Странджа. Съставете изречение, свързано с нея.

- А. Екологичен проблем, унищожаваш горското богатство;
Б. Полезно изкопаемо, добивано в Странджа;
В. Танц с боси крака върху жарава.

								3	8										
А																			
	7		6		2														
Б																			
								5						1					4
В																			

Река е: _____

Изречение: _____

Осоговско-Беласишка планинска група и средната част от поречието на Струма

Този краен югозападен кът на България представлява причудлива мозайка от планини с меридионално или паралелно простиране, като своеобразна приумица на природните сили. На изток тя е обуздана от животелната Струма, която проломява планините и преодолява препятствия по пътя си към топлото Егейско море.

*Там, гдето се издига Рила,
накичена с венци от сняг,
там, гдето лодка лекокрила
лети край морския ни бряг,
там, где Пирин от скръб белее
и Струма легендарна пее
из своята плодна долина –
о, там е моята страна.*

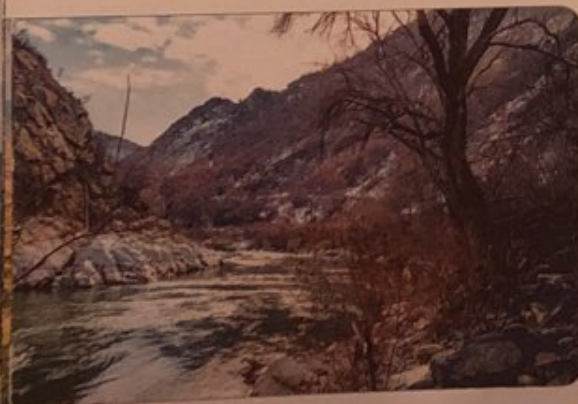
Димитър Пантелеев

1 Географско положение на Рило-Родопската област и Осоговско-Беласишката планинска група

2 Осоговска планина

3 Река Струма образува Кресненския пролом.

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

В югозападния ъгъл на България е разположена Осоговско-Беласишката планинска група **1**. От север на юг тя обхваща пограничните планини Осоговска, Влахина, Малешевска, Огражден и Беласица. На изток от планинската група е разположена средната част от долината на река Струма.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Осоговската планина **2** се състои от две високи била, над които се издига нейният първенец връх Руен – 2251 m.

Беласица е най-южната планина в групата. Тясното ѝ било е ясно изразено западно-източно простиране и с максимална височина 2029 m при връх Радомир.

Поречието на река Струма представлява поредица от дълбоки и тесни проломи и котловини. Най-големи сред тях са Благоевградската и Санданско-Петричката котловина, които се разделят от Кресненския пролом **3**. В Санданско-Петричката котловина се намира изгасналият вулкан Кожух **4**.

В Осоговската планина са открити запаси от оловно-цинкови руди, а в Симитлийската котловина има залежи на кафяви въглища.

В земите с надморска височина над 1000 m климатът е планински, а в котловините на север от Кресненския пролом е преходноконтинентален. Санданско-Петричката котловина има континентално-средиземноморски климат **5**. Това е най-топлият място в България.

Цялата територия се отводнява от река Струма и притоците ѝ. Областта е богата на минерални извори (Сандански, Рупите и др.).

Широко разпространени край реките са алувиално-ливадните почви. В котловините са образувани канелени горски почви, по планинските склонове са разпространени кафявите горски почви, а по билата на Беласица и Осоговска планина – планинско-ливадните.

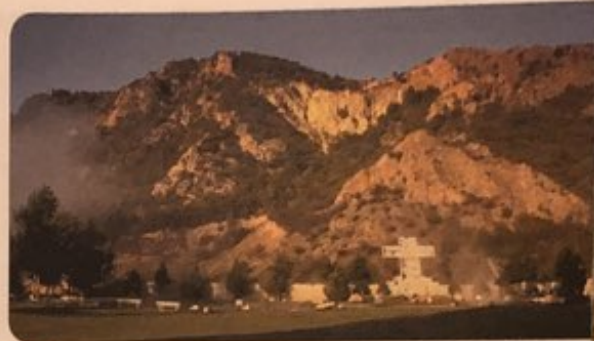
В подножието на Беласица е запазена една от малкото естествени кестенови гори в България. Типичен за тази планина е чинарът, който расте на по-влажни места. Иглолистни гори от смърч, бял и черен бор има в Осоговската планина и Беласица. На юг от Кресненския пролом се срещат дървовидната хвойна и вечнозеленият дъб пърнар.

Планините се обитават от елен, сърна, лисица, яребица, а по поречието на Струма се срещат пепелянка, отровен паяк и др.

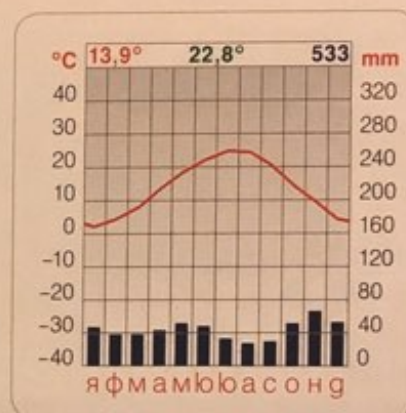
СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Почвените и климатичните условия в котловините са благоприятни за развитието на растениевъдството. Естествените пасища дават възможност за развитие на животновъдството. Минералните извори и горите привличат много туристи. По поречието на Струма има условия за изграждане на селища и важни пътища.

Сериозни екологични проблеми са изсичането на горите, замърсяването на речните води и др.

4 Изгасналият вулкан Кожух е единственият на българска територия.

5 Климатограма на ст. Сандански. Опишете климата в Сандански.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Разпределете понятията и изразите в групи в зависимост от последователността в правилото за характеристика на природна област.

оловно-цинкови руди, погранични планини, най-топлият място в България, река Струма, минерални извори, кафяви възлища, алувиално-ливадни, обезлесяване, отровен паяк, дълбоки проломи, Благоевградска котловина, пепелянка, преходноконтинентален, връх Руен, планинско-ливадни, дъб пърнар, замърсяване на реките, чинар

ЕЛЕМЕНТИ ОТ ПРАВИЛОТО ЗА ХАРАКТЕРИСТИКА	ПОНЯТИЯ
Географско положение и обхват	
Релеф и полезни изкопаеми	
Климат и води	
Почви	
Растителност и животински свят	
Екологични проблеми	

2. Напишете имената на планините от Осоговско-Беласишката група според разположението им от север на юг.

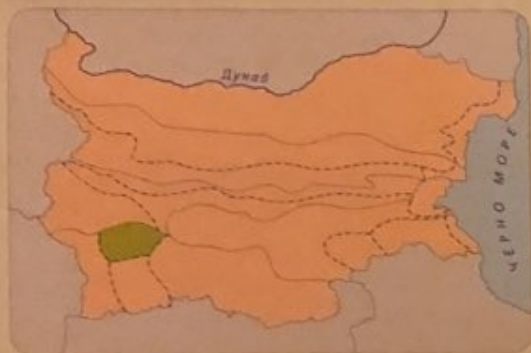
С

Ю

3. С помощта на **5** озагребете вярното твърдение за климата в Сандански.
 - А) отрицателни средни януарски температури
 - Б) зимен минимум на валежите
 - В) най-топли месеци – юли и август
 - Г) годишно количество на валежите над 1000 mm.

Рила

Рила – най-високата българска планина, се издига величествено и гордо почти в средата на Балканския полуостров. Нейният скалист връх Мусала (2925 m) като с нож разрязва небето. Оттам се разкриват сияйните простори на България.

1 Географско положение на Рила

Приоблачни върхове, хаос от грамади и разхвърляни скали, вековни иглолистни гори и вълшебни езера. Всичко това е Рила планина – най-високата, най-хубавата, най-омайната. Гордо извисена над огромни пространства – могъща и каменна в небето, зелена и дивна към полето. Народният поет Иван Вазов я нарече „Великата Рилска пустиня“. Безброй стихове ни подари той – възхитен, удивен и покорен при всеки досег с красотата и величието на нашата Рила. Сините очи на планината – това са кристално чистите и леденостудени езера, които блестят в подножието на рилските върхове.

2 Връх Мусала

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Рила изправя гордо снага в югозападната част на страната, заключена между Краището и Средногорието на север и Пирин на юг. На запад се простира до средното поречие на Струма, а на изток – до Родопите 1. Името ѝ, дадено от траките и видоизменено от славяните, означава „водна планина“.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Рила е най-високата планина на Балканския полуостров (връх Мусала – 2925 m) 2. Средната ѝ надморска височина е 1487 m. Тя има куполна форма, на места е труднодостъпна, с дълбоки речни долини. В далечното минало билата на планината, разположени над 2100 m, са се залеждали няколко пъти. Там ледниците са преоформили релефа, като са образували остри пирамидални върхове, скални зъбери и езерни котловини.

Рила е бедна на полезни изкопаеми. Само по долините на някои реки има златоносни пясъци.

Климатът в Рила е планински и се променя от подножията към върховете ѝ. Най-ниската средномесечна температура е отчетена на връх Мусала – минус 11,6°C. Пак там е измерена минимална температура – минус 31,2°C. На върха снежната покривка се държи между 4 и 8 месеца. Понякога падат лавини.

Водното богатство в планината е голямо. През Рила минава главният вододел на България. От нея извират големи реки – Искър, Марица, Места и др.

Природата с много фантазия е сътворила над 140 ледникови езера 3, но най-красивата езерна група се намира в Северозападния дял на Рила. В дълбоко, издълбано от ледниците огромно ка-

3 Леденото езеро

4 Рилска излика

менно корито са разположени седем езера, които представляват най-живописната езерна група в планината. Прекрасното величествено ледниково кресло е скъталo в блестяща последователност Сълзата, Окото, Бъбрека, Близнака, Трилистника, Рибното и Долното езеро. Второто езеро от групата – Окото, е най-дълбокото ледниково езеро в България. В подножието на планината извираят много минерални извори.

Най-широко разпространение в Рила имат кафявите горски почви, а по билните части – планинско-ливадните.

По склоновете на планината преобладават иглолистните гори, над тях е поясът на храстите от клек, а билните части са покрити с алпийски ливади. За скалистите върхове са характерни лишейте и мъховете.

С цел опазване на уникалната природа на планината е създаден най-големият **национален парк** в България – „Рила“. В него се опазват вековни гори от смърч и бяла мура, както и красивата рилска иглика **4**. В горите бродят мечки, сърни, благородни елени **5**, вълци, в езерата има пъстърви, а по скалистите върхове – диви кози.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Рила предлага възможности за туризъм **6** през всички сезони. Значителните водни запаси се използват за водоснабдяване и производство на електроенергия. Развита е дърводобивът. Сериозен проблем за планината са незаконното изсичане на горите, строителството в съседство със защитените зони и горските пожари.

5 Благороден елен

6 Рилският манастир е признат за обект на световното природно и културно наследство на ЮНЕСКО.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

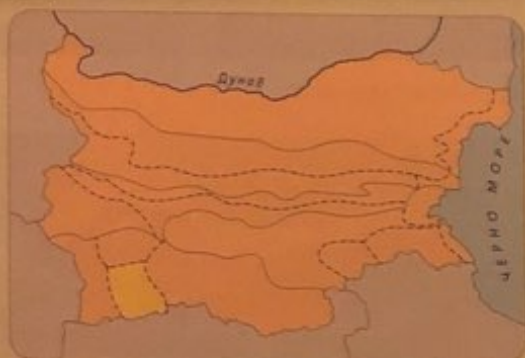
- Открийте четиринайсетте наименования на географски обекти в буквословицата. Оградете тези, които се отнасят за Рила. Запишете ги на български език и на езика на държавата, в която живеете. Представете ги чрез текст или изображение.

О	С	Ъ	М	Л	К	О	М	Д	П	П
К	Р	Ц	Т	У	М	Б	А	О	Р	О
О	Е	Ш	У	Г	К	О	Ж	У	Х	П
Т	Б	Б	А	Л	К	А	Н	Н	Ф	О
О	Ъ	Б	Л	И	З	Н	А	К	А	В
С	Р	Ф	М	У	С	А	Л	А	У	О
В	Н	Р	У	Е	Н	М	Е	С	Т	А
П	А	Р	А	Н	Г	А	Л	И	Ц	А
Л	А	В	Р	О	В	И	Ш	Н	Я	Г

- Зачертайте излишното географско понятие във всяко изречение.
 - На север Рила граничи с Краището и Средногорието/Стара планина, а на юг – с Пирин.
 - Планината има куполна/верижна форма.
 - В далечното минало билата на Рила са били покрити с вулканична пепел/залежавани.
 - Връх Мусала е най-високият връх на Европа/Балканския полуостров.
 - Най-широко разпространение имат алувиално-ливадните/кафявите горски почви.
 - В горите на Рила бродят кафяви мечки/степни порове.

Пирин и долината на река Места

Величествен е нашият Пирин. Лете погледът се плъзва по прохладни гори и зелени пасища. Над тях, сякаш до облаците, се извисяват величествени върхове. Синьото небе е невероятно чисто. И от двете страни на тази скалиста грамада, проблясват водите на Струма и Места.

1 Географско положение на Пирин

Далеч нейде в посоката, откъдето идваше Струма... като загадъчно и странно видение, издигаше се самотна и висока планина, покрита още със сняг, сякаш цяла изваяна от чист и девствен мрамор. ...Това беше Пирин! Пирин, по чиито снежни урви цъфтят еделвайси. Пирин с цветните си и зелени ливади, с прохладните сенки на вековните си гори, Пирин с овчарите и ваклите стада, със студените си кладенци и сините си бистри езера...

Йордан Йовков

2 Връх Вихрен – силните ветрове, които връхлитат върха, са причина за името му.

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

Пирин е една от най-красивите планини в България. Тя е разположена в югозападната част на страната 1. Издига се величествено между дълбоките долини на реките Струма и Места. На север се отделя от Рила чрез седловината Предел, а на юг – от планината Славянка чрез Парилската седловина.

Траките са наричали Пирин Орбелос, което ще рече Бело-снежна планина, а славяните са ѝ дали името Перин. С това те изказвали своята почит и уважение към славянския бог Перун, който смятали, че обитава нейните високи върхове.

Долината на река Места е разположена между Рила, Пирин и Родопите.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

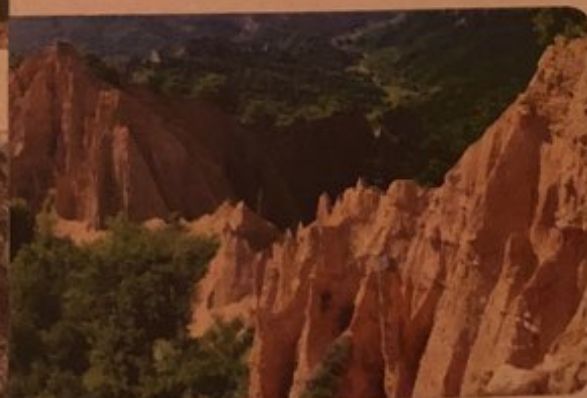
Пирин е втората по височина планина в България. Нейният най-висок връх е Вихрен – 2914 m 2.

В резултат на някогашното залежаване в нея са се образували остри пирамидални върхове и вдлъбнатини, в които по-късно са се вместили езера. В околностите на град Мелник се извисяват красиви скални образувания – Мелнишките пирамиди 3.

Долината на Места обхваща две котловини: Разложката – на север, и Гоцеделчевската – на юг. Те са отделени от пролома Момина клисура.

Със стопанско значение са мраморите и кафявите въглища в Пирин и лигнитните въглища в котловините по долината на река Места.

Климатът е планински със средиземноморско влияние в местата до 1000 m надморска височина. Средните годишни темпера-

3 Мелнишките пирамиди. Вятърът, водата, топлината и студът са изваяли различни причудливи форми – пирамиди, гъби и др.

тури във височина се понижават до $3,5^{\circ}\text{C}$, а валежите се увеличават до 1350 mm. Средиземноморското климатично влияние се чувства и в Гоцеделчевската котловина, а Разложката котловина има преходноконтинентален климат.

Пиринските реки са къси. Те събират водите си от белоснежните върхове на планината и сините езера, за да се влеят в реките Струма и Места. Голямо природно богатство са високопланинските езера – около 120 на брой. Най-голямото и най-дълбоко езеро в Пирин е Поповото **4**. Котловините са богати на подземни води. Има и минерални извори.

В по-ниските части на планината почвите са канелени горски, в по-високите – кафяви горски и планинско-ливадни, а в поречието на Места – алувиално-ливадни.

Заради уникалната природа на планината е създаден **Националният парк „Пирин“**, който обхваща почти целия Северен Пирин. В него се опазват естествени гори от бяла и черна мура, от смърч, ела, бял и черен бор. На територията на парка се срещат 130 вида лечебни растения – мащерка, боровинка и др. В най-труднодостъпните скалисти места расте еделвайсът **5**. Животинският свят е разнообразен. Срещат се мечка, жаба дървесница, сова, синигер и др. Наред с еделвайса дивата коза е една от емблемите на Пирин.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

В Пирин има условия за развитието на туризма **6**, производството на електроенергия от ВЕЦ, пасищното животновъдство, дърводобива и добива на полезни изкопаеми. Част от тези дейности създават екологични проблеми.

4 Поповото езеро

5 Еделвайс

6 Банско е един от най-посещаваните зимни курорти в България.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Отбележете със знак „✓“ общото в географското положение, природата и стопанското значение на Пирин и Рила.

Част от Рило-Родопската област

Граничи с Краището.

Височина над 2900 m

Остри върхове

Планински климат

Ледникови езера

Извират големи и дълги реки.

Има национален парк.

Расте еделвайсът.

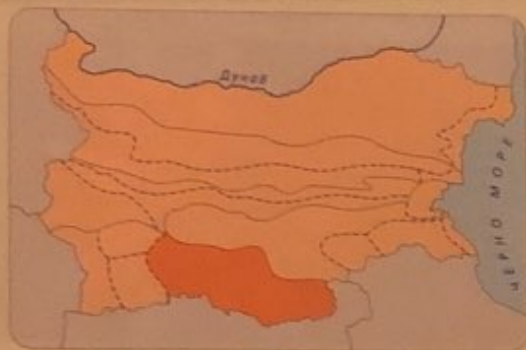
Развити са дърводобивът, туризмът и животновъдството.

- Съставете условие на кръстословицата.

Родопи

Обвити в тайнства и легенди, Родопите провокират любопитство. Прекрасната природа кара дъха да спира. Писателят Николай Хайтов нарича Родопите „планина с душа“. Планина като родопска песен – плавна и величествена.

1 Географско положение на Родопите

Родопите са необятна планина, която изпълва най-южните предели на нашата родина. Никъде в друга планина няма да пътувате през така обширни изгледистни гори. Чудесни гледки се разкриват от високите родопски върхове: необгледен простор от безразборно разклоняващи се планински ридове, покрити по склоновете с гори, а по заоблените била – със сочни планински ливади и пасища. Дълбоки речни долини, често забулени в мъгла, разкъсват планинската снага.

Светлин Кираджиев

2 Изглед от Родопите

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

В южните предели на България се простира необятният планински лабиринт на най-обширната планина в България – Родопите. На север планината граничи с Горнотракийската низина, на запад – с Рила и долината на река Места, а на юг и югоизток продължава в Гърция.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Родопите са съчетание от разнопосочни заоблени ридове, дълбоки долини и малки котловини 2. Гледана от високо, планината прилича на развълнувано море. В Родопите има интересни форми на релефа – красиви пещери (Дяволското гърло, Ягодинската пещера, Снежанка и др.), каменни гъби 3 и др. Поради различията в природната среда планината се дели на две части – Западни Родопи и Източни Родопи. Западните Родопи са по-високи, средната им надморска височина е 1150 m. Там се намира първенецът в планината – връх Голям Перелик (2191 m). Източните Родопи имат нископланински и хълмист релеф. Средната им надморска височина е 320 m. Там се намира най-южната точка в България – връх Вейката (1463 m).

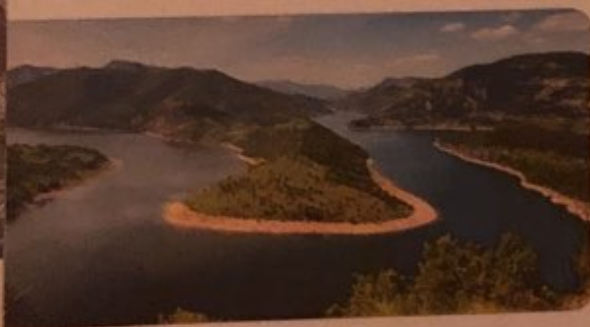
Голямо стопанско значение имат находищата на оловно-цинкови руди (около 60% от запасите в България), злато, мрамор, зеоли и др.

Във високите части на Западните Родопи климатът е планински. Поради малката надморска височина и географското положение климатът в Източните Родопи е континентално-средиземноморски.

Родопите са богати на води. Оттук извираат големите притоци на Марица – реките Чепинска, Въча, Арда 4 и др. За да се

3 Каменни гъби

4 Долината на река Арда

регулира водният отток, са построени много язовири – „Батак“, „Доспат“, „Кърджали“, „Студен кладенец“, „Ивайловград“ и др. Планината е богата на подземни води. Известни са минералните извори – Девин, Михалково, Наречен и др. В Родопите се намират красивите Смолянски езера.

В Източните Родопи и в ниския пояс на Западните Родопи са разпространени канелените горски почви. Земята над 1000 m надморска височина са заети от кафяви горски почви. Широките планински била са покрити с планинско-ливадни почви, а речните крайбрежия на по-големите реки – от алувиално-ливадни почви.

Голяма част от Западните Родопи е заета с иглолистни гори от бял и черен бор, смърч и ела. В Източните Родопи се срещат средиземноморските видове червена хвойна, жасмин, чинар и редките растения тис, силивряк **5**, родопско лале и др.

Западните Родопи се обитават от кафява мечка, лисица, вълк, сърна, дива свиня, а Източните Родопи – от чакал, скален орел, белоглав лешояд **6**, пепелянка и др.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Голямо стопанско значение в Родопите имат дърводобивът, планинският туризъм, земеделието и производството на електроенергия във ВЕЦ.

Дейността на човека е причина за изсичането на горите, унищожаването на някои животински видове и замърсяването на водите.

5 Силивряк – сухоустойчиво растение, известно като „възкръсващо растение“ или цветето на Орфей.

6 Белоглав лешояд

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Отговорете на въпросите с една дума, словосъчетание или числена стойност.

- С кой природен обект граничат Родопите на север?
- С колко метра надморската височина на Западните Родопи надхвърля тази на Източните Родопи?
- Кой е върхът с надморска височина 2191 m?
- Кой почвен тип е характерен за Източните Родопи и ниския пояс на Западните Родопи?
- На коя река са изградени язовирите „Студен кладенец“, „Кърджали“ и „Ивайловград“?

2. Подрежете буквите в думи. Кое е общото за всички думи?

СИТ

МИЖАСН

РЯВИКСИЛ

КОСДОРПО ЕЛА

3. Прочетете информация от туристически портал, представящ възможностите за пътуване в Родопите. Съставете маршрут с избрани обекти. Изчислете входните такси за посещение на вашето семейство в български левове. Обърнете ги във валутата на държавата, в която живеете. Коментирайте резултата от вашето онлайн проучване.
4. Във всяка група едно от понятията НЕ е свързано с Родопите. Оградете го.

Снежанка; Легеника;
Дяволското гърло.

Вейката; Голям Перелик;
Вихрен.

„Батак“; „Студен кладенец“;
„Искър“.

50–51

Българско черноморско крайбрежие

Черноморското крайбрежие е арена на непрестанна борба между морските вълни и сушата. Свежият дъх на водата придава особено очарование на климата и е една от причините за обособяването на тези земи в отделна природна област. Тя е загадъчна и неповторима.

1 Географско положение на Българското черноморско крайбрежие

Местността по долното течение на река Камчия се нарича от незапомнени времена Лонгоз. Тя е обрасла с ценни дървета: дебели брястове, ясен, дъб, на запад – тополи. Когато Черно море се раздвижи, високите му вълни почват да бият право в гърлото на Камчия. Захваща се неравна борба. Реката отчаяно се защитава. Тя почва да се сърди, да събира вода и изпълва цялата околност с тиха водна маса, сред която надничат и се оглеждат грамадни брестови клони и различни стъбла, накичени със зеленина и диви цветя. И водна лилия, пуснала котва нашироко сред вода.

В. Попов

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ОБХВАТ

В меридионална посока, успоредно на черноморския бряг, се простира Черноморското крайбрежие 1. В него се включват най-източните части на Дунавската равнина, на Старопланинската област и на Тракийско-Странджанската област. В западна посока крайбрежието обхваща ивица с ширина 20 – 40 km.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Областта има низинен и хълмист релеф. Северното крайбрежие е със стръмни склонове, но в района на Варненския залив постепенно се понижава. В морето се вдават нос Шабла и нос Калиакра. Средното крайбрежие включва най-източните разклонения на Стара планина, стигащи до нос Емине. По Южното крайбрежие се намират Несебърският и Приморският полуостров 2, островите Свети Иван и Света Анастасия и Бургаският залив. По крайбрежието има дълга пясъчна ивица, а на места вятърът образува дюни (край Несебър).

В черноморския шelf са открити находища на нефт и природен газ. Във Варненско се добиват манганови руди, а около Бургас – кафяви въглища и медни руди.

Средните януарски температури по крайбрежието варират от 0,8°C на север до 3,2°C на юг. Юлските температури са около 22 – 24°C. Типични за топлото полугодие са бризите.

В Черно море се вливат реките Камчия, Ропотамо 3, Велека, Резовска и др. По Черноморското крайбрежие са разположени най-големите езера – Бургаското и Варненското.

От север на юг в областта се редуват всички основни типове почви. В долното течение на река Камчия се намира най-голямата крайречна гора в България, наречена лонгоз. Тя е обявена за

2 Приморски полуостров

3 Мястото, където река Ропотамо се влива в Черно море

природен резерват „Камчия“. Там се срещат около 40 дървесни вида – елша, летен дъб, върба, ясен, бряст и др. В лонгоза са нами-
ра едно от най-големите находища в България на блатно кокиче **4**,
а по повърхността на реката има водни лилии. В резервата гнездят
много птици: черен щъркел **5**, сокол орко и др.

ЧЕРНО МОРЕ

Черно море е междуконтинентално море, разположено между
Европа и Азия. Площта му е 413 500 km². Чрез протоците Босфор
и Дарданели то се свързва със Средиземно море, а оттам и с Ат-
лантическия океан. Водата на Черно море е слабо солена, защото
в него се вливат големи реки (Дунав и др.). Разтвореният във во-
дата кислород се съдържа само на дълбочина до 200 m. Под нея
е разпространен сероводородът, който е отровен за организмите.
Черно море се отнася към топлите морета. Средната температура
на водата е 13,5°C. Типични черноморски риби са скумрия, пала-
муд, калкан и др.

СТОПАНСКО ЗНАЧЕНИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

Областта е заселена и стопански усвоена още от древността.
Природните условия са предпоставка за развитието на туризма **6**,
морския транспорт, риболова, добива на сол и др. На отделни мес-
та морските води са замърсени. Прекомерното застрояване на
крайбрежието унищожава почвите и ограничава местообитанията
на защитените видове.

4 Блатно кокиче

5 Черен щъркел

6 Курортът Златни пясъци

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Кои са десетте фрази, които бихте препоръчали на ваш връст-
ник да научи на български език, ако неговото семейство се под-
готвя за туристическо пътуване до Българското черноморско
крайбрежие?

2. Подрежете географските обекти според местоположението им
от север на юг.

Бургаски залив; нос Шабла;
нос Емине; нос Калиакра;
резерват „Камчия“.

С

↓

Ю

↓

↓

↓

↓

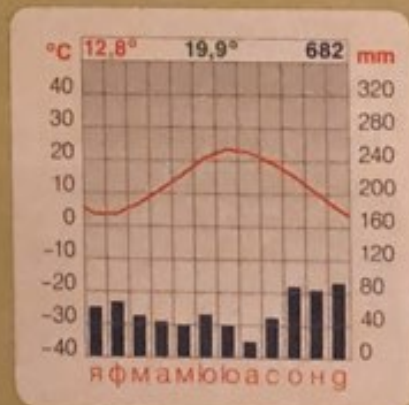
↓

↓

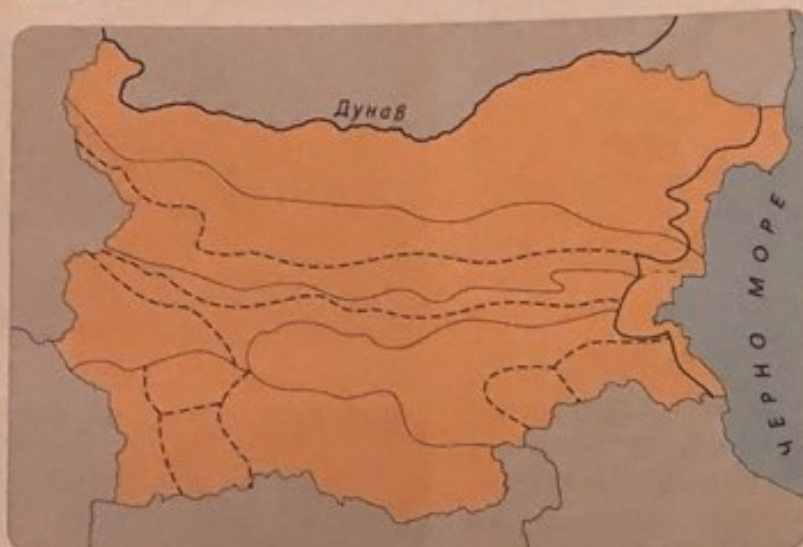
↓

↓

3. За кое черноморско крайбре-
жие се отнася климатограма-
та – Северното или Южно-
то? Докажете го с данни от
климатограмата.

Задача 1 Обозначете природните области в България с цифровия им код.

1. Тракийско-Странджанска област
2. Краищенско-Средногорска област
3. Дунавска равнина
4. Българско черноморско крайбрежие
5. Рило-Родопска област
6. Старопланинска област

Задача 2 Попълнете празните места, като изберете верните отговори. Използвайте цифровите кодове от задача 1.

- Природната област, която се разширява от запад на изток и е напълно стопански усвоена, е _____.
- Природната област, в която е разположена най-обширната низина в България, е _____.
- Най-планинската област на България, в която са два от най-високите върхове на Балканския полуостров, е _____.
- Природната област, която се разделя на две природогеографски части, едната от които е в по-голямата си част главен вододел между Черноморската и Егейската отточна област, е _____.
- Природната област, която се простира в меридионална посока и предоставя условие за развитието на различни стопански дейности, сред които се отличават туризъм и транспорт, е _____.
- Природната област, която включва най-голямата котловина в България и сложна мозайка от средно високи и ниски планини, е _____.

Задача 3 Поставете цифри, така че да се получи вярно твърдение.

Релефът в България се отличава с изключително разнообразни форми. От север на юг те се редуват в следната последователност:

- ☐ Дунавска равнина
- ☐ Стара планина
- ☐ Предбалкан
- ☐ Краището, Задбалканските котловини и Средногорието
- ☐ Осоговско-Беласишката планинска група, долината на Струма, Рила и Пирин, долината на Места и Родопите
- ☐ Горнотракийската низина, Бургаската низина, Сакар и Странджа

Задача 4 Попълнете таблицата, като поставите посочените планини в съответната група по надморска височина.

1. Стара планина	5. Западни Родопи	9. Сакар
2. Средна гора	6. Източни Родопи	10. Пирин
3. Витоша	7. Рила	11. Беласица
4. Предбалкан	8. Странджа	

НИСКИ (600 – 1000 m)	СРЕДНО ВИСОКИ (1000 – 1600 m)	ВИСОКИ (НАД 1600 m)

Задача 6 Съотнесете и свържете природните области с резерватите, националните и природните паркове.

Дунавска равнина	Национален парк „Централен Балкан“
Старопланинска област	Природен парк „Странджа“
Крайщенско-Средногорска област	резерват „Камчия“
Тракийско-Странджанска област	резерват „Сребърна“
Рило-Родопска област	Национален парк „Рила“
Българско черноморско крайбрежие	Национален парк „Пирин“
	Природен парк „Витоша“

Задача 5 Пещерите Магурата, Съва дупка, „Бачо Киро“ и Белозграчишките скали се намират в:
А) Родопите
Б) Предбалкана
В) Странджа
Г) Пирин

Задача 7 Турист разказва на свой приятел за ваканцията си по Българското Черноморие:

„...Посетих уникален град. Разделен е на стар и нов. В старата част има запазени типични къщи, характерни за района. Тази, старата част, се намира на полуостров и е част от културното наследство на ЮНЕСКО. Казахам, че там се е намирал древен гръцки град, наречен Месемврия... Този град беше Созопол.“
Къде е сбъркал туристът?

Задача 8 Напишете допълнителен текст за надпис на предложените изображения.

Природен парк „Витоша“

Природен парк „Странджа“

Резерват „Камчия“

Население

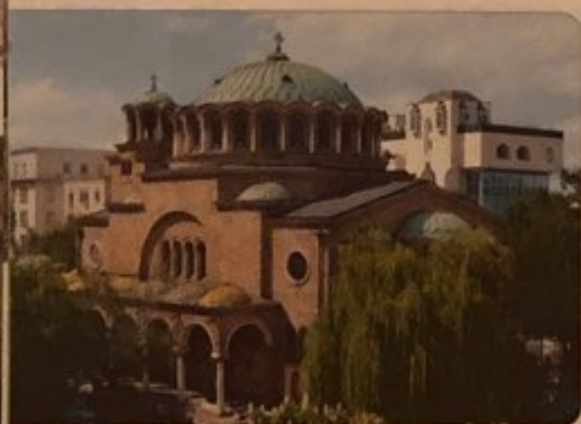
Броят и динамиката на населението на България са резултат от множество фактори през различни исторически етапи. Въпреки демографските проблеми страната ни е пример за етническа и религиозна толерантност.

1 Средната гъстота на населението в София е над 900 души на km².

Таблица 1 Промени в броя на населението в България

ГОДИНА	БРОЙ НА НАСЕЛЕНИЕТО
1887	3 154 000
1900	3 744 000
1920	4 847 000
1926	5 529 000
1934	6 078 000
1946	7 029 000
1956	7 629 000
1965	8 228 000
1985	8 949 000
1992	8 487 000
2001	7 933 000
2018	7 000 039

2 Катедралният храм „Света Неделя“ в София

Пътрият народностен и етнически състав на населението ни е в основата на неговото културно многообразие. Въпреки съвременните проблеми на населението България оцелява, защото разполага с генетичен ресурс, запазил българското от Бесарабия и Крим до Егея и Шар планина. Ресурс, който в годините на падение и възход нашият род ревностно съхранява.

БРОЙ И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Броят на населението в България непрекъснато се променя. Той се определя най-точно по време на официални преброявания. Първото преброяване на населението в границите на страната ни е извършено след Съединението на Княжество България и Източна Румелия (1887 г.) **Таблица 1**. Тогава в България са живели 3,2 млн. души. До 1989 г. неговият брой непрекъснато нараства. Това е периодът, в който преобладаващата част от семействата са имали много деца. От 1989 г. досега броят на населението в България непрекъснато намалява. В началото на 2019 г. то е под 7 млн. души. Очаква се към средата на XXI век в България да живеят 5,8 млн. души. Главни причини за намаляването на населението са малкият брой новородени, миграцията (изселванията) в други страни на млади хора и нарастването на починалите поради застаряване на населението.

След Освобождението *средната гъстота* на населението се променя в зависимост от броя на населението и територията на България. През 2018 г. тя е 63 души на km². Населението е неравномерно разпределено. В Южна България живеят около 65% от него. Най-голяма е гъстотата на населението в София **1** и Пловдив. Най-слабо населени територии са Краището, Средна Стара планина, Сакар, Странджа и Северозападна България.

СЪСТАВ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Съставът на населението се определя от неговата етническа и религиозна принадлежност.

Етнически състав. Най-голям е относителният дял на българите – 84,8%. До 1989 г. този дял непрекъснато нараства. Миграцията към други страни и намаленият брой деца водят до намаляване на абсолютния и относителния дял на българите след 1989 г. Сред другите етнически групи най-много са турците (8,8%). Те живеят главно в Източните Родопи, Лудогорието, Добруджа и Източна Стара планина. Данните показват намаляване на дела на турското население, което се дължи главно на външните миграции.

Ромите са следващата по численост етническа група в България (4,9%). Поради традиционно по-големия брой деца в ромските семейства техният дял нараства. Относителният им дял е най-значителен в Монтана, Сливен, Добрич и др.

Останалите етнически групи съставляват 1,5% от населението. Към тях се отнасят руснаците, арменците, евреите и др.

Различните етнически групи живеят в разбирателство. Правата им са гарантирани от българската конституция.

Религиозен състав. Основната част от населението в България изповядва християнството (77,9%). Повечето християни са източноправославни (76%) **2**, а малка част – протестанти и католици (1,9%). С християнско вероизповедание са българите, по-голямата част от ромите и малка част от турците. Около 10% от населението на България изповядват исляма **3**. Негови последователи са турците и част от ромите. В България има *религиозна търпимост и свобода на вероизповеданията*.

Състав по местоположение. Според местоположението си населението се разделя на градско и селско. Съотношението му зависи главно от преселването на хора от селата в градовете и от развитието на стопанството. В края на 2018 г. 73,7% от населението живеят в градовете.

ПРОБЛЕМИ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Проблемите на населението в България през последните десетилетия са свързани с миграцията, както и с нагласата на хората за по-малко деца в семейството. Тези проблеми водят до намаляване на населението, намаляване на новородените и увеличаване на дела на възрастните хора (застаряване на населението). Някои райони с малка гъстота и преобладаващо възрастно население постепенно се обезлюдяват **4**.

3 Джамията „Баня Баши“ в София

4 Запустяла къща

РЕЧНИК

Население – хората, които обитават определена географска област или пространство.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Отбележете със знак „✓“ причините за намаляващия брой на населението в България.

- ☐ малкият брой на родените деца
- ☐ миграцията на хора към други страни
- ☐ увеличаващата се смъртност
- ☐ заселването на млади хора в градовете

2. Отбележете с ДА или НЕ твърденията, свързани с населението в България.

Населението в България е равномерно разпределено.

Основна религия в България е източното православие.

Населението на България застарява.

Градското население е около 50% от цялото население на България.

3. Напишете подходящо заглавие на диаграмата и попълнете легендата.

— българи

— турци

— роми

— други

Селища в България

Селищата и селищната мрежа са географска рамка за социално-икономическите процеси, свързани с населението. Възниквали, замирали, възраждали се отново – те са свидетели на динамични събития. Селищата в различните географски области на България носят типичните черти на своите обитатели. Те са „визитната картичка“ на българския народ.

*Бащино огнище не забравяй!
Стари обичаи не презирай!*

Георги С. Раковски

РЕЧНИК

Селище – място, в което хората живеят в постоянни или временни постройки. То има наименование, големина и пространствен облик.

1 Антиничният театър в Пловдив, останал от римската епоха

ВЪЗНИКВАНЕ НА СЕЛИЩАТА

Селищата са форма на заселване, която възниква и се развива в резултат на продължителното взаимодействие между природата и обществото. Те са израз на материалната и духовната култура на населението. Съвкупността от селищата определя селищната мрежа на дадена територия. Формирането ѝ в България започва още през древността с появата на първите селища по нашите земи.

Основни причини за възникването и развитието на селищата са кръстопътното географско положение, благоприятните природни условия и обществено-икономическите фактори. От природните условия определящи са релефът, наличието на обработваеми земи, благоприятният климат, наличието на води и плодородни почви. Най-важните обществено-икономически фактори са близостта до пазари и до важни пътища и др. Най-старите селища по българските земи възникват по времето на траките. На тяхно място днес се развиват съвременните градове София, Пловдив 1, Стара Загора, Благоевград и др.

По-късно древните гърци (елините) построяват колонии по Черноморското крайбрежие. Те поставят основите на градовете Варна, Несебър, Поморие и др. След тях римляните изграждат градове по брега на река Дунав и в Северна България. Техни наследници са днешните Русе, Силистра, Монтана и др. След основаването на българската държава през 681 г. се изграждат първите български градове – Плиска, Преслав 2, Шумен, Търновград 3 и др. За да се осигури защита по време на османското владичество, българите строят селища в планинските райони (Копревщица, Карлово, Калоян, Котел). През Възраждането те израстват като важни търговски и занаятчийски центрове.

2 Преслав – втората българска столица

3 Средновековната крепост Царевец е част от съвременния град Велико Търново.

След Освобождението на България нараства значението на обществено-икономическите фактори. Възникват селища край новоизградените железопътни линии – Горна Оряховица, Мездра, Червен бряг. След края на Втората световна война се изграждат и разрастват нови миньорски и промишлени центрове. Развитието на туризма води до изграждането на планински (Пампорово, Боровец) и морски (Албена **4**, Слънчев бряг) курортни селища.

ВИДОВЕ СЕЛИЩА

В България има два вида селища с постоянно население – градове и села.

Селата възникват преди градовете. Основен поминък в тях е обработването на земята и отглеждането на животни. Ето защо повечето села са разположени в Горнотракийската низина и в Дунавската равнина.

Селата в България са близо 5000, но броят им намалява. Главните причини за това са намаляването на селското население и обезлюдяването на някои села. Повече от половината села в България имат население до 200 души, а най-големите са Лозен, Айдемир и др.

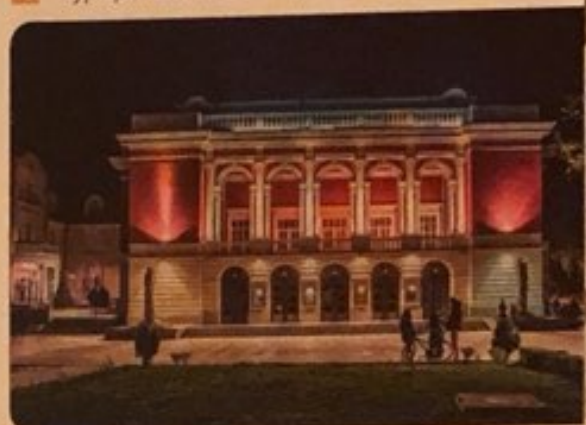
Градовете възникват по-късно от селата. Броят им винаги е бил по-малък от този на селата, но обикновено населението в тях е повече. В градовете хората се занимават с неземеделски дейности. През 2019 г. градовете в България са 257. Техният брой непрекъснато нараства. Най-големите градове са с население над 100 000 души – София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе **5** и Стара Загора. Най-малкият град в България е Мелник – 199 души.

ПРОБЛЕМИ НА СЕЛИЩАТА В БЪЛГАРИЯ

Продължителният приток на по-младо население към големите градове води до бързото им нарастване, а в селата остава по-възрастно население и те постепенно се обезлюдяват. Хаотичното нарастване на населението в по-големите градове увеличава автомобилния трафик **6**, което предизвиква транспортни и екологични проблеми.

4 Курортът Албена край Варна

5 Русе – сградата на операта

6 Прекалено многото автомобили замърсяват въздуха в София.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Напишете по един пример.

- Град, възникнал с основаването на Първата българска държава – _____
- Търговски и занаятчийски център, възникнал по време на Възраждането – _____
- Селище, възникнало след Освобождението като център на железопътния транспорт – _____
- Селище, възникнало след края на Втората световна война като промишлен център – _____
- Град в Дунавската равнина – _____
- Град в Родопите – _____
- Град, разположен по течението на река Дунав – _____
- Град, разположен при минерален извор – _____

2. Напишете цифрата на всеки от градовете върху мястото, на което е разположен на картата.

- 1 – София; 2 – Пловдив;
3 – Варна; 4 – Бургас; 5 – Русе;
6 – Стара Загора

59 – 60

Държавно управление и устройство на демократична България

В своята богата „биография“ България преминава през различни форми на държавно устройство. Днес, като парламентарна република, тя притежава конституция, гарантираща разделението на законодателната, изпълнителната и съдебната власт.

- (1) България е република с парламентарно управление.
(2) Цялата държавна власт произтича от народа. Тя се осъществява от него непосредствено и чрез органите, предвидени в тази Конституция.

Конституция на Република България

1 Административни области в България

2 Сградата на Народното събрание

3 Сградата на Министерския съвет

ДЪРЖАВНО УПРАВЛЕНИЕ И УСТРОЙСТВО

Главният закон, който урежда държавното управление и държавното устройство на България, е конституцията. На 12 юли 1991 г. Седмото Велико народно събрание приема най-новата конституция. Тя определя основните права, свободи и задължения на гражданите на Република България. Органът, който следи за спазването ѝ, е Конституционният съд. Според конституцията България е парламентарна република. Като във всяка демократична държава в нея има разделение на трите власти – законодателна, изпълнителна, съдебна.

Законодателната власт се осъществява от Народното събрание (парламента) 2. То се състои от 240 народни представители (депутати), избирани чрез парламентарни избори на всеки четири години. Народното събрание се ръководи от председател и заместник-председатели. В парламента се гласуват и приемат закони, одобрява се държавният бюджет.

Централен орган на **изпълнителната власт** е Министерският съвет 3. Той включва министър-председател (премиер), заместник министър-председатели и министри. Министрите оглавяват отделните министерства – на образованието, икономиката, финансите, културата и т.н. Обикновено за министър-председател се избира ръководителят на водещата партия в парламента. Министерският

съвет ръководи държавната администрация, осигурява обществен ред и националната сигурност.

Съдебната власт защитава правата и интересите на гражданите на Република България. Основен орган на съдебната власт е Висшият съдебен съвет. Той включва 25 членове, които се избират за срок от пет години. Сред тях е и главният прокурор на републиката. При осъществяването на своите функции прокурорите, съдиите, следователите и съдебните заседатели се ръководят само от закона.

Държавен глава е президентът на България **4**, който се избира пряко от народа. Той олицетворява единството на нацията и представлява страната ни в международните отношения. Президентът е върховен главнокомандващ на въоръжените сили. Президентът има право на вето, т.е. може да върне законопроект за повторно разглеждане в парламента. Изборите за президент се провеждат на всеки пет години. В своята дейност той е подпомаган от вицепрезидент.

АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИАЛНО ДЕЛЕНИЕ

Административно-териториалното деление (устройство) има за цел постигането на ефективно управление на страната. Най-голямата по площ административно-териториална единица в страната е областта. Административните области са общо 28 **1**. Всяка от тях се ръководи от областен управител и областна администрация. Те осигуряват баланс между националните интереси и развитието на отделните региони. Всяка област включва по няколко общини. Техният общ брой е 265.

Общината е основна административно-териториална единица, в която се осъществява местното самоуправление. Тя се управлява от кмет и общински съвет, които се избират от населението на местни избори за срок от четири години. Общините се състоят от кметства (над 3900). Те може да включват едно или повече населени места.

4 Караулът пред Президентството

РЕЧНИК

Държавно устройство – съвкупността от принципи и институции, на чиято основа функционира дадена държава.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Коя власт може и има отговорност да решава следните проблеми?

1 – Съд; 2 – Изпълнителна власт (полиция); 3 – Общински власти;

☐ Гражданин иска да купи жилище в определен квартал и да види плана за развитието му.

☐ Гражданка получава в наследство имот, но не може да го раздели с другите си роднини.

☐ Семейство получава по телефона заплахи.

☐ Младеж не е нает на работа заради религиозната си принадлежност.

☐ Група граждани искат да се промени закон, който според тях не е ефективен.

2. През кои областни центрове ще минете, ако пътувате по най-прекият път с автобус:

• от София до Варна – _____

• от Бургас до София – _____

3. Очертайте контурите на административната област, която е свързана с вашето родословно дърво. Напишете името ѝ.

4. Подчертайте излишните думи.
президентска; република; парламентарна; монархия;

съдебна; административна; изпълнителна; законодателна

Основни етапи в развитието на стопанството на България

Историята на стопанството на България е като човешка биография. Започва с раждането му от енергийната сила на реката, с появата на първите чаркове. Продължава с неговото кръщаване (Сливен, 1834 г.) и съзряването му (протекционизма на Стамболов). После идват годините на натрупване на мощ, за да стигне до зрялост и намиране на добри приятели в годините на трудния преход към пазарно стопанство.

СТРУКТУРА НА НАЦИОНАЛНОТО СТОПАНСТВО

Добиващи дейности

Земеделие
Добив на полезни изкопаеми
Дърводобив
Лов и риболов

Обработващи дейности

Енергетика
Металургия
Машиностроене
Химическа промишленост
Лека промишленост
Хранително-вкусова промишленост
Дървопреработвателна промишленост
Строителство

Обслужващи дейности

Транспорт
Туризм
Търговия
Образование
Здравеопазване и гр.

„Най-отрадно впечатление ми направи фабриката на Орозов, или по-вярно – на самата личност на Орозова. Орозов? Was ist das – ще попита гордият столичанин. – Я си сними калпака, приятелю, преклони се на Г. Орозова и пожелай да се народят в България повече такива труженици. Орозов е един беден самоук, който от правене на врачански бастуни и табакери е достигнал да построи най-елегантните кабриолети и файтони. Всички машини и приспособления във фабриката са дело на неговите ръце.“ Тези думи принадлежат на безсмъртното перо на Алеко Константинов. В изказа, написан на немски, „що е това“ писателят влага дълбок смисъл – Орозов е личност, но и явление в тогавашната бедна техническа действителност.

СТОПАНСТВО – СЪЩНОСТ

Стопанството е съвкупността от всички дейности, свързани с производството и потреблението на стоки и услуги ¹. Стопанството е единство и взаимодействие между население, природни ресурси, предприятия и пазари.

ЕТАПИ В РАЗВИТИЕТО НА СТОПАНСТВОТО

Развитието на стопанството в България преминава през четири основни етапа. Те определят стопанската история на страната.

Първият етап е до Освобождението (1878 г.). През Средновековието България е била сред най-силно развитите държави в Европа. Падането на страната под османско владичество оказва негативно влияние върху занаятите и търговията. През този етап се развива главно **земеделието**. Едва към началото на XIX в. се забелязва подем в развитието на икономиката. Той е свързан и с промените в самата Османска империя. Благодарение на осигурените **пазари** се развива занаятчийството – абаджийство, тепавичарство, гайтанджийство, кожарство, килимарство, златарство.

През 1834 г. в Сливен е открита текстилната фабрика на Добри Желязков (Фабрикаджията). Тя поставя началото на фабричното производство в България. По-късно са построени още няколко предприятия, с което се заражда българската промишленост. През 1866 г. е построена първата железопътна линия, свързваща дунавското пристанище Русе с черноморското Варна. Като основни търговски центрове в страната се утвърждават Пловдив, Русе и Габрово.

¹ Структура на националното стопанство

Вторият етап обхваща периода от Освобождението до края на Втората световна война **2**. Тогава започва изграждането на националното стопанство. България е принудена да се конкурира с големите европейски държави. Поради тази причина българското правителство провежда политика на **протекционизъм** за защита на родното производство. С чужди капитали се изграждат фабрики за храни и текстил, строят се железопътни линии **3**. Негативно влияние върху икономическото развитие имат Първата световна война и световната икономическа криза от 1929 г. След 1934 г. се създават предпоставки за бързо развитие на икономиката. За това допринася и разширяването на търговския стокообмен с Германия.

Третият етап е от края на Втората световна война до 1989 г. През този етап в страната е наложено социалистическо управление. Настъпват съществени промени в икономиката. Премахнати са частната собственост и свободната пазарна конкуренция. Променено е съотношението между стопанските дейности – промишлеността придобива по-важно значение от земеделието. Тежката промишленост (енергетика, металургия, машиностроене, химическа промишленост) получава превес над отраслите на леката промишленост (текстилна, трикотажна, обувна и др.). Това обаче не е съобразено с възможностите на страната, тъй като тя няма достатъчно суровини и квалифицирани работници. Поради липсата на конкуренция промишлената продукция е с много ниско качество. Българските стоки не могат да се конкурират с тези от Западна Европа. Обособяват се нови промишлени центрове – Перник, Девня **4**, Димитровград. Разширява се транспортната мрежа, морските и речните пристанища се модернизират. Почти цялата търговия се ориентира към социалистическите държави. За да бъде преодоляна стопанската криза, България взема заеми от други държави и натрупва значителен външен дълг.

Четвъртият етап започва след демократичните промени от 1989 г. и продължава и днес. България осъществи преход към **пазарно стопанство**. При пазарната икономика цените на стоките и услугите се определят от търсенето и предлагането им на пазара. Преходът е съпътстван с много трудности. След 1997 г. се постигат финансова и стопанска стабилност. Постепенно нарастват чуждестранните инвестиции. През 2007 г. България е приета в Европейския съюз.

2 Примитивно земеделие, 1930 г.

3 До 1936 г. са изградени над 3500 km жп линии.

4 Девня е център на химическата промишленост

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- В кой град е основана първата българска фабрика?
А) Сливен Б) Габрово В) Пловдив Г) София
- Между кои два града е изградена първата жп линия в България?
А) София – Перник В) Пловдив – Смолян
Б) Русе – Варна Г) Габрово – Бургас
- През кой етап от развитието на стопанството в България са построени първата фабрика и първата жп линия?
А) първи етап В) трети етап
Б) втори етап Г) четвърти етап
- Озградете годината, през която България става член на Европейския съюз.
А) 1997 В) 2004
Б) 1999 Г) 2007
- Кое е обслужваща стопанска дейност?
А) риболовът
Б) транспортът
В) енергетиката
Г) земеделието

Фактори за развитие на стопанството

Стопанството се развива под влиянието на природни, обществени, научно-технически и екологични фактори. В миналото водещи са били природните фактори, а днес – техническите и човешките ресурси.

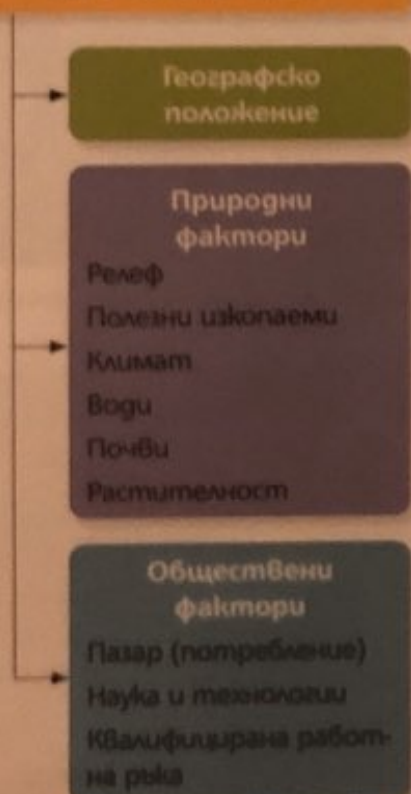

1 По автомагистрала „Тракия“ минава най-краткият път от Западна и Средна Европа за Близкия изток.

Простата и паметна случка е станала преди много години в едно планинско дере по време на геоложка експедиция. „Той (ученият) беше легнал по корем и пиеше вода направо от дерето. Не си ли жаден? – рече той. – Легни и пий, тук чаши няма.“ Аз легнах и пих. И тъй останахме един до друг. Край нас студена вода пътуваше, приказваше полека, тихо – наоколо миришеше на шума, на здравец и хайдути. „Момчето ми, ти мисли ли си за това, че всичко идва от земята? – продължи да говори той. – Моливът, пирончето и самолетите, пясъкът, вартата и тухлите, ишието за вода, чиниите и влакът с релсите. Ти мисли ли си за това, че ние с тебе трябва да го вземем от земята и да го дадем на хората? Защото то страшно много им трябва!“

Дончо Цончев за акад. Страшимир Димитров

ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСТВОТО

1 Фактори за развитие на стопанството

ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСТВОТО

Върху развитието на стопанството влияние оказват географското положение, природните условия и обществените фактори 1.

България има **кръстопътно географско положение**, което благоприятства развитието на транспорта. През страната преминават основни пътища, свързващи Европа и Азия 1. Важно значение имат излазът на Черно море и река Дунав. Териториите, които са в близост до пристанища и автомагистрали, имат много по-големи предимства за развиване на стопанска дейност. **Природните фактори** – релефът, климатът, водите и почвите допринасят за развитието на земеделието и туризма. В местата с обширни гори се изграждат предприятия за производство на дървен материал, мебели и хартия, до минералните извори – лечебни центрове, а при находищата на някои полезни изкопаеми се извършват стопански дейности, свързани с добива и преработката им. Природните богатства са разпределени неравномерно на територията на страната.

Към **обществените фактори** се отнасят икономическата политика, населението, транспортът, пазарите, научно-техническият прогрес. След 2007 г. икономическата политика на държавата е съобразена с тази на ЕС. Нейните цели са постигане на устойчиво развитие и повишаване на жизнения стандарт.

Производственият опит и квалификация на работещите благоприятства развитието на различни стопански дейности. Намаляващият брой на населението се отразява негативно върху количе-

ството на заетите. Селищната мрежа влияе върху териториалното разположение на стопанството.

Транспортът е стимул за развитието на икономиката. Поради тази причина изграждането на пътища и най-вече на автомагистрала има първостепенно значение.

В условията на пазарно стопанство съществена роля за производството и търговията имат вътрешните и външните пазари. Свободният вътрешен пазар стимулира предприемачеството и частната инициатива. Външните пазари са фактор за подобряване на качеството и разнообразяване на асортимента на произвежданите стоки и предлаганите услуги. Ниското техническо и технологично равнище в някои стопански отрасли е ограничаващ фактор за техничното развитие. Постигнатия в областта на науката и техниката (най-вече информационните технологии) оказват все по-голямо влияние върху редица стопански отрасли **1**. Новите технологии навлизат бързо в сферата на услугите.

През последните години нараства значението на екологичния фактор. Той налага развитието на стопанската дейност да става така, че да не се нарушава околната среда. Закриват се или се модернизират предприятия, които не отговарят на изискванията от България международни договорености за спазване на определени екологични стандарти. Това е предпоставка за устойчивото развитие на природата и стопанството на България.

2 Високотехнологично оборудване на автомобилни мотори в Пловдив

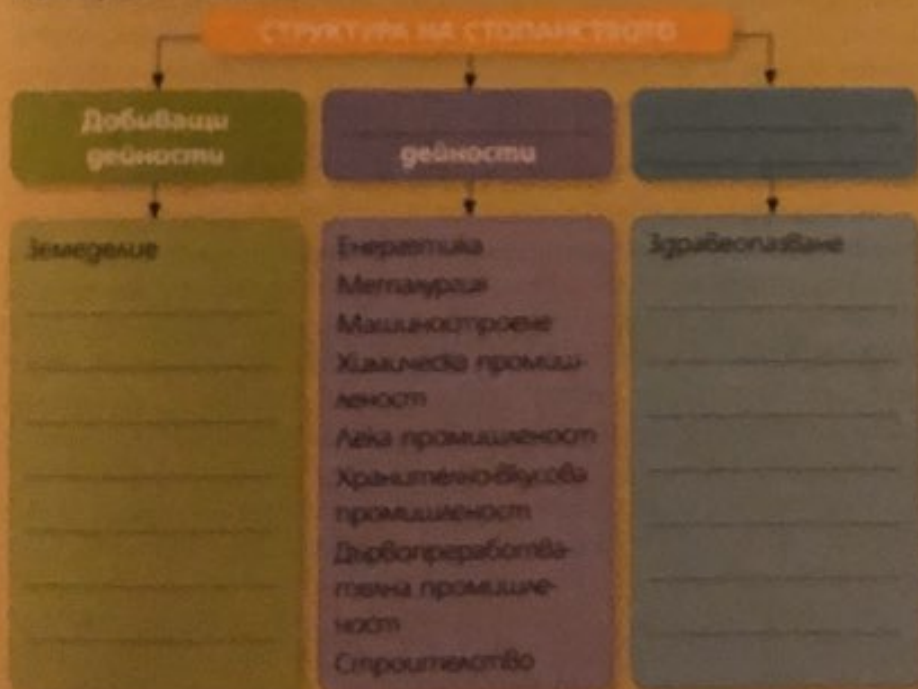
ТЕОРИЯ

Фактор - основно обстоятелство, причина, движителна сила на процес или явление.

Устойчивото развитие обединява два основни стремежа на обществото - постигане на икономическо развитие, осигуряващо нарастващ жизнен стандарт, и опазване и подобряване на околната среда за бъдещите поколения.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Добържете схемата

2. Направете прогноза: Кои ще са основните фактори в развитието на стопанството на България в близките 30 години?

3. Водите на България (реки, езера, подземни води, Черно море) са предпоставка за развитието на много дейности. Отбележете ги със знак „✓“

- ☐ енергетика
- ☐ растениевъдство
- ☐ корабостроене
- ☐ добив на сол
- ☐ шивашка промишленост
- ☐ дърводобив
- ☐ риболов
- ☐ туризъм
- ☐ транспорт
- ☐ търговия

65 – 66

Добиващи дейности

Нека си представим изпръхналите от сутрешното слънце угаи с Белчо и Сивушка, верните приятели на отрудения българин. От онези дни нашето земеделие изминава дълъг път, за да стигне до международното признание на качествата на розовото масло и киселото мляко, които са резултат от упорития труд и запазените традиции.

Като заваля дъжд, та цяла
неделя! Тихо, кротко, ден и
нощ. Вали, вали, вали – напои
хубаво майката земя, па
духна тих ветрец, очисти
небето и пекна топло есенно
слънце. Засъхнаха нивята.
Оправи се време – само за
оране. Боне Крайненецът
впрегна пак Сивушка и Белчо
и тръгна след ралото.
„На браздата“, Елин Пелин

1 Комбайни събират пшеница.

Добиващи дейности

Земеделие
Добив на полезни изкопаеми
Дърводобив
Лов и риболов

2 Структура на добиващите дейности

3 Лавандула. България е най-големият износител на лавандулово масло в Европа.

Добиващите дейности са земеделието 1, добивът на полезни изкопаеми, дърводобивът, ловът и риболовът 2. Те се характеризират с териториална структура, която разкрива географското им разпределение. Добиващите дейности осигуряват различни продукти за изхранване на населението (риба, мляко, плодове, зеленчуци), стоки за търговия и материали за обработващи дейности (руди, дървесина, вълна, памук).

ЗЕМЕДЕЛИЕ

Земеделието осигурява прехрана и работа на населението, суровини за леката и хранително-вкусовата промишленост и формира част от износа на страната. Развитието му се определя главно от особеностите на природната среда – релеф, климат, води, почви. То е стар, традиционен отрасъл, но върху развитието му влияят постиженията на науката и техниката (използване на машини 1, химически торове, системи за напояване и др.). Земеделието се състои от растениевъдство и животновъдство.

Развитието и териториалните особености на растениевъдството зависят най-вече от почвено-климатичните условия и качеството на обработваемата земя. То има сезонен характер.

Зърнените култури заемат най-големи площи. Основни зърнени култури са пшеницата и царевичата. Те дават зърно за хляб и фураж за селскостопанските животни. Най-много пшеница и царевича се отглеждат в Дунавската равнина, в Горнотракийската низина и Бургаската низина. Други зърнени култури са оризът, ечемикът, ръжта.

Технически култури са слънчогледът, маслодайната роза, памукът, потпонът, които се преработват в хранително-вкусовата, тек-

стилната и парфюмерийно-козметичната промишленост. Слънчоглед се отглежда в Дунавската равнина и Бургаската низина. Маслодайната роза е най-разпространена в Карловската и Казанлъжската котловина. Разширяват се площите с лавандула **1**. Памук се отглежда в Горнотракийската низина.

В България има добри условия за развитие на **зеленчукопроизводството, лозарството и овоцарството**. Най-много зеленчуци се отглеждат в Горнотракийската низина и Дунавската равнина.

Лозови насаждения **2** и овощни градини има по Черноморското крайбрежие, в Горнотракийската низина и в Санданско-Петричкото поле. Череша, ябълка, праскова се отглеждат в Горнотракийската низина и в Кюстендилското поле, а кайсии – в Силистренско.

За разлика от растениевъдството **животновъдството** не зависи пряко от природните условия. По-важно значение имат биологичните особености на животните и осигуреността с фуражи.

Говедовъдството дава основната част от млякото и кожата **3**. Овцевъдството осигурява вълна за текстилната промишленост и мляко и месо за хранително-вкусовата промишленост. Развитието му зависи от наличието на ливади и пасища. Свиневъдството дава над 50% от месото и основна част от мазнините. Птицевъдството осигурява пазара с месо и яйца. Свиневъдството и птицевъдството се развиват в зърнопроизводителните райони и край големите градове.

ДРУГИ ДОБИВАЩИ ДЕЙНОСТИ

Над 80% от **дърводобива** в България са съсредоточени в планините – Родопите, Стара планина, Рила, Пирин, Средна гора и Странджа **4**.

Риболовът е развит по Черноморското и Дунавското крайбрежие, а **ловът** – в някои планини и в ловните стопанства.

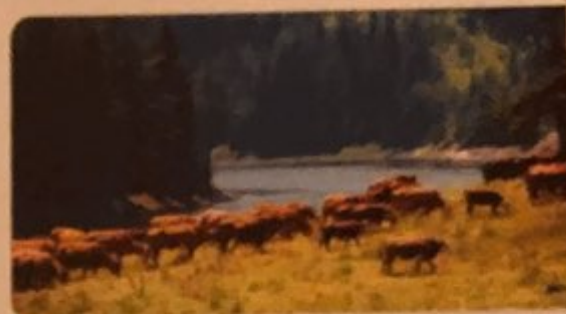
Припомнете си от урока „Полезни изкопаеми“ кои полезни изкопаеми в България имат най-голямо стопанско значение.

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ДОБИВАЩИТЕ ОТРАСЛИ

Липсата на работна сила, ниските изкупни цени на продукцията, незадоволителното качество на част от продукцията и замърсяването на почвите в някои райони са част от проблемите на земеделието.

4 Лозови насаждения в Санданско-Петричкото поле

5 Пасищно животновъдство

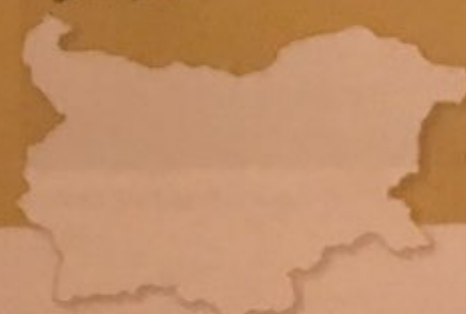
6 Дърводобивът осигурява суровини за дървообработващата, мебелната и целулозно-картиената промишленост.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Във всеки ред е допусната по една грешка. Подчертайте излишното.
 - добиващи дейности – риболов, металургия, добив на полезни изкопаеми
 - зърнени култури – ориз, пшеница, слънчоглед
 - технически култури – маслодайна роза, ечемик, лавандула
 - отглеждани в Дунавската равнина – пшеница, царевича, слънчоглед, памук
 - отглеждани за месо, мляко и кожа – овце, крави, свине
 - дърводобив – Добруджа, Странджа, Родопи
 - в зърнопроизводителните райони се развива – птицевъдство, овцевъдство, свиневъдство

- С помощта на цифровия код представете основните райони на отглеждане на следните земеделски култури:
 - пшеница; 2 – царевича;
 - слънчоглед; 4 – памук;
 - кайсии; 6 – лозя; 7 – маслодайна роза

67 – 68

Обработващи дейности

Обработващите дейности на националното стопанство са „хлябът“ в менюто на българската икономика. Тяната структура е динамична и се отличава с голямо разнообразие на производствените дейности. Те са в основата на икономическата мощ на страната и оформят нейния стопански образ.

*Ще строим завод,
огромен завод,
със яки
бетонни стени!
Мъже и жени,
народ,
ще строим завод
за живота!*
Никола Вапцаров

Ветрогенератори в Североизточна България

Обработващи дейности

Енергетика
Металургия
Машиностроене
Химическа промишленост
Лека промишленост
Хранително-вкусова промишленост
Дървопреработвателна промишленост
Строителство

Структура на обработващите дейности

ОБРАБОТВАЩИ ДЕЙНОСТИ

В обработващите дейности се преработват суровините, осигурени от добиващите отрасли, като накрая се получава продукция, готова за потребление. Към обработващите дейности се отнасят енергетиката **1**, металургията, машиностроенето, химическата, хранителната, текстилната и други промишлености **2**.

Енергетиката е основен отрасъл на националното стопанство. Производството на електроенергия и топлоенергия е организирано в три основни вида електроцентрали – топлоелектрически (ТЕЦ), атомни (АЕЦ) и водноелектроенергетически (ВЕЦ). ТЕЦ използват като гориво въглища и природен газ. Те имат най-голям дял в производството на енергия, но са основен замърсител на околната среда. Най-големите ТЕЦ са в Горнотракийската низина, в близост до находищата на лигнитни въглища **3**. В България има една АЕЦ, разположена край град Козлодуй **4**. За гориво се използва слабо обогатен уран. Тя е с два реактора, които за работата на охладителните системи използват водите на река Дунав. ВЕЦ произвеждат евтина електроенергия, не замърсяват природата, но строителството им е скъпо. Те имат незначителен дял в енергопроизводството. Изградени са в горните течения на реките или край язовири. Най-мощните ВЕЦ са разположени в Родопите. През последните години нараства значението на слънчевата и ветровата енергия **5**.

Металургията осигурява метали за развитието на машиностроенето и строителството. Тя зависи от добива на руди. Най-голямото предприятие за производство на стомана е в Перник, на електролитна мед – в Пирдоп, за олово и цинк – в Пловдив, и за алуминий – в Шумен. Отрасълът е основен замърсител на природната среда.

ТЕЦ в Маришкия въздушен район

Машиностроенето зависи от развитието на металургията, наличието на квалифицирани работници и инвестициите. Произвеждат се кораби (Варна), подемно-транспортни машини (Пловдив, Велико Търново), електроника (Стара Загора, Пловдив, Ботевград и др.), земеделски машини (Русе, Шумен), битова електротехника (Пловдив, Варна) и др. В България има над 150 предприятия, които изработват автомобилни компоненти за световноизвестни компании (Русе, Ботевград, Пловдив).

Химическата промишленост се отличава с разнообразна продукция – соли (Девня), препарати за растителна защита (Пловдив), химически торове (Девня, Димитровград), парфюмерия и козметика (София, Пловдив) и др. Край Бургас се намира най-голямото нефтопреработвателно предприятие на Балканския полуостров. Част от лекарствата се произвеждат в София, Разград, Дупница, Троян.

Текстилната промишленост произвежда памучни, вълнени, копринени и ленени тъкани. По-голямата част от суровините, които използва, са вносни. Най-големите текстилни комбинати са в Сливен, Пловдив, София.

Хранително-вкусовата промишленост задоволява нуждите на населението от храни. Тя зависи от развитието на земеделието. Отличава се с разнообразна структура. Някои производства са обвързани с растениевъдството, а други – с животновъдството. Първата група включва производството на брашно, хляб, хлебни изделия, растителна масла, зеленчукови и плодови консерви, захарни изделия и др. Към втората група се отнасят производствата на месо, мляко и млечни продукти. Голяма част от предприятията на хранителната промишленост са разположени близо до градовете, където потреблението на храни е голямо. Други производства, като консервната и растително-маслената промишленост, са установени в земеделските райони близо до суровините (зеленчуци, плодове, слънчоглед).

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБРАБОТВАЩИТЕ ДЕЙНОСТИ

Главните проблеми в обработващите дейности са свързани с усъвършенстването на производството и внедряването на нови, по-модерни, енергоспестяващи машини и технологии, които да не замърсяват околната среда и да използват комплексно отпадъците. Продукцията трябва да е разнообразна, екологична и с високо качество, за да успее българската икономика да се върне на онези външни пазари, на които загуби позиции след 1989 г.

1 АЕЦ „Козлодуб“

2 Производство на сензори за автомобили в Ботевград

3 Производство на лекарства

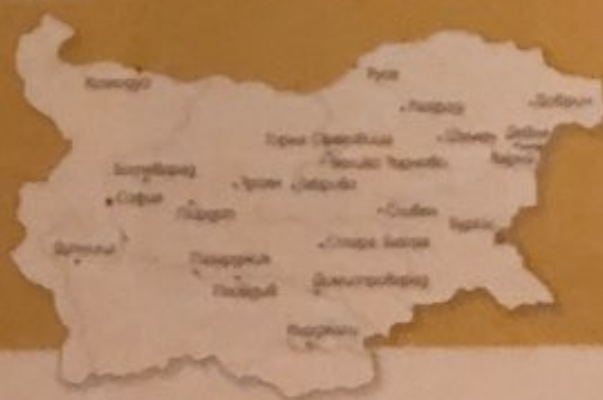

4 Производство на сирене

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Нанесете основните центрове на обработващите дейности – металургия, машиностроене, химическа промишленост, текстилна промишленост, като изработите и легенда.

металургия – _____
 машиностроене – _____
 химическа промишленост – _____
 текстилна промишленост – _____

69–70

Обслужващи дейности

Както човек не може да живее без кръвоносна система, така и стопанството на страната не може да съществува без транспорт и туризъм. Пътищата са неговите жителни артерии, а туризмът е неговото сърце. Чрез тях диша икономическият организъм на държавата. Те играят важна роля за интегрирането на България в европейското пространство.

Яснее този мирен ден отвъд.

На път!

*Човекът е човек тогава,
когато е на път!*

Пеньо Пенев

Обслужващи
дейности

Транспорт
Туризм
Търговия
Образование
Здравеопазване и др.

2 Структура на обслужващите дейности

1 Речният транспорт е сравнително евтин, но бавен.

ОБСЛУЖВАЩИ ДЕЙНОСТИ

Обслужващите дейности имат много важно значение за икономическото развитие. Те задоволяват потребностите на хората от различни услуги – транспортни, туристически, здравни, образователни, финансови и др. Освен това в тях се труди най-голяма част от работещото население в България. Те са повсеместно разпространени.

Транспортът е един от най-важните стопански отрасли. Той осъществява връзката между добива, производството и потреблението на стоки и услуги. Без него са невъзможни животът и обществената дейност на хората. Транспортът използва големи количества гориво и електроенергия.

Развитието на транспорта се определя от кръстопътното географско положение на България. През нейната територия преминават важни пътища, които свързват Балканския полуостров с другите европейски държави. Влияние оказва също излазът на Черно море и река Дунав. От значение са икономическото състояние на страната, инвестициите, които се влагат в транспортната система, броят и квалификацията на работещите в отрасъла.

В България са развити всички видове транспорт – сухоземен, воден и въздушен.

Автомобилният транспорт има много важно значение при превоза на пътници и товари на къси и средни разстояния. Ефективността му зависи от качеството на пътната мрежа. Този вид транспорт е основен замърсител на атмосферния въздух.

Железопътният транспорт има голямо стопанско значение при превоза на товари на средни и дълги разстояния. Той е силно зависим от reliefa, поради което не е добре развит в планинските райони.

3 Пристанище Варна

4 Летището в София е най-голямото в България.

Тръбопроводният транспорт се използва само за превоз на товари. В страната е изградена мрежа от тръбопроводи за превоз на природен газ (газопровод), нефт (нефтепровод) и горива.

Речният транспорт се извършва по река Дунав ¹. Значението му нараства с откриването на плавателния канал „Рейн – Майн – Дунав“ през 1992 г.

Морският транспорт е удобен за превоз на големи товари на дълги разстояния. Чрез него се осъществяват търговски връзки с други морски държави. Главните пристанища са Варна ³ и Бургас.

Въздушният транспорт е подходящ за превоз на хора и леки товари на дълги разстояния ⁴. Той е много скъп и е зависим от климата.

За развитието на **туризма** в България съществуват много добри условия – природни и културно-исторически забележителности, хотели, хижи, зони за развлечения и др. Най-голям брой туристи посещават черноморските курорти (Златни пясъци, Албена, Слънчев бряг ⁵ и др.) и в планините (Банско, Боровец ⁶, Пампорово).

Интерес предизвикват и обектите от Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО – Боянската църква, Мадарският конник, Ивановските скални църкви, Казанлъшката гробница, античният град на Несебър, Националният парк „Пирин“, Рилският манастир, резерватът „Сребърна“ и Свещарската гробница.

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБСЛУЖВАЩИТЕ ДЕЙНОСТИ

Развитието на транспорта се отличава с големи териториални различия. Лошите пътища и остарелите транспортни средства в някои райони на страната влошават качеството на услугите и влияят върху икономическия растеж. Необходимо е да се решат проблемите в туризма, свързани с недостига на квалифицирани кадри и тяхното заплащане, както и с качеството и разнообразяването на предоставяните услуги.

⁵ Курортът Слънчев бряг

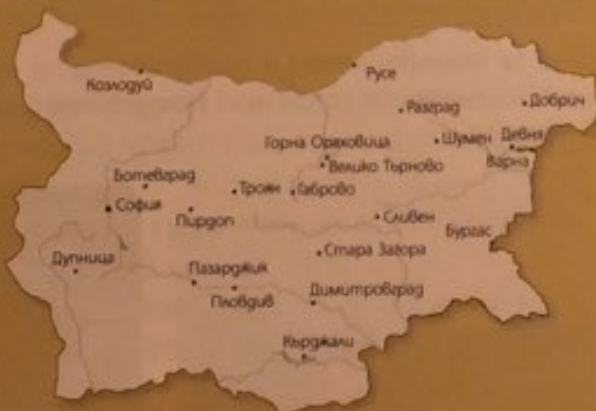

⁶ Боровец е голям ски център.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Нанесете с цифров код (от 1 до 9) местоположението на обектите, фигуриращи в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО.

- 1 – Боянска църква;
2 – Национален парк „Пирин“; 3 – Мадарски конник; 4 – Рилски манастир; 5 – Ивановски скални църкви; 6 – Резерват „Сребърна“; 7 – Казанлъшка гробница; 8 – Свещарска гробница; 9 – Несебър (античен град)
2. На какви видове се поделя транспортът според средата, в която се развива?

3. Кои вид транспорт НЕ се отнася към сухоземния?
А) тръбопроводен
Б) железопътен
В) речен
Г) автомобилен
4. Кои природен компонент оказва най-силно влияние върху развитието на железопътния транспорт?
А) релеф
Б) климат
В) води
Г) почви
5. Кои вид транспорт е най-подходящ за превоз на леки товари на дълги разстояния?
А) речен
Б) железопътен
В) въздушен
Г) морски

Задача 1 Създайте текст от 6 изречения, като свържете трите изображения.

Задача 2 Допълнете характеристиката на населението на България, като приведете примери за всяко изречение.

Населението на България е разпределено неравномерно.

За съвременното население на България са характерни много проблеми.

България е пример за етническа и религиозна толерантност.

Задача 3 Използвайте знанията си за държавното и административното устройство на България и докажете, че тя е демократична държава.

Задача 4 Кои са основните причини за възникването и развитието на селищата от изображенията? Кои съвременни проблеми са показани? Предложете допълнителен текст под изображенията.

Село в Родопите

Пловдив

Велико Търново

Задача 5 Разпознайте изображенията на православните книжовни и културни центрове.

Задача 6 Запишете в тетражката си ключовите думи, които са пропуснати в текста. Прочетете текста с вашите допълнения.

България е 1 република. Конституцията определя разделението на трите власти – законодателна, 2, съдебна. Територията на страната е поделена на области, 3 и кметства.

Развитието на стопанството преминава през различни етапи и зависи от определени 4. България извърши труден преход към 5 стопанство. Важно значение върху българската икономика оказва членството на страната в 6.

Стопанството на България е система от взаимосвързани дейности. 7 дейности са свързани с добива на суровини. Основен техен отрасъл е 8, който се поделва на растениевъдство и 9.

10 дейности включват енергетика, металургията, 11, химическата, текстилната и хранително-вкусовата промишленост.

Обслужващите дейности имат съществена роля за развитието на националното стопанство. В неговата основа са 12, туризмът и търговията. През последните години туризмът е сред приоритетните икономически отрасли.

Задача 7 Изработете общ проект „Селище на бъдещето“. Изгответе план за работа. Дайте идеи и предложения. Обърнете специално внимание на финансовото обезпечаване на проекта. Какви идеи имате за набавяне на необходимите средства?

Самоанализирайте се, като отговорите на въпросите:

„Как оценявате участието си в екипа?“

„Кое беше най-изненадващо, интересно и полезно за вас днес?“

Задача 8 Работете по групи:

За кои обработващи дейности има най-добри условия за развитие в България и защо? Как според вас може да се насърчи развитието на водния транспорт?

Задача 9 Разработете постер на тема: „Велико Търново – историческа и културна столица на България“.

Задача 1 Попълнете празните места за географското положение на България. Използвайте изброените ключови думи и изрази, за да попълните текста.

Ключови думи и изрази: Румъния, Черно море, река Дунав, река Тимок, 378, Турция, Капитан Андреево, Силистра, Варна, Северна Македония

На север и североизток България граничи с 1. Границата е дълга 609 km. За граница служи 2. На запад водната граница започва от устието на 3 и завършва на изток при град 4. Източната граница е изцяло с 5. Дълга е 6 km. В двата големи залива са разположени пристанищата 7 и Бургас. На югоизток България граничи с 8. Границата е дълга 259 km. Тя започва от устието на река Резовска и стига до граничния контролно-пропускателен пункт 9. На запад България граничи със 10 и със Сърбия.

Задача 3 Групирайте в таблицата изброените географски обекти и допълнете критериите, по които са обособени групите.

Дунавска равнина, Сапарева баня, Огоста, Санданско-Петричка котловина, Тунджа, Предбалкан, Вит, Мадарско плато, Долна баня, Искърски пролом, Банкя, Янтра, Краище, Девин, Марица, Ерма, Сакар, Павел баня

ФОРМИ НА РЕЛЕФА

МИНЕРАЛНИ ИЗВОРИ

Задача 5 Ако пътувате с туристически кораб по течението на река Дунав, ще преминете край някои български градове. Кои са те? Кои от тях са основани от римляните?

Задача 2 Група туристи решават да предприемат пътуване към румънската столица Букурещ, тръгвайки от град Бургас. През кой граничен контролно-пропускателен пункт ще напуснат българската граница:

- а) Русе
- б) Кулата
- в) Калотина
- г) Гюешево

Задача 4 Коя климатична област е описана в текста?

Обхваща най-южните части от долините на реките Струма и Места, както и Източните Родопи, Сакар и Странджа. Средната януарска температура е положителна, лятото е топло и сухо. Валежите са с есенно-зимен максимум и летен минимум, а снежна покривка почти не се задържа. Има подходящи условия за отглеждане на топлолюбиви култури – смокини, бадеми, тютюн, ранни зеленчуци.

- а) умереноконтинентална
- б) континентално-средиземноморска
- в) преходноконтинентална
- г) черноморска

Задача 6 Сравнете Рила и Стара планина, като използвате и изображенията **1** и **2**.

1 Рила

2 Стара планина

**ПРАВИЛО ЗА ОПИСАНИЕ
НА ПЛАНИНА**

РИЛА

СТАРА ПЛАНИНА

Определете географското ѝ положение.

Опишете как се е образувала.

Определете каква е височината ѝ.

Определете какви са билата и склоновете ѝ.

Посочете кои по-малки форми на релефа се намират в нея.

Задача 8 Отбележете със знак „✓“ верните твърдения за населението и селищата на България.

След 1989 г. броят на населението в България непрекъснато нараства.

Средната гъстота на населението в България намалява.

Населението в България застарява.

Миграцията на млади хора извън България и малкият брой на новородените са причини за намаляващия брой на населението.

Голяма част от населението изповядва ислям.

В етническият състав на България най-големи са дяловете на българите, турците и ромите.

Най-големият град е София, а най-малкият – Мелник.

Селата в България са около 5000 и броят им непрекъснато нараства.

Пловдив и Стара Загора са големи градове, разположени в Дунавската равнина.

Задача 7 Напишете имената на градовете, за които се отнасят описанията.

■ Град _____ е разположен в Южна България. Основан е от траките в поречието на река Марица. Сега е вторият по големина град в България. Център е на машиностроенето, химическата и хранителната промишленост. Обявен е за Европейска столица на културата за 2019 г.

■ Град _____ е четвъртият по брой на населението в България. Център е на нефтопреработвателната промишленост и морския туризъм. Около него има плодородни земеделски земи, заети с пшеница, царевица, слънчоглед и лозя.

■ Наричат града „морската столица“ на България. Древен град е, възникнал с името Одесос. В града се произвеждат кораби, битова техника, храни. Градът е _____.

■ Град _____ е главно селище на Добруджа. Върху плодородните черноземни почви в околността се отглежда пшеница. Градът е център за производство на земеделски машини и храни.

■ Селището е възникнало на мястото на римската крепост Сексагинта Приста. Съвременното селище е най-голямото дунавско пристанище на България. То е петият по големина град в България. Градът е _____.

Задача 1 Работете в две групи. За да ги сформирате, си спомнете колко и кои географски обекти са включени в първия куплет на химна на България „Мила Родино“. Начална точка в пътуването на първа група е вторият обект, а на втора група – четвъртият.

Задача 2 Всяка група трябва да „пропътува“ маршрут от началната точка с помощта на ориентири **1**. Предстои ви предизвикателството да се справите с въпроси, свързани с географското положение, природата, населението и селищата, административно-териториалното деление и стопанството на България. Използвайте вашите знания и уменията да се ориентирате по карта **2**.

МАРШРУТ А/ГРУПА 1		МАРШРУТ Б/ГРУПА 2	
3	Тръгвате от ...	7	
До коя от крайните точки на България и до кои ГКПП се намирате най-близо? Определете значението им за стопанското развитие на страната.			
Югоизток, 8	Придвижвате се на.... до ...	север, 2	
Опишете пейзажа. В кой от височинните пояси на България се намирате?			
Югоизток до 11	Продължавате на ...	северозапад до извора на река Ерма 5	
14 Карловското поле	Пътуването ви отвежда до ...	9	
Опишете климатичната област, в която се намирате в тази част на пътуването.			
с която е свързана съдбата на 1	Характеризирайте реката,	която образува живописния 13	
северозапад, 15	В посока от ... доближавате до ...	северозапад, Старозагорското поле 16	
Избройте почвените типове в природната област. Оценете степента на тяхното изменение в резултат на човешката дейност.			
североизток до 12	Продължавате на ...	североизток до 6	
В коя от административните области на България попаднахте? Кои са по-големите селища в нея? Избройте административните центрове на съседните области. Каква е стопанската специализация на района?			
север, резерват „Камчия“ 4	Променяте посоката на ..., за да стигнете до ...	Юг, 10	
Опишете защитената територия, до която ви отвежда пътуването. Кои видове власти и как участват в нейното управление?			
Изберете най-краткия възможен маршрут до началната точка от вашето пътуване. През кои природни и административни области ще преминете? За посещенията на кои архитектурни, исторически и природни обекти бихте се отклонили от маршрута?			

1 Описание на стъпките

8 Това е най-ниската и най-равната част на Дунавската равнина. Заради плодородието си някои райони в нея са наречени „златии“. Най-типична е златията между реките Цибрица и Огоста.

12 Крайбрежието в този район е ниско и твърде разчленено. Поради продължаващото потъване морето навлиза доста навътре в сушата, оформяйки три залива, два полуострова и четири езера.

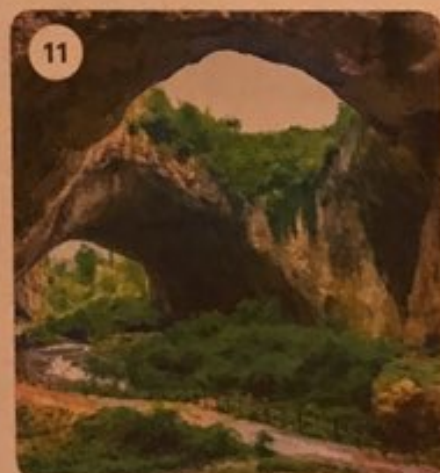
15 Наречена от Омир „Снежната планина на траките“, тази обширна територия е магичен лабиринт от ридове с различна дължина и посока и дълбоко всечени сред тях речни долини. Източната част на планината се отличава със среднопланинския си и хълмист релеф, изпъстрен със широки долини и долинни разширения, отделени едно от друго с къси проломи и стръмни склонове.

2 Гледан от юз, най-високият връх на планината впечатлява с алпийска растителност. Западните му склонове се спускат стръмно към долината на река Бели Искър. Застинал на посребрения му връх, заслушан в безмълвието на околните върхове, човек се чувства единствено смирен пред природното величие.

9 С форма на слабо извита дъга, изпъкнала на югозапад и относително плоско и заоблено било, което на места се издига над 2000 m, тази част на планината се отличава с буковите гори и буйните потоци, които дават началото на река Огоста и нейните притоци.

10 Най-голямата защитена територия в България се намира в югоизточната част на страната. В нея има 5 резервата, 14 защитени местности и 8 природни забележителности. През крайбрежните зони на природния парк минава миграционният път на птиците – „Via Pontica“.

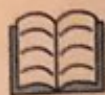
Задача 3 Докато следвате маршрута си, трябва да стигнете до групово решение за разработването на проект за документален филм с работно заглавие темата на вашия урок. Предназначен е за представяне пред българските общности, живеещи в чужбина. Обмислете и предложете вашите решения за:

- промяна/запазване на работното заглавие
- обекти от маршрута, които планирате като места за снимки
- тематични акценти (в съответствие с целите на филма)
- времетраене
- експертна помощ и съдействие, които трябва да потърсите
- необходими средства и време за реализирането на проекта
- възможности, които бихте използвали, за неговото рекламиране.

Задача 4 Очертайте маршрута на вашата група на картосхемата **2** и споделете резултата от съвместната ви дейност.

Задача 5 Проучете българските общности в страните по света и ги обозначете върху картосхемата. Напишете на кои български общности бихте показали вашия проект на документален филм.

РЕЧНИК

А

Административна област – най-голямата по площ административно-териториална единица в България.

Алувиално-ливадни почви – плодородни почви, разпространени край реките, върху техните наноси.

В

Вододел – линията, която разделя два водосборни басейна.

Водосборен басейн – територията, от която реката и нейните притоци събират водите си.

Време – моментното състояние на атмосферата на дадено място.

Въздушни маси – огромно количество въздух, отличаващо се с определена температура и влажност.

Външни земни сили – слънчевата енергия, дейността на вятъра, дейността на водата и ледниците. Те изменят едрите форми на релефа и създават в тях по-малки форми (долини, пещери и др.).

Вътрешни земни сили – предизвикват движения на земната кора, изригване на вулкани, земетресения; създават едрите форми на релефа (планини, равнини и др.).

Вятър – движение на въздуха от места с високо към места с ниско атмосферно налягане.

Г

Географска карта – мащабно умалено, обобщено изображение на земната повърхност (или част от нея) върху плоскост с помощта на условни знаци.

Годишна температурна амплитуда – разликата между най-високата и най-ниската температура, измерена през годината.

Граничен контролно-пропускателен пункт (ГКПП) – място със специален режим на преминаване и контрол на пътниците и товарите.

Гъстота на населението – показател, който изразява отношението между броя на населението и площта (територията), на която то живее – д./km².

Д

Долина – вдлъбната продълговата форма на релефа, наклонена в една посока, образувана от рушителната дейност на река или ледник.

Държава – форма на политическа организация на обществото на определена територия.

Е

Европейски съюз – организация на 28 европейски държави; от 2007 г. България е член на ЕС.

Екологичен фактор – развитието на стопанската дейност, без да се нарушава околната среда.

Елементи на климата – температура на въздуха, валежи, атмосферно налягане, вятър.

Ж

Ждрело – тясна и дълбока речна долина със стръмни скалисти склонове.

З

Законодателна власт – осъществява се от Народното събрание в България; гласува и приема закони.

РЕЧНИК

Залив – част от море или океан, която се вдава навътре в сушата.

Земеделие – стопанска дейност, която се дели на растениевъдство и животновъдство.

И

Изкопаеми горива – въглища, нефт, природен газ; използват се предимно за производство на електроенергия.

Източно православие – основно течение в християнството, което се обособява през 1054 г., след Великата схизма (разкол) на Източната и Западната християнска църква.

Изпълнителна власт – неин централен орган е Министерският съвет (правителството) на България.

Ислям – религията на мюсюлманите.

К

Канелени горски почви – средно плодородни почви, образувани при преходноконтинентален и континентално-средиземноморски климат, под дъбова растителност.

Католицизъм – основно течение в християнството, при-

знаващо върховенството на римския папа.

Кафяви горски почви – образуват се в хладни и влажни планински условия, под горска растителност. Разпространени са във всички планини между 800 и 1800 m надморска височина; слабо плодородни, върху тях растат картофи, ръж, овес и др.

Климатограма – графично изображение на температурата на въздуха и валежите по месеци за конкретно място.

Кметство – административно-териториална единица в рамките на община; може да включва едно или повече населени места; управлява се от кмет.

Континентално-средиземноморски климат – обхваща най-южните части на България; положителни средни януарски температури и горещо лято; валежи – главно през зимата, предимно от дъжд.

Котловина – вдлъбната форма на земната повърхност; поле, оградено от планини.

Кръгова диаграма – графично изображение, което показва какъв е дялът на отделните части в цялото.

Кръстопътно географско положение – територия, която се пресича от важни пътища.

Л

Ледник – движеща се маса от лед, възникнала след натрупване и уплътняване на падналия сняг.

Лонгозни гори – крайречни гори около устията на реки, вливащи се в Черно море; гъсти влажни гори с увивни растения.

Лъос – вид скала, образувана от слабо споени бледожълти частици, пренесени от вятъра.

М

Маловодие на река – период в годината, когато количеството на водата в реката намалява и тя пресъхва или замръзва.

Миграция – процес, при който населението променя своето местоживееие за различен период от време.

Н

Национален парк – защитена територия, в която се опазва биологичното разнообразие; в България има 3 национални парка – „Централен Балкан“, „Рила“ и „Пирин“.

Нерудни полезни изкопаеми – неметални изкопаеми с различен произход и приложение.

Низина – равнинна форма на релефа, разположена до 200 m надморска височина.

Обработващи стопански дейности – произвеждат продукти за производство и за потребление.

Обслужващи стопански дейности – свързани са с услуги на населението, а не с пряко производство.

Община – основна административно-териториална единица, в която се осъществява местното самоуправление; управлява се от кмет.

Отточна област – територии, в които водите се оттичат към океан или море, с които граничат.

Пазар – място, реално или виртуално, където продавачи и купувачи разменят стоки или услуги.

Пазарно стопанство – тип стопанство, при което производството, търговията на

стоките, услугите и техните цени се определят от пазара, от търсенето и предлагането. При този тип стопанство преобладава частната собственост.

Планинско-ливадни почви – слабо плодородни почви, образувани във високопланински условия.

Плато – изпъкнала форма на релефа със стръмни склонове и равно било.

Преходноконтинентална климатична област – обхваща Горнотракийската низина, Източна Добруджа и по-ниските котловини в Краищенско-Средногорската област; средните януарски температури са около 0°C; има два максимума на валежите.

Природен парк – защитена територия, в която се опазва биологичното разнообразие; в България има 11 природни парка („Странджа“, „Витоша“ и др.).

Природна област – големи части от територията на България, които се отличават със сходни характеристики на природните компоненти, обусловени главно от географското положение и от особеностите на релефа.

Природни компоненти – компоненти на природната среда: релеф, полезни изкопаеми, климат, води, почви, растителност, животински свят.

Протекционизъм – държавна политика на покровителстване на българското производство, като го защитава от чуждестранната конкуренция.

Пълноводие на река – повишаване на водното количество в реката след валежи или от топенето на сняг и лед.

Равнина – обширно пространство с равна или нахълмена повърхност с надморска височина до 500 m.

Резерват – защитена територия, която има за цел да опази растителни и животински видове, застрашени от изчезване („Сребърна“, Камчия“ и др.); посещението извън маркираните пътеки става със специално разрешение.

Релеф – съвкупността от неравностите на земната повърхност.

Религия – система от вярвания, ритуали и правила на

РЕЧНИК

поведение, които вярващите спазват.

Република – форма на държавно управление, при която върховният орган на управление се избира от народа за определен срок.

Рудни полезни изкопаеми – полезни изкопаеми, от които се извличат метали.

С

Седловина – вдлъбнато място между планини.

Селища – всички населени места – села и градове.

Сиви горски почви – формират се при умереноконтинентален климат, до 800 m надморска височина, под широколистна растителност; разпространени са в Предбалкана.

Смолници – тъмни на цвят почви с високо съдържание на глина; развити са в отделни райони на Горнотракийската низина, в някои котловини на Южна България и в Бургаската низина.

Степна зона – обхваща обширни пространства с тревиста растителност в умерения климатичен пояс.

Стопански дейности – извършвани от хората дейности за производство на стоки и услуги за пазара.

Стопанство – съвкупността от всички дейности, свързани с производството и потреблението на стоки и услуги.

Съдебна власт – защитава правата и интересите на гражданите на България.

Т

Температурна амплитуда – разликата между най-високата и най-ниската температура, измерена през денонощието или през цялата година.

У

Умерен климатичен пояс – простира се върху обширни територии между 40° и 60° – 66° г.ш., главно в Северното полукълбо. Заема голяма част от Северна Америка, Европа и Азия. В условията на умерен климатичен пояс може да бъдат отличени четири сезона – зима, пролет, лято и есен. В зависимост от близостта или отдалечеността от големи водни басейни различаваме два типа умерен климат – океански и континентален.

Ф

Фактори на климата – причините, поради които климатите са различни: географската ширина, въздушните маси, релефът, близостта или отдалечеността от големи водни басейни и океанските течения.

Х

Хидрограма – графично изображение, което показва изменението на речното ниво на определено място за определен период.

Християнство – световна религия, която възниква през I век в Палестина и се изповядва от повечето хора в Европа, Северна Америка, Южна Америка и Австралия.

Ч

Черноземни почви – тъмни на цвят, с голямо съдържание на хумус, образуват се в условията на умерен климат и са много плодородни.

Черноморска климатична област – обхваща крайбрежната суша, простираща се на 40 – 60 km от морския бряг.

Стела Дерменджиева
Атанас Дерменджиев
Петя Събева
Цветелина Пейкова

УЧЕБНО ПОМАГАЛО
ЗА ПОДПОМАГАНЕ
НА ОБУЧЕНИЕТО,
ОРГАНИЗИРАНО
В ЧУЖБИНА

География и икономика

5. – 7. клас

ISBN 978-954-01-3932-6

9 789540 139326

Издателска група
ПРОСВЕТА
е член на Асоциацията
на европейските
издатели на учебници

EUROPEAN
EDUCATIONAL
PUBLISHERS
GROUP

www.prosveta.bg • www.e-uchebnik.bg